

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

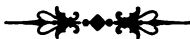
УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, † Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, б. проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА проф. Унив. у Београду

КЊИГА IX

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНЕ
д-ра ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА С. К. АКАДЕМИЈЕ



ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1930

Језик Матије Антуна Рељковића

У В О Д

Исцрпно и свестрано проучавање језика наших писаца из различитих епоха и различитих крајева наше језичке територије једна је од најпречих потреба данашње науке о нашем језику, јер докле год се систематски не проуче писани споменици свих наших крајева и у току целе њихове прошлости, уколико, наравно, за њу има споменика, не може се дати ни пуна историја о развоју књижевнога језика нашег ни тачна слика о развоју наших дијалеката и њиховом узајамном односу у прошлости. А кад се наши писани споменици исцрпно и свестрано проуче и када се у њима утврђени материјал буде допунио и осветлио материјалом савремених дијалеката, које још у већим размерама и систематски треба проучити, наша ће наука дати потпуну историју развоја целокупног нашега језика. А онда тек пошто развој целокупног нашега језика у прошлости буде претстављен у потпуној слици гледаће се *правилно* на развој особина у савременим народним говорима и њихов узајамни однос¹⁾. Да бих у том правцу и ја што допринео проучио сам језик Матије Антуна Рељковића. Њега сам одабрао из више разлога: 1) што је Рељковић из краја у коме је данашњи народни говор карактеристичан многим својим особинама; 2) што има дела у стиху и у прози, оригиналних и преводних; 3) што је први писац граматике славонскога говора; 4) што је сва своја дела написао у циљу просвећивања народа свога краја „за прости народ славонски и за малу децу, која не знају ништа и која при-

¹⁾ А. Белић, Српскохрватски језик. *Станоја Станојевића Народна енциклопедија српско-хрватско словеначка*. IV, 405.

мају све за готово.* Уз све то Рељковић је и највећи писац сла-
вонске књижевности 18 века и заслужује да има засебну језичку
монографију.

* * *

Матија Антун Рељковић рођен је у Свињару, данас Давору,
у Славонији. Отац му је био Стипо Рељковић, граничарски официр.
Име мајке му непознато је. По одласку његовога оца у рат у
Италију Матија је остао у церничком манастиру код Миховила
Павуновића. Код њега је неко време учио латински, а после је
отишао на школовање у Угарску. У шеснаестој години ступио је
у војску. Служити је почео у градишкој регименти. Године 1751
именован је заставником. Касније је добио чин натпоручнички
(1758). Године 1774 постао је *capitaine-lieutenant*, а 1778 капетан.
Мисли се да је пре одласка у седмогодишњи рат служио у Заду-
брављу и Нијемцима. У седмогодишњем рату борио се код Колина
и Вратиславе (1757). У последњој бици заробљен је и одведен у
у Франкфурт на Одри. Кад је пуштен из ропства, учествовао је
још у бици код Максена (1759) и Торгауа (1760), где је био
рањен у леву руку. По повратку из седмогодишњег рата у Сла-
вонију служио је у бродској регименти: у Сикиревцима, Шапцу,
Бошњацима. Кад је настао рат за баварско наследство, Рељковић
је са својом „кумпанијом“ отишао у Чешку (1778) одакле се вратио
1779. Око 1779—81 био је капетан у Андријевцима, а крајем 1782
у Бабиној Греди. Ту је завршио своју активну војничку службу.
Године 1785 царском дипломом добио је племство. Идуће године
(1786) одлуком дворског ратног већа стављен је у пензију. Кад је
при крају владе цара Јосифа II настао рат с Турском, Рељковић је
заповедао дефанзивном дивизијом на „*savskom kordunu*“. Иако
пензионисан вршио је до краја живота извесне дужности. Умро
је 1798 г.

Био је ожењен и имао је четворо деце; три сина: Јосипа
Стјепана (1754—1801), који је био жупник и професор гимназије у
Винковцима, Ива, Фрању и једну кћер. Године 1780 умре му
жена и он се по други пут ожени, али му је и друга жена ускоро
умрла. Потомство његово живи сада у Клокочевику, крај Брода.

Седмогодишњи рат био је за Рељковића, по његовим речима,
„*ništa drugo nego jedna skula*“ (школа). Мислећи раније да нема
уређенијег краја од његове Славоније, он је у току овога рата,
пролазећи кроз „*lipе земље, јаке gradove, plemenite varoše, lipo*
uredena sela i obštine i posmatrajući њову uredbu, њову službu

Вођу, њиов посао и пољу, владаће и дому, тимареће марве, проhod rикотвогја"... , увидео да се варао у своме мишљењу, увидео је да је његова Славонија много заостала иза других земаља. Боравећи у Франкфурту и ревностно читајући „plemenito sastavljene кнџге“, за време ропства, Рељковић је допунио своје образовање — научио је и француски језик — и упознао се са тадашњим рационалистичким правцем немачке и француске књижевности. Кад је ослобођен ропства, одмах је у Саксонији отпочео књижевни рад. Године 1761 написао је Сатира (*Satir illti divji čovik u verše Slavoncem*), и идуће (1762) издао га је у Дрездену. По повратку у Славонију све време које му је преостајало од „dužne službe“ — а он је, као што је речено, службовао све до уочи смрти — посветио је писању књига за свој славонски народ. Написао је сем поменутога дела још седам дела (в. ниже).

* * *

Своја проучавања вршио сам на основу издања Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу (в. ниже). Да бих слику језика Рељковићева дао што потпуније, употребио сам и његову граматику (1767), која није ушла у Академијино издање, и из ње сам изнео све што сам сматрао да је потребно. Нисам говорио само о акценту и квантитету у њој, јер о томе већ имамо студију (Stjepan Ivšić, *Akcenti u Gramatici Matije Antuna Reļkovića (Rad 194, 1—60)*). Поменућу овде да је и Маретић за свој рад *Jezik slavonskih pisaca 18 vijeka (Rad 180, 146—233)* употребио друго издање Сатира (1779). Студију Маретићеву употребио сам утолико уколико ми је потребно било да констатујем налази ли се извесна црта и у делима других славонских писаца. Нисам нарочито истицао да код других славонских писаца нема неке црте која се код Рељковића налази, јер то нисам могао чинити због тога што то Маретић изреком не спомиње. Сем тога, да је баш и нема у оним делима која је Маретић испитао можда би се нашла у другим истих писаца. Нема ни у Рељковићевом Сатиру извесних црта којих има у другим његовим делима и обрнуто.

Како је данашњи говор Рељковићева краја описан (Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor, Rad 196, 124—254* и *Rad 197, 9—138*) настојао сам да, према студији Ившићевој, увек констатујем и како је у данашњем говору пишчева краја, „јер тек када се утврди шта је месна црта и изворна код писца, његов се материал може употребити као поуздана грађа за историју језика“.

ОПШТА КАРАКТЕРИСТИКА

I. *Графика*. — Сва своја дела Рељковић је написао латинским алфабетом. Петнаест гласова нашега језика обележавао је редовно онако како се данас латинским писменима у нашем језику обележавају, а шеснаест друкчије: комбинованим писменима и на више начина (§ 3. и 4.). У погледу обележавања гласова *c, ć, đ, ġ, ĺ, ñ, s* његов се књижевни рад дели у две групе: а) дела написана пре граматике (тј. 1767 г.), б) граматика и сва доцније написана дела. У првој групи дела, или у првом периоду његовога рада, *c = c, cz; ć = ch; đ = gy; ġ = x; ĺ = ly(i), gl(y); ñ = ny(i), gn(y); s = s, sz*, а у другој: *c = c; ć = ch (tj); đ = gj (dj); ġ = cx; ĺ = lj; ñ = nj; s = s*. Промену у обележавању ових гласова Рељковић је учинио онда кад је почео да пише граматiku, када је у њој морао да сваки глас нашега језика обележи једним словом или једном групом слова. У *избору* слова ишао је својим путем. — Писменима *tj, dj* он, у ствари, није обележавао гласове *ć, đ*, него своје етимолошке погледе: *ufatjen, rodjen* и др. (§ 8). Поређењем његове графике са графиком других славонских писаца¹⁾ показано је да је он једини међу њима гласове *ĺ, ñ* обележавао писменима *gl(y), gn(y)*. Показано је и то да он први међу славонским писцима употребљава групе *tj, dj*, тако да је несумњиво да се у томе погледу угледао на далматинске писце — исто онако као и раније при употреби писмена *gl(y), gn(y)* и у доцнијем етимологисању.

Уопште узевши, његова графика доста је упрошћена и не претставља нарочитих тешкоћа за утврђивање гласовних особина његова језика.

II *Правопис*. — Правопис Рељковићев је и етимолошки (историски) и фонетски (гласовни, према изговору), али више етимолошки него фонетски. Нарочито је пазно на „коген гићи“, пошто је написао опомену (1779, § 8). То се лепо види по примерима: *odide* (=отиде), *odidosmo* (=отидосмо) и сл., *jamačstvo, poručstvo* и сл., којих у раније написаним делима нема.

III *Фонетика*. — Главне су фонетске црте његова језика: а) *икавизам* (са доста екавизама и нешто јекавизама); б) задржавање гласа *l* на крају извесних речи и слога; с) немењање група *-jt-, -jd-* (са отступањем у инфинитиву); д) неумекшавање група: *-tљ-, -dљ-, (-stљ-, -zdљ-) -pљ-, -vљ-* (са ретким отступањима); е) *šć* место

¹⁾ Према Маретићевој *Istoriji hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*.

прасловенског *št'*, *sk'* (пеђе *št*); f) неизговарање гласа *h*; g) непалатализовање задњенепчаника у *dat. (loc.)* именица женскога рода на *a*; h) палатализовање консонаната *l*, *n* пред вокалом *i*. За све изнете карактеристичне црте налазе се потврде у данашњем говору његова краја.

IV *Морфологија*. — 1. *Деклинација*. — У складу је с временом и природом Рељковићева дијалекта: а) у *instr. sing.* именица женскога рода наставак је често — *jom* (*krvjom*, *ričjom* и сл.); б) *gen. plur.* без *a* (*divojak*, *stabal* и сл.); в) у *dat. instr.* и *loc. plur.* архаични, новији и најновији наставци. У *dat.* су множине именица наставци: *-om* (*-em*), *-ma* за мушки (и средњи) род; *-ama*, *-am* (*-ami*) за женски род; *-ama*, *-ami*, *-am* за *instr.* именица женскога рода основа на *a*; *-ma*, *-ima* за *dat.* и *loc.* именица основа на *i*; у *loc.* и *instr.* мушкога и средњег рода *-i* (*-ima*); у *loc. plur.* именица женског р. основа на *a*: *-a*, *-ama*, *-am*. — 2. *Конјугација*. — а) краћи инфинитив (супински облик; врло чест); б) имперфекат са изједначеним лицима у *sing.* према аористу, због неизговарања гласа *x*, и са аориским наставком у 3. лицу *plur.* (*bijaoše*, *htjaoše*), в) пасивни глаголски придев на *-t*, *-ta*, *-to*.

V *Акцента и квантитет*. — 1 *Акцент*. — Троакцентска система посавских говора: ~ (обележава га знаком *˘*, раван чакавском *˘*), ˘ (обележава га знаком *˘*) и ˘ (обележава га удвајањем консонаната. Рељковић је у ствари удвајањем консонаната обележавао квантитет, краткоћу претходног слога, али у највише случајева онда када на слог пада ˘.

2. *Квантитет*. — Кратке слоге обележавао је удвајањем консонаната најчешће, као што је речено, у оним слоговима на које пада ˘. Дуге на више начина: знаком *˘*, писменом *h* (према немачком) и, у неколико случајева, удвајањем вокала.

VI *Синтакса*. — И у синтакси падежа и у синтакси глаголских облика има доста особина које су у данашњем књижевном језику ретке, а много више таквих којих у савременом књижевном језику уопште нема, али ипак и за њих има потврда било у данашњем дијалекту пишчева краја, било у другим говорима нашим или у другим писаним споменицима.

1. У синтакси падежа: а) *Gen.*: употреба *gen.* место ас. уз извесне глаголе (*upita*, *svoje snaše lvke*, *uze marame* и сл.); *gen. abl.* уз компаратив без предлога „од“ (*mudrost jest napridnija jakosti* и сл.); *gen.* месо ас. неживих бића (*posici hrasta*); *gen.* партитивног који се данас схвата као *abl. gen.* уз који стоји

предлог „од“ (*koji niki putnika... izgubio bijaše*); честа употреба предлога *s* у каузалном значењу (*jer je otišao s tebe = због тебе*) и др. б) *Dat.*: употреба *dat.* уз инфинитив у предикату (*škrtu biti, zdrava biti*). в) *Acc.*: честа употреба предлога *kroz* у значењу узрока и начина (*vidi da je kroz svoju budalaštinu sve svoje ušane izgubio, čovik uzmlaža znaње kroz istraživanje* и сл.); употреба предлога *ob* (*ob dan, ob noć*); предлога *nad* (*niје боје stvari паћи nad jezik*) и др. д) *Instr.*: Употреба *instr.* уз неке глаголе уз које се данас употребљава, у књижевном језику, други падеж (*što se опакo lanom brine* и др.). е) *Loc.*: честа употреба предлога *po* у нарочитом значењу (*po jeziku se podižu људи на gospodstvo, po poklonu она stvar postane паša* и сл.).

2. У синтакси глаголских облика: а) *Презент*: употреба презент перфективног у значењу футура (*Ti ne primiš ništa више nego па priliki onoga, koliko si dao*); б) *Императив*: Стара употреба 3. лица *sing.* (*Bog te pomози*). в) *Фушур егз.*: употреба футура егзактног са свезом „*da*“ за радњу која је била пре неке друге радње у прошлости (*da ја budem slušao, ne би и vaše ruke урао*); конструкција *budem* с инфинитивом у значењу правог футура и футура егзактног (*s teškim znojem budeš се hraniti, dokle budeš на свиту živiti*); футура егзактног у значењу правог будућег времена (*ovako proсеći ми не budemo па онај skalin došli*). д) *Потенцијал*: употреба у кондиционалним реченицама уз „*da*“ у иреалном значењу и индикативу (*Da би ја то hotio učiniti... ја не би питао тебе, hoću ли = кад би...*); придева *rad* уз *bih* као потенцијал (*ја би те rad viditi од жеје* и др.). е) *Партицип садашњег времена*: употреба уз зависне падеже (*vidi slaviča stoјеći = види славуја где стоји*). ф) *Инфинитив*: честа употреба уз *acc.* (*Čuvši ga vikati, jedan drugome rekoše...*). г) *Конгруенција*: имен. м. рода на *-a* редовно су у једнини мушкога рода (*jedan veliki budala*). х) *Придеви*: неправилна употреба одређенога и неодређенога вида.

VII *Образовање речи*. — Врло много глаголских именица од перфективних глагола. Доста сложеница саграђених не у духу нашега језика.

VIII *Лексичка грађа*. — Има доста речи — не узимајући у обзир туђе — којих у данашњем књижевном језику нема у употреби. Оне су већином узете из народнога говора пишчева краја. Речи: *klup, posteљ, mlahav* (= слаб, чакавска и кајкавска реч), *oputra, iznebruha, razdropiti* кајкавске су речи, али у употреби (неке) и у данашњем говору пишчева краја (*Rad 196, 138—140*).

Сем ових особина за које се, као што је речено, находи пуно оправдање у данашњем дијалекту Рељковићева краја има у његовим делима и нешто књишких, традиционалних језичких црта и доста језичких црта страних језика. У почетку овога одељка, у I поглављу, истакао сам две ствари које јасно сведоче да је он познавао дела неких писаца јужних крајева — далматинских и дубровачких: обележавање гласова *l*, *li*, у прво време, писменима *gl(y)*, *gn(y)* и доцније етимологисање, употреба писмена *tj*, *dj*. У своме предговору граматичи Рељковић изрично помиње Фауста Вранчића: ... „Koja (Славонија) drugačije, i po svidočanstvu Fausta Vrančića Šibenčanina izmed svih drugih slovinskih naroda najčistije jezika slovinskoga riči izgovarala jest.“ Мало ниже, опет у предговору, вели: „Nike riči za poznati jesu li prave slavonske, ili su od Turaka ostale, prigledao sam ričnik dalmatinski, horvatski, pemski i poljski i gdi sam našao, da ovi narodi jednu rič ili svi, ili najposli dva, jednako izgovaraju, onu sam i ja uzeo i u moj ričnik postavio, imajući za mene svidočanstvo tolikih naroda slovinskih.“ Да он у својој граматичи о овоме и не говори, на основу самих језичких црта то би се јасно видело: а) употреба облика заменице *ki*, *ka*, *ko* (§ 137), б) gen. plur. заменица и придева: *ovije*, *starije*, *dobrije* и сл. (§ 47) Рељковић је могао узети и из народних текстова — песама и приповедака народних (§ 52); с) речи: *jur*, *jurve*, *sciniti*, *rakati* (хракати — дубровачки), *nakrkli* (дубровачки *krklo*), *pridikatur* и др.

Ившић мисли (*Akcentat u Gramatici Matije Antuna Rejkovića, Rad, 194, 3*) да су и имперфекти: *bijaoste* и сл. (§ 167) код Рељковиће књишки, али, по моме мишљењу, ти су облици народни.

Туђих језичких црта у његовим делима има у знатном броју. Оне су код њега и разумљиве, јер су сва његова дела сем једнога (Сатира) преводи са страних језика: латинског, немачког и француског (§ 1). Истичем само: а) промену партиципа садашњег времена (према латинском): *kradućega*, *stojećega* и сл. Овај глаголски облик мења не само у делима преведеним с латинског него и у другим делима; б) употреба предлога *od* с gen. место предлога *o* с loc. (А *od* pisma što ću govoriti = А о писму...); с) предлога *od* у значењу посесивном (*gospodar od golubiñaka* и сл.); д) броја *jedan* према неодређеном члану романском и немачком (Али се догоди у оно време *jedan* glad...; угледа на по поја *jednu* lisicu сл.); е) за с инфинитивом (*za ukazati se zafalan* и сл.); ф) *ne... nego* место само (*ne ima nego pet nogu* и сл. - романизам) и др.

СКРАЋЕНИЦЕ:

а) Рељковићевих дела:

SI = Satir iliti divji čovik (1762);

SII = Satir iliti divji čovik (1779);

F = Fabula od mlinara i njegovog sina;

E = Ezopove fabule;

P = Pilpajeve fabule;

N = Nauk političan i moralski;

O = Prava i pomjivo ispisana ovčarnica;

Pr = Postanak naravne pravice;

NS = Nek je svašta;

Gr = Nova slavonska i nimačka gramatika (1767).

Број иза *SI* и *SII* значи стих, а знак * значи прозни текст на страни означеној бројем иза *SI* и *SII*. Из осталих скраћеница први број значи страну књиге, а други басну, односно параграф. Слова *a* и *b* уз број стране *Gr* значе први, односно други стубац на странама на којима је текст сложен у два ступца.

б) главне литературе:

Rad = Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu;

Jφ = Јужнословенски филолог;

Глас = Глас Српске краљевске академије;

RESl = Revue des études slaves;

Sl = Slavia. Časopis pro slovanskou filologii;

RSl = Rocznik slawistyczny;

LjJA = Ljetopis Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu;

RJA = Rječnik Jugoslavenske akademije;

Zima, Sint. razl. = Nekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. Zagreb 1887.

П Р В И Д Е О

ТЕКСТ, ГРАФИКА И ОРТОГРАФИЈА, АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ

I ТЕКСТ:

*Djela Matije Antuna Relkovića*¹⁾. Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić. Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1916, стр. XXXVIII+679

§ 1. Ово издање Југославенске академије у Загребу садржи сва књижевна дела Матије Антуна Рељковића осим граматике (*Nova slavonska i nimačka gramatika*, штампано 1867 год. у Загребу²⁾, Разложења,³⁾ нешто писама⁴⁾ и две песме.⁵⁾ Издање је приредио и биографско-библиографски увод написао Т. Матић. Увод садржи: I *Matija Antun Relković* (I—XVI). II *Izdanja Relkovićevih djela* (XVI—XXV). III *Vinkovački rukopis*⁶⁾ (XXV—XXVIII). IV *Relkovićeva grafika* (XXVIII—XXXI). V. *Kako je priređeno ovo izdanje* (XXXI—XXXVII). На крају увода наведена је литература о Рељковићу (XXXVII—XXXVIII).

¹⁾ Матић пише Relković, а ја Рељковић, в. § 77.

²⁾ За живота пишчева доживела је још два издања, 1774 и 1779 (оба у Бечу).

³⁾ У *Opomeni pritolmačiteja štiosu*, која се налази на крају Овчарнице (стр. 553—554, исп. § 8) Рељковић помиње неку своју књижицу: *Venceslava Ivana Pauls Razložene svrhu plodeña i pripaše ovaca, s jednim nadometkom od sjaña i timareña duhana*, али се од тога првог превода Рељковићева Паулове књиге није сачувао ни један примерак. Исп. II одељак Матићева увода.

⁴⁾ *David Bogdanović, Pisma M. A. Relkovića. Vijenac XXVIII* (1896) 602 и 613—615.

⁵⁾ *Dr. Josip Matasović, Bilješka k izdanju Relkovićevih Djela. LjJA 34* (1920), 110—112.

⁶⁾ Назива га „*Vinkovački*“ по томе што се налази у гимназиској књижици у Винковцима. У њему су сачувана четири дела Рељковићева: *Езопове фабуне, Пилпајеве фабуне, Наук политичан и моралски Пилпај брамине* и старији облик *Сашира* (од год. 1762). Прва три дела за живота пишчева нису штампана.

После следују дела Рељковићева (1—659). На 661 и 666 страни су *Ispravci pogrješaka*. Од 663—679 садржај (*Gdje je što*), а на самом крају *Faksimile druge strane vinkovačkog rukopisa Relkovićeve Satira*. — У издању дела иду овим редом: *Satir iliti divji čovik* (1762),¹⁾ *Satir iliti divji čovik* (1779), *Fabula od mlinara i njegovog sina* (узета из првога издања Рељковићеве граматике. Фабула је у стиху), *Ezopove fabule*,²⁾ *Pilpajeve fabule*,³⁾ *Nauk političan i moralski od Pilpajbramine*, *Prava i pomljivo ispisana ovčarnica* (превод с немачког, штампана у Осеку 1776⁴⁾), *Postanak naravne pravice* (превод с латинског, штампано у Осеку 1794), *Nek je svašta* (штампао у Осеку 1795⁵⁾).

Матић је, као што се види, уз *Сатира* од 1762 г. ставио *Сатира* од 1779 и *Фабулу млинара и његовог сина* од 1767, а дела очувана у винковачком рукопису пре Овчарнице, јер сматра — зато што се на крају наслова Пилпајевих фабула налази написано: „*godine 1767*“ да су написана пре 1767. По бележењу акцента и квалитета, а и по другим особинама језичким види се да она заиста стоје у блиској вези.

Издање је приређено по издањима издатим за живота Рељковићева и по винковачком рукопису.

УРЕЂЕЊЕ ТЕКСТА

(транскрипција Рељковићеве графике⁶⁾)

§ 2. Одмах морам истаћи да је посао урађен са успехом и да је издање поуздано за утврђивање језичких особина Рељковићевих. У

¹⁾ *Сатира* од 1762 Рељковић је написао у Саксонији 1761 год., а издао га у Дрездену 1762. По повратку у Славонију он је ово дело прерадио, допунио и издао у Осеку 1779 год.

²⁾ Dr. J. Kasumović у својој студији *M. A. Relkovića Basne Ezopove (Rad 207, 1—94)* утврдио је да је Рељковић басне које је оставио у рукопису под псеудонимом Езопових и Федравих превео из више зборника. Касумовић је за више од 100 басана нашао извор (*Esopie en belle lettre*, Amsterdam 1690). Није пронашао извор за више од 100 Езопових басана, Федрове басне и Езопов животопис.

³⁾ О Рељковићевом преводу Пилпајевих басана исп. Т. Матић, *Relkovića prejevod Pilpajevih basna. Rad 220, 156—170*. Матић је у тој својој студији утврдио да је Рељковић Пилпајеве фабуле превео с француског, по преводу Д. Сахида, а не А. Галана.

⁴⁾ Исп. Dr. V. Čović, *Relkovićeve Ovčarnica. NVJ XXIX (1921) 22—33*.

⁵⁾ Пуне, нетранскрибоване наслове Рељковићевих дела дао је Матић у II и III одељку свога увода.

⁶⁾ Иако се у првоме реду тиче транскрипција текста. Иначе треба напоменути да је Матић врло савесно проучио изворе за познатије Рељковићевог живота и прегледно написао биографију (I одељак увода). Исто тако прегледно је описао познатија Рељковићевих дела и винковачки рукопис (II и III одељак увода).

одељцима који следују (одељак графици и ортографији, §§ 8., 9. и 10.) најбоље ће се видети оправданост констатације коју сам учинио.

Према принципу: „новом графиком треба да се изразе они исти гласови које је писац обележавао на свој начин“ и Матић је, као и други приређивачи Академијиних издања, гласове љ, љ, џ, љ обележавао у овоме издању писменима: *l̄, ll̄, ḡ, d̄*¹⁾. Остале гласове, наравно, онако како се код нас и данас латинским писменима обележавају. У речима у којима по данашњој ортографији пишемо *ij*: *прије*, *Славонија* и сл. писао је *j* и када га у таком положају Рељковић није писао. Исп. § 66. Слово *h* задржао је у свим случајевима у којима га Рељковић пише. На вокал *iza* кога је написано *h* стављао је знак којим ми данас обележавамо дужину (-); опширније о *h* в. у § 63. Ортографију Рељковићеву уредник није мењао. Акцентске знакове (\ / ^) оставио је без измене. Двоструке консонанте и вокале означио је курсивом²⁾.

Транскрибујући текст првога издања Сатира, по досада једином познатом примерку дрезденског издања од 1762 г., који се налази у универзитетској књижници у Загребу, Матић је навео у напоменама сва неслагања између текста дрезденског издања и текста сачуваног у винковачком рукопису. Како је текст дела очуваних у винковачком рукопису (*Езопове басне*, *Палтајеве басне*, *Наука политичан и моралски* и старији облик *Сатира*) Рељковић доцније исправљао³⁾, Матић је транскрибовао исправљени облик, а у напо-

¹⁾ Ове је знакове најпре предложио Ђура Даничић (1878) — Први их је увео, за *Stare pisce*, А. Павић год. 1882 у I књизи Палмотићевих песама. (М. Рељкетар, *SI II* 143.)

²⁾ Први је Т. Маретић тако почео означавати двоструке консонанте и вокале у издању Бернардиновог лекционара.

³⁾ Говорећи о винковачком рукопису, Матић вели: „У *Ezopovom životu* ра у почетку *fabula Ezopovih* и на првеј три стране *Pilpajevih fabula* има много исправака учињених касније другим црnilом (у *Ezopovim fabulama* црnilом, а у *Pilpajevim* бledим) и првом реду је мијењан *pravopis*, но има цијелих ријечи *istruganih* и *zamijeњениh drugima*. Иначе је у другим дијеловима *rukopisa* мало *popravlјano*. О *ispravcima* појединих *slova* теško је ишта рећи, но где су *ispravljene* *cijele* ријечи, *mislim*, да су *ispravci* од *iste* *ruke*, која је *pisala* *rukopis*.

Dobrotom г. *dra D. Brlića* добио сам из *kriћnice* *obitelji Brlićeve* у *Brodu* *dva* *pisma*, што их је *Relković* *pisao* *svome* *rođaku* *Andriji Brliću*: *jedno* је *pisano* у *Babinoj*; *Gredi* 6 *studenoga* 1783., а *drugo* у *Župaћи* 30. *sijeћnja* 1789. *Premda* су та *pisma* *iz* *mnogo* *kasnijeg* *doba* *nego* *vinковаčki* *rukopis*, *opet* *se* *u* *titma* *i* *rukopisu* *razabiru* *iste* *karakteristične* *crte* *pisma*, *te* *drћim*, да је *vinковаčki* *rukopis* *Relkovićev* *autograf*“ (стр. XXVIII—XXXIII *uvoda*). *Ispravke* су *takve* *vrste* да не може бити *суњње* да их он није *чинио* и да *rukopis* није *аутограф* *Reљковићев*.

менама је навео, где му је год било могуће прочитати, и неисправљени првобитни облик. Свугде где год је што отступало од најобичнијег начина писања, као и све случајеве где би могло бити двојачко тумачење, Матић је у нетранскрибованом облику навео испод текста. Тако нам је дата могућност да утврдимо праву особину Релковићева језика.

Напомене су многобројне, а понегде захватају готово половину стране. Многе од њих сасвим су непотребне. На пример, он више од десет пута наводи реч *Бог* написану са *h* на крају (*Bogh*). Ако је то уопште требало назначити довољно је било учинити то само у једној напомени. Исто тако деривате од речи са *h* на крају: *duhshu, puhshu, duhshevni* (душевних) *duhshevno, Duhshi, Duhsom poslughshan, posluhshni, Siromahshtvom, Suhshe, dihshe, Grihshnika, grihshno* и сл., које је Релковић тако писао из етимолошких разлога (исп. § 8.) није потребно било готово свугде нотирати. Матић је оваквих случајева навео негде око 70! Ни погрешке ове врсте: *zoiedno* м. *zaiedno*, *metare* м. *ne more*, *gavore* м. *govore*, *takle* м. *dakle*, *koxet* м. *кажем* (= *кажем*), *shtibi* м. *shtiti*, *xenskogo* м. *xenskoga* (= женскога) *dubroj* и *dobroj izihavsi* м. *izihavsi*, *scetyadi* м. *cselyadi* м. *ueugleda* м. *ne ugleda*, *ueispunish* м. *neispunish*, *komo* м. *kamo*, *Prvaru* м. *privaru*, *dage* м. *dakle*, *koко* м. *kako*, *vivu* м. *xivu*, *nikakvoka* м. *nikakvoga*, *devedega* м. *dovede ga*, *prigoga* м. *prigoda*, *iednoge* м. *jednoga*, *nomogu* м. *ne mogu*, *Dvnevi* м. *Dnevi*, *jast* м. *jest*, *oper* м. *opet*, *schikok* м. *shirok*, *dedega* м. *dade ga*, *pokolanye* м. *pokaianye*, *nedna* м. *niedna*, *tvolh* м. *tvoih*, *budastih* м. *budalastih* итд. никакве потребе није било да се у напоменама нотирају. Наравно, приређивач овим није учинио никакву принципску грешку. Напротив, ово нам све показује како је *савесно* радио.

Неке крупније грешке које је при транскрипцији учинио, као: *polja* место *poļa* (3. л. sing. praes. од глагола *politi*), *poljaše* место *poļaše* (исп. § 74.), *smetavši* место *smetavša* (исп. § 169.). Матић је сам исправио (*Ispravci pogrješaka*) онда када је изашла Ившићева студија о данашњем посавском говору.

Б. ГРАФИКА И ОРТОГРАФИЈА

§ 3. На XXIX страни свога увода Матић је у оваком табеларном прегледу изнео писмена којима је Релковић обележавао: *c, č, ć, d, ġ, ĳ, ŋ, s, š, ž*:

	c	č	ć	đ	ǵ	ǰ	ń	s	š	ž
I. Vinkovački rukopis	c i cz no kasnije cz nestaje, te ga n. p. u Pilpajevim fabulama gotovoni nema.	cs	ch	gy	x	ly i ǵl (y)	ny i gn (y)	s i sz, no sz se nalazi rjedeneo cz mj. c, te ga daje u rkp. sa svim nestaje.	sh	x
II. Satir (1762)	c	cs	ch	gy	x	ly	ny	s	sh	x
III. Ovčarnica (1776) Satir (1779.) Postanak naravne pravice (1794.) Nek je svašta (1795.)	c	cs	ch, tj	dj, rjde gj	cx	lj	nj	s	sh	x

Kao potvrdu za upotrebu iznetih pismena naveo je iz prvoga дела Езопових басана LXXXIX басну, почетак prvoga издања Сатира и почетак другогa издања Сатира (по 14 стихова). У одељку: „Како је приређено ово издање“ показао је на примерима, какво све значење имају групе:

gy = *đ*, *di* (у *lagy* = у *lađi*);

ly = *ǵ*, *ǵi*, *li*, *lij*, *liji*;

li = *ǵi* (*priatelice*, *strashliv*), *ǵ* (*usterplieniem*);

ny = *ń*, *ńi*, *ni*, *nij*, *niji*;

ni = *ńi* (*niov*), *ń* (*putovanie*, *manie*);

sly, *slj* = *šǵ* (*promislyava*, *zamisljena* и сл.);

y = *i* (*zlocsincy*, *lovcy* и сл.), *ij* (*ranye*, *kervolye*), *ji* (*poglavny* = *poglavji*), *iji* (у *Asy*, *zmy* = *zmiji*, *potamny* = *potamniji* и сл.);

z = *ž* (*bliznji* — ретко);

s (или *ŕ*) = *š* (*siromastvo*, *mlostvo*, *spion*, *strof* и сл. — под утицајем туђе ортографије или због „etimologijskih razloga“).

О Матићевом објашњењу како Рељковић поступа у писању примарнога *tj* и *dj* и секундарнога *tj*, *dj* исп. у одељку за овим.

§ 4. Према ономе што је досада изнето изгледало би да је Рељковић све друге гласове писао онако како се данас латинским писменима пишу, а ове само на показани начин. У ствари, није тако. Он је неке и од ових гласова (*c*, *č*, *ć*, *s*) и знатан број осталих обележавао друкчије.

Наведеним текстом и изнетим материјалом у напоменама Матић нам је омогућио да то покажемо и дамо потпуну систему знакова којима је Рељковић обележавао своје гласове.

с обележавао је, у туђим речима, и писменом *t*: *portiu* E 213, *portie* E 215, *desperattonu* E 263.

č и групом *cl*: *ricli* S I 71, *clini* NS 647, *Dobrociftva* NS 631, *cfetirim* S II 4, *micle* итд. Нотиран је пример *osli* (= очи) S I 3.

ć и групама: *chj*, *chy*, *chi*: *chjoshkove* (= хошкове) S II 2931, *vochja* S II 71*, *Vichju* Pr 566 (14), *chjudorednog* Pr 502 (4) *chjudi* Pr 572 (29), *chjud* Pr 579 (44), *chjorav* NS 629 (36), *vrichju* NS 635 (41), итд.; *machya* (= маћа) E 194, *buchyak* (= бућак — „замућена вода“) E 274 XCII, *sidechie* (= сидеће) E 143.

f у туђим речима са *ph*: *Delphici* E 223, *Delphicom* E 225, *Phedri* E 316, *phala* (фала) S II 1624.

i у великом броју речи и писменом *j*: *prolazjshe* E 188, *neprj-stance* E 222, *vidnje* (= вридније) O 507, *otesanj* (= отесани) O 502, *tojma* (= мојма) O 512.

j када га је писао обележавао га је поред писменом *j* и писменима *i*, *y*: *iedna* S I 14, *s iezici* E 204, *iednu* E 204, *koiu* E 208, E 211, *razkoshiet* R 351, *poiedu* P 351, *poyelli* E 183 итд.

k у туђим речима и групама *ck*, *ch*, *cch*: *peckar* E 204, *Back*, *Cathechismus* S II 480, *Monarcho* P 440 I, *Monarche* E 341, *Bachusa* S I 65, *Bacchusa* S I 65, *chronike* S I 26, S I 459. Рељковић је несумњиво у овима речима изговарао *k*. То потврђује и писање *monarku* S II 132 (о гласу *h* § 63.).

ɣ писменима: *êr*, *er* (често са \ или / знаком на *e*), *rh*, *erh-vêrste* E 213, *kermacsá* E 193, *proxder* E 225, *stêrka* E 192, *prîtêrka* E 218, *šêrp* E 193, *špêrdao* E 186, *podaprho* E 217, *uzaprho* S I 66, *razderho* E 147, *poterho* NS 657 итд.

s и писменом *l*: *lina* E 186, *lobbu* (= sobu) E 186, *lvaki* E 187, *lebi* E 187, *lianyem* (= sjañem) P 355 итд.

t у туђим речима *th*: *Therjaka* (= митридат) O 546, 547, *Therlaka* O 548.

§ 5. Рељковић је, дакле, петнаест гласова наше азбуке писао онако како се и данас латинским писменима код нас пишу, а шеснаест (с вокалним *r*) на овај начин:

с = *c*, *cz*

č = *cs*, *cl*, *sl*.

ć = *ch*, *tj*, *chj*, *chy*, *chi*.

ǰ = *x*, *cx*.

đ = *gy*, *dj*, *gj*.

f = *f*, *ph*.

i = *i*, *y*, *j*.

k = k, ch, ck, cch.

l̄ = ly, lyi, gl, gly, lj, li.

ń = ny, nyi, gn, gny, ni.

ɾ = êr, (er, èr, ér), erh, rh.

s = s, sz, f.

t = t, th.

š = sh (s, f испред неких консонаната, обично: p, t, k).

ž = x (z у неким случајевима. Исп. напред).

§ 6. Остављајући на страну друге гласове, задржаћемо се на писању: *c, ć, đ, ġ, l̄, ń, s*. Као што се из Матићева табеларног прегледа види — да и не наводим његове речи о томе (увод, стр. XXVIII) — Рељковић ове гласове није подједнако писао од почетка па до краја свога књижевнога рада. У *Satiru* од 1762 г. и делима очуваним у винковачком рукопису *c = c, cz; ć = ch* (и ретко *chj, chy, chi*); *đ = gy; ġ = x* (и *ž = x*); *l̄ = ly(i), gl(y), li*; *ń = ny, ny(i), gn(y), ni*; *s = s sz*, а у свима осталим делима: *c = c; ć = ch, tj; đ = dj, gj* (последње ретко); *ġ = cx; l̄ = lj; ń = nj; s = s* (ретко, f). Пре Матића обратио је пажње на ову чињеницу Маретић у својој *Istoriji hrvatskoga pravopisa* (стр. 272—275) испоређивањем графике II издања Сатира (1779) са графиком првога издања. Али ни Маретић ни Матић не објашњавају овај поступак Рељковићев и не истичу његову оригиналност у овоме правцу. Несумњиво стога што ни један ни други не узимају у обзир његову граматику, а Рељковић је у њој извршио ову реформу. Ево шта он о писању ових гласова каже у своме чланку: *Razlika ispisivanja riči među slavonskima pisci* (Gr 1767 г.¹): „Jedni običaju pisati: Scasc, Sciroka, Scuma etc. â grugi: fsafs, fsiroka, fsuma, pridaju dakle prvi slovu S u pomoć C, â drugi, za pooštriti glàs njegov, dvostruče ga još jednim Ss. Obadva ova slova ne mogu služiti za pomoćnika slovu S u izpisivanu rečeni riči; uzrok je ovaj: jerbo, ako C pomáže krupnije izreči S u imperativu: Pisci ti, schreibe du, kako bi dakle upisao: *Pisci*, die Schreiber, ako dva *Kosca* zovu se zwey Körbe kako indi: dva kosca, zwey Mäder, i dva *Kosca* livade.

Što se dotiče dvostrukoga fs, scinim, da se ovo slovo ne dvostruči zato, da rič krupnije izgovori, nego da razluči jednu od druge, koje su jednake. *Lisica*, der Fuchs, iziskuje jednostruki S, â *Liflica*, ein Flechtelein, diminitivum riči *Lissa*, ein Flechten, dvostrukoga po-

¹) Страна није обележена. Чланак се налази одмах иза предговора.

tribuje. Ja slidim one, koji pišu *H* u ovakvima ričma i kojemu slovu ti nikakove protivnosti náci nećeš, ako dakle nećeš sa mnóm, â ti slídi koga ti voļa.

Talijanskom ortografiom ne može se pravo pisati slavónski, jerbo oni: *Gn* misto našega *nj*, â *Gl* misto *Lj* potribuju. Odkuda, koji pišu: *Gnoi* na misto *njoj*, ihr, *Gnyva* misto *Njiva*, ein Ackerfeld, kako će upísati: *Gnoj*, blutiger eiter, item *Mist*; ona je puna *Gnjiva*, sie ist voller Berdrufs.

Ako *Uglyem* pomazan u nimačkomu iznosi: Mit Baumöhl gesalbet ili geschmiert, kako će indi upísati: *Ugljem* pocrñen, mit Kohlen beschwärtzet, i tako mloge ostalé riči“.

Пре него што је граматику почео да пише Рељковић о овим питањима није мислио, него је писао онако како су писали други писци. Сад када је имао да дâ азбуку, да сваки глас обележи једним знаком или само једном групом увидео је да је неправилно обележавати глас *l* писменима *gl* [*ly(i)*, *gl(y)*] и *n* писменима *gn* [*ny(i)*, *gn(y)*], па их је зато напустио, а узео писмена *lj*, *nj*.

Глас *š* обележавао је већ од почетка писменима *sh*; у изнетом чланку он образлажава зашто га тако пише, а не као други писци писменима *sc*, *ll*, *ls*, и сл. Промену је учинио и у обележавању гласа *ǵ* (ц). Раније га је писао знаком *x*, а истим знаком и *ž*. Сада је узео знак *cx* за *ǵ*, а *x* задржао за *ž*. У граматичи Рељковић ништа не говори о словима *cz*, *sz* која је раније употребљавао поред *c*, *s* (за исте гласове). Њих је, као што се из табеларног прегледа види, напустио раније. Писменима *tj*, *dj*, која Матић ставља поред *ch*, *gj* (= *č*, *đ*) Рељковић и није обележавао гласове *č*, *đ*, већ је *tj* и *dj* употребљавао из етимолошких разлога (исп. § 8.¹).

¹) О писању гласова *č*, *č̇*, *ǵ*, *đ*, *l*, *n*, каже: „С dakle за izreči *cherv* (*č*) dobio je u pomoć sebi *h*, koji kada se s kojim glasovitim sastanu slovom izgovaraju se: *cha. che. chi. cho. chu.* napriliku: *chàko neche ichi choràv chupriòm etc.*

C za izreči stàro slovo *cserv* (*č̇*) ima za pomoćnika *s* koji zajedno izgovaraju se *csa. cse. csi. cso. csu:* *chasha se csèsto ucsini csoviku csudna.*

C za izreči *cxerv* (*ǵ*) ima za pomoćnika *x*, koji kada se skupa sastave izgovaraju: *cxā. cxe. cxi. cxo. cxu.* to jest malo laglje nego *csa. cse etc.* napriliku: *cxāmia, cxémo, cxigirica, cxollàn, sincxir, macxár, hamcxár etc.*

G za izreči *gjerv* (*đ*) dobio je u pomoć *j*, koji kada se obodvoje s kojim glasovitim sastanu slovom izgovaraju se oštrije nego *ga, ge* to jest: *gja. gie. gjl. gjo. gju: egerdàn gjërma, gjungje, gjubgre. Gjuro etc.*

L ... kada dobije k sebi u pomoć *j*, onda se obadva pod jezikom rastope kako

§ 7. Ако сада испоредимо Рељковићеву графику са графиком других славонских писаца — оних славонских писаца, наравно, којих нам је графику претставио Маретић у својој *Istoriji hrvatskoga pravopisa* — видеће се две ствари: 1) пре Рељковића ни један од њих нема писмена *tj, dj*, што значи да их је Рељковић први међу славонским писцима почео употребљавати, 2) гласове *l, n* једини је Рељковић обележавао и писменима *gl(y), gn(y)* и то, као што је речено, само у прво време свога рада. И једно и друго јасно нам сведочи да се Рељковић у овоме погледу — у погледу употребе писмена *gl(y), gn(y)* за *l, n* и *tj, dj* — у реченом смислу — угледао на далматинске писце. По угледу на Рељковића готово сви славонски писци су после почели употребљавати писмена *tj, dj*.

	č	ć	đ	ǵ	l	n	š	
Ј. Липовчић (1750)	cf cs	ch	gj	cx	lj	nj	f ff fs sf	
А. Ј. Кнезовић (1759)	cs csi cf cfi ch chi	cs csi cf cfi ch	gj gy	gi g	li lj ly	ni ny	f s ff ss sf fs	
А. Канижлић (1759)	cf cs ch	ch chj tch tchi cs	gy	gy	ly	ny	fc sc	
Е. Павић (1762)	cf cs	ch	gj	cx	lj li	nj ni	ff fs sf ss	
В. Дошен (1768)	cf cs	chj ch	gy	*	ly	ny	zh	
М. А. Рељковић	I	cs	ch	gy	x	ly (i) gl (y)	ny (i) gn (y)	sh
	II	cs	ch tj	dj gj	cx	lj	nj	sh
А. Ивановић (1788)	cf cs	cf cs ch tch	dy dj gy	gy	ly	ny	sh (l)	
Б. Леаковић (1795)	cf cs	chi ch tj	gi gj dj	cx	lj	nj	sh (l)	
Ј. С. Рељковић (1797)	cf cs	ch tj	gj dj	cx	lj	nj	sh (l)	
Гр. Пешталић (1797)	cf cs	ch tj	gj dj	cx	lj	nj	sh (l)	
Ј. Маревин (1800)	cf cs	ch tj	gj dj	cx	lj	nj	sh (l)	

да би *gl* ђ једно салио, пак се мало оштрије изрекну. Nap.: *lja. lje. lji. ljo. lju. alj. elj. ilj. olj. ulj: kralja, prijatelja.* etc.

N... kada ђ pomoć dobije *j* onda se pod jezikom rastopē, kako da bi *gn* ђ једно салио, пак изрекао: *nja. nje. nji. njo. nju.* napriliku: Perinja njegova njima dobro poslušiti.... etc. (Gr. 8—17).

* Маретић не даје никаквог знака за *ǵ*.

И осталих пет писаца: Ј. Амброзовић (1808), Г. Чеваповић (1820), К. Павић (1821), А. Хорват (1824) и М. Јаић (1833) имају поред *ch* и *gj* (за *ć* и *dj*) и *tj* и *dj*.

§ 8. *Opomena pritolmačiteља štioцу*, коју сам поменуо у § 1. (напомена^е), навешћу овде у целини, јер нам у њој сам Рељковић каже како поступа у означавању гласовних група. Она гласи: „Nisam ја, dobrovolјni štioče, моје име зато на ову књиџицу дао притиснути, како да би се пофалити хотио, да сам штогод ја од себе начинио, јербо је онај већи од мене, који је њу у нимачки језик за hasну свију vilaeta пашић најпrijе саставио, него зато, да они štioци, који би кakovу разлику риџи у slavонском писању у њој смотрили, могу знати, од кога узрок тражити, зашто се једна или друга риџ не пише, како се изговара, него другачије. У притолмачењу прве књиџице године 1771. под именом „Wenceslava Ivana Pauls Razloženje svrhu plodeња i priпаше ovacа s јednim nadometkom od sijaња i timareња duhana“ nisam hotio моје име ukazати, али када јурве од никих за реџене узроке упитан бija од другачијег писања, него се гдикоја риџ обичаје slavонски изговарати, најдо, да је од потребе да се оџитujem, за моџи svaki put одговор дати од мoga писања onима, који би ме ради били зато упитати. На питање дакле, зашто ја пишем: *vodjen, rodjen, ufatjen, bratja, medjuto, frixak, texko, sladko, pitje, uhshi* (= уши) etc., — зашто не пишем, како се обичаје говорити: *vogjen* (= вођен), *rogjen, vigjen, ufachen* (= уфаћен), *bracha* (= браћа), *megjuto, frishak, teshko, slatko, piche* (= пиће) etc., *ја сам одговорио, да ваља најpri гледати koren риџи, од куда је она изишла, пак онако писати, да они, који nisu из књиге учили говорити, могу се по правом писању равнати.*¹⁾ Јербо се не говори: *ја vogјim* (= ја вођим), *rogјim, vigјim, facham*, него: *ја vodim*, дакле *vodjen*, а није *vogjen*; *rodim*, дакле *rodjen*, а није *rogjen*; *vidim*, инди ваља реџи *vidjen*, а није *vigjen*; *fatam* дакле је *ufatjen*, а није *ufachen*; и тако од осталих, кakovо: *brat*, а није *brach* (= браћ), — зашто би дакле било боље реџи *bracha* него *bratja*? Пак се и не вели: један *izmegj* вас, него један *izmed* вас, инди *medjuto* јест прилиџније него *megjuto*. *Frixak* џовик, његов adverbium јест *frixko*, а није *frishko*. *Texko* доходи од риџи *texak, sladko* од *sladak*, а није *teshko, slatko* etc. . . . И тако тко има *uhshi* за слушање, нек слуша, јербо уho јест за слушање, али *ushi* јесу друге, које и џовика и живину кине, и једна оваква *ush* најдраџје прибива за *uhshima*. Овај одговор јест изваден из гори реџених узрока; ако би ткогод с њиме не био задовољан, нека се достоји за изџишћење slavнога језика slavонскога

¹⁾ Курзив је мој.

boji odgovor na svitlo iznesti, i hoće mu svaki domorodac dužan biti zafaliti; navlasito pak kad bi tko onu trudbu na sebe uzeo i pravi ričnik¹⁾ slavonski sastavio, onoga ime ne bi nikada u tavnu zaboravnost došlo, pače dok teče jezika i pokoleiia, on bi od posliđnih uvijek spomiñan bio“.

§ 9. Има у овоме разлагању Рељковићевом једна ствар коју на овоме месту морамо пречистити. Наиме, он за именице *braća, piće* вели да их пише — с обзиром „на koren“ — *bratja, pitje*, али да их народ његовога краја изговара — и по његовом мишљењу погрешно — *braća piće*. С обзиром на историју ових појава (ново јотовање) ми, међутим, и поред оваквог Рељковићевог исказа сматрамо (в. ниже) да је народ његовога краја тада говорио, као што у неким местима и сада говори (*Rad* 196, 197), и *bratja, pitje* и сл. Сматрамо, дакле, да је ово црта не само његовог него и народног говора његовога краја. О изговору речи *medjuto, texko, sladko, uhshi* и др. које он наводи не може се сумњати да их је и он и народ изговарао онако како их и ми данас изговарамо. И партиципе пасивне глагола на *-titi: ufatjen, vodjen* и др. народ је неоспорно изговарао: *ufaćen, voden* и сл.; а, ја мислим, и сам Рељковић у обичном говору свом. То можемо тврдити на основу тога што је Рељковић у првим својим делима (в. ниже) примарно *ć* писао знаком *ch*, а секундарно *ć* групом *ti* (= *tj*). Исто тако правио је разлику, у првим својим делима (у првом издању Сатира и делима очуваним у винковачком рукопису) међу примарним и секундарним *đ*. Матић у своме уводу (стр. XXXIV—XXXV) вели: „Glas *ć*, što je nastao od primarnoga *tj*, piše se u vinkovačkom rukopisu i u I. izdanju *Satira ch*, a u kasnijim djelima Relkovićevim se bileži za takvo *ć* uz *ch* također *tj: osvetjuje, vratja, nakitjena, prifatjat, izpratjen, zapustjenu, namistjaše* itd. . .

Drukčije je sa *sekundarnim tj*, jer ga i vink. rukopis i I. izdanje *Satira* redovno pišu *ti*, a što ima primjerâ sa *ch*, to su ponajpače riječ: *trechi*, u kojoj se konsekventno bileži *ch*, pa verbalni i kolektivni supstantivi na -ње, dotično na -ње i -ња, gdje se doduše piše *ti*, ali također i *ch: prignuče, pritisnuče, lishče, bracha* i sl. U instr. sing. *i-* osnovâ bileži se redovno *ti: mudrostiu, oblastiu, smertiu* itd., a isto tako i u riječi: *kerltianski*. — I u kasnijim djelima Relkovićevim piše se za sekundarno *tj* redovno *tj*. U *Satiru* se nade *tj*, što je nastalo od *t* i nastavaka -ње, -ња, u rimi sa *ch* od primarnoga *tj: pitje*

¹⁾ О речнику Рељковићеву в. одељак *Лексичка грађа*.

— *viche* (S II, stih 1945. i 1946.), *pitju* — *lichu* (od *litati*, *lijetati*; S II, stih 2075. i 2076.), *povracha* — *bratja* (S II, stih 711. i 712.)...

U vinkovačkom rukopisu i u prvom izdanju *Satira* ima također tragova razlici među *đ* (gy) i *dj* (di, dj), te se konsekvntno piše: *diak*, *diavao*, *milloserdie*, *gvozdie*, *chudiu*, *rodiake* itd. U kasnijim djelima — osim dosta rijetkih slučajeva, gdje se za *đ* bileži *gj* — piše Relković *dj* bez razlike za *đ* i za *dj*. Tek gdjegdje može se i u kasnijim djelima po pismu suditi, da je mislio napisati *dj*, a ne *đ* n.p. *Diakovacski*“.

§ 10. При транскрибирању ових речи Матић је, по моме мишљењу, поступно како треба. Место „примарнога *tj*“ писао је редовно, у свима делима *č*, а место „секундарнога *tj*“ само у случајевима где је Рељковић писао *ch*, иначе редовно *tj*. Тако исто поступно је и при транскрибирању „примарнога и секундарнога *dj*“: у оним речима и облицима (instr. sing. основа на *i*) у којима је Рељковић у првом издању *Satira* и винковачком рукопису писао *di* Матић је писао *dj* у свима делима, а у другим положајима редовно *đ*.

§ 11. Правопис Рељковићев, у ствари, није етимолошки (историски), већ као свих наших старих писаца који су писали латинским алфабетом, и етимолошки (историски) и фонетски¹⁾. Примећује се само да је у доцнијем своме раду — пошто је написао *Opomeni* — више пазио „на корен рићи“ него раније. Тако, у првим делима нема примера: *družstvo*, *zajedništvo*, *odide* (= *otide*), *odidosmo* (= *otidosmo*) и сл. док се у доцније написаним делима (Постанак наравне правце, Нек је свашта) таквих примера налази више.

§ 12. Код префикса крајње сугласнике готово редовно задржава без измене пред почетним муклим сугласником глагола и других речи:

a) *ob*: *obkopali* E 240, *obkoliše* P 401, *obslužio* S II, VII, *obsluživao* S II 62, *obsluživati* P 366, *obslužitelji* P 416, *obstati* Pr 560, *obštine* S II 62, али *općinsku* S II 3011, *općinski* 3053, *obtužiti* E 183, *obtužili* E 183, *obtužen* E 217, *obtuži* E 237, *obtužio* P 403.

od: *odkupio* S I 404, *odkupiti* S II 1772, *odkupitelj* S II 1779, *odkriva* E 271, *odkrenuti* NS 620, *odkopa* P 396, *odpaši* E 190, *odpadniče* E 202, *odpuštena* E 215, *odpusti* E 212, *odpiva* S II 130, *odsuditi* S II 70, *odsudila* S II 3293, *odsudiše* E 224, NS 616, *odsuden* E 217, *odsudu* NS 611, *odsuda* NS 639, *odticaše* S II 305, *odtkati* S

¹⁾ Т. Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijema slovima*. — Исп. и А. Белић, *Правопис српскохрватскога књижевнога језика*. НЕ Ст. IV.

II 2330, odtovare E 328, odticaње O 504, odtušak O 504. Према овим примерима пише и: odide (= otide) NS 611, odide nikamo (= otide nekuda) NS 638, odidoše NS 639, NS 652, odidosmo NS 645, odidi NS 646, odido NS 652, odići NS 659. У ранијим делима: otide S I 1579, E 184, P 362, otidoše P 370, odići P 366 итд.

iz: izprodaje E 188, iztući E 200, izpečena E 204, izaprane E 205 izprazniti E 235, izplati Pr 579, izkazati E 262, izkrći E 286, izsičem E 286, izčeznuše E 340, izčeznu P 446, izprid P 417, izpod O 503, izpuniti Pr 557, izpitali NS 658 итд. Код овог префикса врло често крајњи сугласник префикса мења: ispsovati S I 784, isprodaju S I 1585, iskušati S II 1378, isprazniti E 191, ispuniti P 352, isprosiо P 450, istući E 203 итд.

pod: podpuno S II 153, podpune N 465, najpodpuniju O 499, podpis NS 612, podkovama E 228 итд.

raz: razplodiše S I 3039, razpraviti E 216, razpravljati E 216, razploditi E 236, razsade Pr 601, razsladeње NS 650, razsrdi S I 655, razsrdila S I 1532, razsrdiše E 209, razsikavši E 240, razstavili O 517, razsipa O 524, razširi S II 3118, razkošja S II 3441, raztapa O 528, raztopi Pr 573, raztavi P 351 итд.; фонетски: rastave S I 957, rasut S I 1533, rasipaše S II 178, raspjavljati P 366 итд. —

uz: uztavi P 410, uztegnu NS 621, uzstegnuti Pr 584; фонетски: ustrgnuti E 283. Забележио сам и usdišeš S II 916.

§ 13. У промени и другим положајима:

bc: drobca S II 1053, ždribca S II 2425, jubce P 452, domorodcem S II 63.

bs: srbski S I 164, skubsti S 382; фонетски: skupsti E 236.

čb: svidočbu S I 39, otačbini S II 62, srčbu S I 776.

čt (*čst*): zajedništva E 336, izdajništva P 425, krvništvo P 456, rodjačstvo Pr 574, zajedništvo Pr 583, jamačstvom Pr 590, jamačstvo, poručstvo Pr 590, baštioničstvo Pr 594, zapovidništvo-zapovidničstvu Pr 599. Навешћу овде и примере: društvo Pr 577, društvu Pr 599, NS 613, društva Pr 563. Примери као: društvo, junaštvo и сл. много су чешћи.

dc: srdca S I 1597, srdcu S II 1840, srdcem Pr 569, sudci S II 2182, sudce E 231; фонетски: srcem S II 167.

dč: srdčani S II 3116.

dk: sladka S II 1615, sladko S II 1662, sladkost P 432 итд.; фонетски: slatke E 197, slatki P 351.

kd: svakda O 524, svakdañim O 527; фонетски: svagdi S I 249.

sd: vasdan S II 669, 2968, 2995, Dresden S II 63.

stn: bolestno S II 2440, O 549, bolestnika S II 2452, bolestnik S II 2455, najkripostniji P 416, kripostnog O 519, krstna P 433, koristno O 516, najžalostnije, žalostne O 548, фонетски (ретко): žalosna E 236, žalosno E 246, kripostni P 395.

tb: ženitba S I 1169, ženitbu S II 1538, gostba S II 1502; фонетски: ženidba S II 1601, E 199.

tc: otca S II 1796, Pr 588, svetcu S I 1148, svetca S II 545, bogatci E 289; фонетски: oci S I 515, oca E 226, P 354, sveci S I 442, sveca S I 678.

tč: otčinskom P 564, otčinstvo Pr 581, otčina NS 626, svetčani S I 388, otčenašu NS 657; фонетски: očino P 369, P 370.

tć: (у футуру): имат ćete S II 1747, učinit ću S I 1699, bit će S I 610, ostavit će E 220, izbavit ću NS 624; фонетски: živiceš N 464, daćeš S I 222, moraćemo S I 1220, izplatiću E 207 итд.

zk: niskomu S II 3275, ugursuzki E 240, inglezku O 500, grizkaju O 517, mrzka Pr 564, mrzko Pr 565, francuzki NS 612.

zt: muzti S I 1603, E 197, NS 646.

žc: lažci E 321, P 396, lažcu P 401, neznažci S II 64, NS 620.

žk: težke S II 578, mužko S II 133, frižke S II 133, težkoga S II 1878 итд.; фонетски: teško S I 1449, teške O 515, friško S I 866 итд.

Неки примери, који у овај одељак иду (већји и сл.) биће наведени на другом месту.

В. АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ¹⁾

§ 14. *Акцент*. — Рељковић је бележио акценат у првом издању Сатира, али ретко, у Фабули од млинара и његовог сина и Езоповим фабулама. У првом делу Езопових фабула, а нарочито у Животу Езопу бележио га је врло често. Остала дела, као што ће се из наведених примера видети, имају тек по коју реч са обележеним акценом. Акценатски знаци су му: $\acute{\ } \ \grave{\ } \ \hat{\ }$. Изнесене знаке Рељковић је описао у својој граматици (1767): „*Accentus acutus*, nadslovak oštri ($\acute{\ }$), povuče se perom... nad onim vocalom... na kojega glas pada onaki, koji silabu gori produžuje, na priliku: órao, órnica, úzda etc. — *Accentus gravis*, nadslovak teški ($\grave{\ }$), povuče se ozgor... na onaj vocalis, na koji glas teški dojde, koji silabu doli povlači, na priliku: kòst, mòst, píř, mir, pùk, zùk, zùb etc. — *Circumflexus*... služi nam: 1) za produžiti jedan vocal onoliko, koliko da bi dva zajedno

¹⁾ Акцент у граматици Рељковићевој, као што је речено, обрадио је Стј. Ивић у *Radu* 194, 1--60.

bila, na priliku: duuga, dūga, lūg misto luug, stūp m. stuup, gorī m. gorii, sūd m. suud etc., 2) nadkriti jedan vocal koji nasamo stoji, pak sam jednu rič zlamenuje, na priliku: . . . â čim dušu hraniš, ô tužni čoviče! etc., 3) za rastaviti jednu rič od druge, koje su jednake, na priliku: biô, bila, bilo adjectivum albus, weis, â bio, bila, bilo verbum auxiliare sum, fui, gewesen“. Али овде морам нагласити да Рељковић знаком \ , а у неким случајевима и / , бележи дужину иза акцента (последњим испред акцента, в. § 18, в), али дужину слога обележава знаком \ само иза слога са кратким низлазним акцентом (§ 14., з).

§ 15. Према опису Рељковићеву његови акценатски знаци одговарају: \ одговара књижевном дугом низлазном акценту, у колико њим не обележава дужину, / посавском ~ и књижевном дугом узлазном (изузев случајеве где означава дужину испред акцента), ^ у ствари има вредност једнога од два прва знака (§ 33.). У делима ^ знак налази се у врло малом броју примера (не узимајући у обзир „vocal који nasamo stoji i zlamenuje jednu rič“).

Засебног знака за бележење кратких наглашених слогова Рељковић нема, али се може рећи да је и њих, у највећем броју случајева, бележио. Њих је Рељковић бележио удвајањем консонаната. То се може закључити на основу познате нам акцентуације посавског говора из чешће поменуте расправе Ившићеве, а и из самих примера који ће се изнети у одељку о квантитету.

Именице мушкога рода

§ 16. а) Од именица с дугим кореновим слогом — тип *дрѹг-дрѹга* обележен је акценат знаком \ именицама: *mũž* P 434 VI, *mũža* E 191, *mũžu* S I 1232, *ždràl* E 308 LXXXVIII, P 387, *ždràla* E 250 XLV, *drùg* P 388 XIII, *drùgu* (dat. sing.) P 388 XIII, *sin* F 173, *sina* F 173, *vràg* P 451 VIII, F 173, *mràv* E 284 XX, *zèc* E 195, *kòs* E 251 XLVII, *kòsa* E 251 XLVII, *tàt* E 261 LVI, *tàtom* E 181, *tàtà* E 224.

б) Именицама — тип *грâд-грâда*, то јест именицама које имају пренесен акценат на крају у loc. sing.: *làd* E 184, E 247 XXXIX, *poradi làda* P 350, у *làdu* (loc. sing.) P 350, *zùbe* (acc. plur.) E 188, E 237 XXI, instr. plur. *zùbma* E 187, *smràd* E 191, E 194 (још неколико пута), *mùt* (= мутеж) E 274 XCII, *lùk* P 434 VI, *dàn* E 181, E 232 XI, E 205, gen. plur. *dàna* E 254 LII, поред: s 30 *dàna* E 222, *glàd* E 295 L, E 226, P 359 I, од *glàda* P 460 XII, *tàl* E 284.

в) Према знаку у овај тип ишле би именице: *ràst* P 430 III, *ràsta* E 334 XXXVII (В. хрâст-хрâста), *pàñ* (В. пãñ-пãња) P 350, к *pàñu*, *gràha* (В. грâх-грâха) E 234 XIV.

г) Од именица с дугим вокалом у основи и двосложним gen. sing. — тип *врач-врача*, то јест именица код којих је акценат у промени био на крају, обележен је акценат знаком / именицама: *stúp* S I 1908, 1928, 1930, E 217, E 222, *stúpa* (gen. sing.) S I 1906, *stúpu* E 222, *kráľ* P 309 XC, P 349, P 350, *kráľa* P 350, *kráľu* P 350, *kráľem* E 181, *mír* P 353, *ù míru* F175, P 352, *vráč* E 212, *vráča* E 212, *skút* E 191, *skúta* S I 1916, *skúte* E 199, *u dvór* E 209, *na dvóru* E 207 I, *dvóre* (acc. pl.) E 187, *u súd* E 223, *dják* E 189, *trúd* P 353, *trúda* E 231 IX, E 232 XI, *na pràvi pút* P 352, *zloga púta* E 225, *na pútu* E 192, *s púta* E 205, *pútem* E 196, *kvára* F 173. Наведене примере треба читати са ~ (*Rad* 196, 211 § 50).

д) Према знаку у овај тип ишле би и именице: *sřp* (B. *срп*) E 192, *púk* (B. *пѣк*, по *пѣку*) E 207, E 212, *púka* E 212, *púkom* E 207, E 212, *púku* (dat. sing.) E 211, E 213, *pod nòs* E 213 (нòс-нòса) E 213.

ђ) Знаком \ и / бележи акценат именицама: *vrát* E 182, E 255 LIV, E 292 XLV, P 337, *vrát* E 239 XXII, *u vrát* E 239 XXII; *na vrát* E 193; *rèp* E 293X LV, *rèpom* E 196; *polak répa* E 287 XXVIII, *rèpom* E 219; *prút* E 232 XI, *snop prúta* E 232 XI; *u prút* E 231 XI, *grád* S I 278, E 216, P 375, *u grád* E 184, E 198, E 214, *od gráda* E 211, E 204, *iz gráda* E 221; *u grád* E 215, *grád* A 213; *káru* E 334 S I 70, *s kára* S I 710; *glús* S I 1237, E 215, *glàsom* E 315, *glása* E 215, E 231 VIII, *корупов glús* E 231 VIII. Знак / одговара посавском ~, а знак \ дугом низлазном или дужини иза " (*iz gráda* и сл. *Rad* 196, 229—30 и 157—162).

е) Од именица са старим акцентом на почетку и кратким вокалом у корену — тип *дòm-дòма* обележен је акценат знаком \ именицама: *mèd* P 350, P 351, P 434 V, *Bòg* F 173, E 234 XIII, *dòm* E 184. Именица *lòv* у вези с предлогом и има: *u lòv* E 233 XII, *idući* *u lòv* E 239 XXIII, *otide ù lòv* P 350. Према томе ова именица има акценат *lòv* и *lòv* (*Rad* 196, 217.).

ж) Од именица са секундарним дуљењем вокала у зависним падежима — тип *стàрац-стàрца* забележио сам само ове са знаком \ у зависним падежима, који одговара књижевном дугом низлазном акценту: *jàrca* (g. sing.) *jàrcem* E 189, *stàrca* T 173 (bis), *stàrcu* F 173, *stàrče* F 173. Тако и у посавском говору (*Rad* 196, 118 b). У чакавском у оваквим примерима акценат је *jàrca*, *stàrca*, *divójka* и сл. Овакви нам примери: *jàrca* (*jàrca*), *stàrca* (*stàrca*) и показују да најархаичнији икавски говор или посавски није чакавски, него штокавски (*стàрац-стàрца*, а не *стàрца*).

з) Од именица са кратким акцентом на првом слогу у пот.

sing. и дужином на другом слогу — тип *rûbār-rûbāra* обележен је акценат знаком ` на другом слогу, који у ствари означава дужину иза кратког низлазног акцента, именицама: *skulār* E 206, *skulāri* (instr. pl.) E 196, *skulāri* (nom. plur.) E 197, *ptičār* E 180, P 426 I, *ptičāta* E 180, *ptičāre* (acc. pl.) E 220, *duhār* E 227 I E 291 XXXIX, *kopùn* E 230 VII, *kurjāk* E 239 XXII, *gavràn* P 426 I, *gavrāna* (gen. sing.) E 251 XLVIII, E 293 XLV, *ribāra* (gen. sing.) E 264 LXX, *mlinār* F 173 (три пута се налази), *korāka* (gen. sing.) P 388 XIII, *pogàn* E 239 XXIII. — Од ових именица налазе се gen. plur. са акцентом: *kurjakóvā* S 306, *oblakóvā* E 225, *stakoróvā* E 237 XX и *skulārā* E 205, *golubovā* P 426 I. Треба читати: *kurjakōvā*, *oblakōvā*, *stakorōvā*, *golubōvā* и *skulārā* (*Rad* 196, 228).

Забележио сам instr. plur. *skulāri* E 196, loc. sing. по *običāju* E 185 E 231 VIII и *košār* (В. *кѡшѡр*) E 193.

Према знаку у овај тип ишле би и именице: *komād* (В. *кѡмѡд-комѡда*) E 204, *buġāk* (В. *буѡѡк-буѡѡка*) E 205, *kuhāč* (В. *кѡхѡч-кухѡча*), *ostāk* (В. *ѡсмѡк-ѡсмѡка*) E 248 XLI, *čizmār* (В. *чиѡмѡр-чиѡмѡра*) E 330 IX, *mesār* (В. *мѡсар-мѡсѡра*) E 228 III, *sokāk*, *sokāku* F 173: Ја мислим да и ове именице имају на првом слогу кратки низлазни акценат иза којег Рељковић, као код првих, знаком ` обележава дужину.

и) Од именица вишесложних са старим акцентом на средњем слогу, које у савременом књижевном говору не знају за промену акцента — тип *zákon-zákona* налазе се са знаком ` именице: *náčin* F 174, E 179, *náčina* E 183, *vášar* E 199, и *vášar* E 188, по *vášaru* E 188, *náuk* E 181, E 201, E 227, *vilāet* E 295 L, *vilāeta* E 180, по *vilāetu* E 300 LXV, *vilāetu* P 352, *vilāeti* E 233 XI.

Са непостојаним „а“: *rúčak* E 202, *rúčka* E 201, *járam* E 213, *kúrsa* E 190, *rážnet* E 239 XXIII, ù *živac* F 173, *krivac* F 173. И прве и ове примере треба читати са књ' жевним / (нáчин, рúчак и слично).

ј) Нешто се више налази именица са тросложним gen. sing. и са дугим другим слогом — тип *zānāt-zanáta* — акцентованих знаком / : *haráč* E 213 (bis). E 215, E 216, E 217, E 222, E 223, *arāča* E 215, *šenāt* E 214, E 215, *zanāt* E 201, E 229, *kristāl* E 183, E 206, E 207, E 239 XXII, *hinād*, *pajdáš* E 233 XII, *pajdáša* E 231 VIII, *ovčār* E 239 XXII, *miráč* P 351, *s oltāra* E 225, *zanāte* (acc. plur.) S I 1369, *armāra* S I 1754. Gen. plur.: *junākā* E 180, *ovčārā* E 328 (= *junākā*, *ovčārā* или *junākā*, *ovčārā*. *Rad* 196, 225, e).

Двојак акценат имају: *likār* E 228 III поред *likār* E 320 IX,

Е 256 LV, *hàlàt* поред *alátom* Е 267 LXXVII, Е 179; *težák* S I 50 (1674), S II 3099, *težáče* S I 1703 поред *težák* S II 3442.

У примерима: *likār*, *hàlàt* (на првом слогу грешком је знак стављен), *težák* знак \ стоји несумњиво грешком место /. Све изнете примере дакле треба читати са ~ (*haráč*, *zanāt*, *likār* и сл. *Rad* 196, 219, 50).

к) Од именица с вишесложном основом — тип *одговор-одговора* има само: *odgovór* Е 190, Е 193, *dogovór* Е 238 XX, *pridgovór* Е 181. Примере треба читати са ~:

Од именица типа — *господār-господára* акценат имају: *gospodār* 183, Е 185, Е 219 V, *gospodára* Е 183, *gospodárom* Е 212, *baščována* Е 193, *baščovánu* Е 193. Ивиши вели да се у Посавини говори *gospodār-gospodára* (*Rad* 196, 219, 50).

Грешком је мислим знак \ место / у примерима: *prid gospodárom* Е 183, *gospodáru* svome Е 189, Е 269 LXXXII.

л) Навешћу овде и gen. plur. *kõñà* S I 1626, Е 184, Е 226 поред *kõñà* P 418, *prijateljā* Е 187, *prijateljā* S I 937, *vàlovà* Е 192, *otácà* Е 110; *rākà* Е 273, *dāna* P 394. У данашњем посавском говору: *kõñà* или *kõñâ*, *prijateljā* или *prijateljâ*, *vàlovā*, *otácā*, *rākā*, *dānā* и *dānâ* (*Rad* 196, 225—230).

љ) Дужина слогова иза необележеног акцента у gen. plur. обележена је у примерима: *pòslòvā* Е 189, *poslovā* S I 585, *novácā* Е 189, Е 190, *dukātā* Е 257 LVII, *svidòkà* P 430, *zločinàcà* Е 226. P 426 VIII, *roditeļā* S I 197, *prijateļà* Е 250 XLVI, *prijateļā* S I 198, P 385 поред *prijateļā* Е 219, где је знак / грешком. Грешка је у примеру: *magàgаса* Е 327 XXVI, јер на слогу на коме се налази знак \ нема дужине у gen. plur. Све ове gen. треба читати с књижевним " на првом слогу.

Именица средњег рода

§ 17 а) Знаком / обележен је акценат у nom. sing. именицама: *pràse* Е 348 LIV, *blàgo* F 175, Е 212, Е 210, P 349, gen. sing. *blàga* Е 210, *zlàta* Е 210. Знак \ одговара књижевном и посавском дугом низлазном акценту¹⁾.

б) Именица *meso* има једанпут знак /: *mèso* S I 1200, а у instr. sing. *mèsom* Е 220. У првом случају / стоји грешком место \, јер у граматичи има *mèso*²⁾.

¹⁾ *Rad* 196, 248.

²⁾ *Rad* 194, 38, в.

в) Од именица са старим акцентом на крају има акцентоване: *díte* F 173, *kľúse* F 173, *prélo* F 175, *úže* S I 1601, *vino* S I 1742, *stáblo* 2184, *kráľevstvo* P 350 (bis), *kráľevstva* P 350, P 352, *kráľevstvu* P 352. Изнете примере треба читати са књижевним /.

г) Овакав знак имају и именице: *ústā* E 180, E 182, E 152, *vrāta* E 339 XXIII, на *vrāti* E 205, s ovu stranu *vrāta* E 209, prid. *vrāti* E 239. Треба их изговарати са ~¹⁾).

д) Од именице *kráľevstvo* има ном. plur. *kráľevstvā* E 233 XI, где је знаком \ обележена дужина (*kráľevstvā*).

ђ) Као именице под б) има акценат и именица: *Veličānstvo* E 234 XIV, P 352, P 425 IV, *Veličānstvu* P 353.

е) Gen. plur. има само: *stabàl* S I 1214, *stabalā* SI 1216²⁾.

ж) Од именица типа *mesto* има акцентоване облике ових именица: *mistā* (= *mistā*) E 223³⁾, *slovā* (ном. plur.) E 210, *slōvā* (gen. plur.) E 210⁴⁾, *drvā* (gen. plur.⁵⁾, *kolā* (= *kolā*⁵⁾, *dobrā* (acc. plur.⁶⁾).

з) Именица *doba* (В. дѳба) има: u to *dōba* (*dōba*) E 183, 199, E 200 и: u jedno *dōba* (= *dōba*) E 191.

и) Именица *mōre* (В. мѳре) има знак ^ : *mōre* E 206, E 207, *mōra* E 207 поред *mōre* E 206. Ившић (*Rad* 196, 54.) наводећи ову именицу вели да у посавском гласи: „*mōre* (обично) и *mōrje* (*Gradište*): *mōre* и V^а, а у *Radu* 194, 54. наводи из граматике Рељковићеве *mōre*. Изнети пример: *mōre* E 206 потврђује да је са акценатом ~.

ј) Именица *selo* има у ном. plur. знак / у наставку: *selā* E 202 (= *selā*).

к) Од именица *koleno* и *game* има акцентоване облике: на *kolinā* E 182, на *ramenā* E 227-I (= на *kolinā* на *ramenā*; ово су ген. у служби lok.).

л) Глаголске именице на — *ће* имају знак / на слогу на коме је у књижевном говору, у колико их има, дуги узлазни акценат: *ispisivaће* E 179, *odgováraће* E 211, *pogublěће* E 224, *nepošćěnu* E 204, *pošćěne* F 174, E 222, *vesěље* E 205, *obećáће* S I 1380, *priobraćěће* E 179, *vládaће* F 174, *stáћа* S II 3367. Са обележеном дужином на другом

¹⁾ *Rad* 196, 250, γ.

²⁾ *Rad* 196, 252, β.

³⁾ Ившић нема *mista* са ~ (*Rad* 196, 251).

⁴⁾ *Rad* 196, 252. е.

⁵⁾ Ившић нема *kola* са ~ (*Rad* 196, 250, е).

⁶⁾ *Rad* 196, 253, γ.

слогу: *vládàñe* E 179, E 213, *dávàñe* E 201, *nagovàràñe* E 187 и са само обележеном дужином: *pitàñe* E 193, *nastojàñe* E 194. Наведене примере треба читати: *ispisìvãñe*, *odgovãràña* (*Rad*, 194, 29), *pogubļēñe* (или *pogubļenē*), *poštēñe* (или *poštēñē*), *vesēļē* (или *vesēļe*), *obečãñe* (или *obečãñe*), *priobračēñe* (или *priobračēñe*), *vlādãña*, *stãñe* (или *stãñe*), *dãvãñe*, *nagovãràñe*, *pitãñe*, *nãstojãñe* (*Rad* 196, 243—248 и *Rad*, 194, 29, 37—38).

љ) Овај знак имају и именице типа *г̀ворѣње*: *govorēñe* E 201, *govorēñu* E 215, *katēñe* E 221, *orãña* S I 1768. Примере треба читати са ~¹.

м) Исти знак имају и неке именице на слогу на коме је у књижевном говору дужина иза акцента: *ufãñe* S I 1369, E 191, *zlatēñe* E 204, E 207, E 212, *zlatēña* E 211.

Именице женскога рода

Основе на -а

§ 18. Речено је напред да Рељковић нема никаквог знака за кратки узлазни акценат, па је према томе немогуће говорити о акценту пот. sing. именица са некадашњим старим акцентом на крају и кратким првим слогом — тип *в̀ода-в̀одѣ*, *ж̀ена-ж̀енѣ*. Не може се, дакле, поуздано знати је ли Рељковић изговарао *в̀ода* или *водã*.

а) У gen. sing. овај тип именица има на крајњем слогу знак /, који одговара у књижевном говору дужини иза акцента, а у посавском ~²): *zoré* S I 1701, *hasné* E 179, *vodé* (bis) E 182, E 183, E 194, *fajdé* E 186, *žené* E 219, *zlocé* E 239 XIX. *službě* E 207, E 210, E 212, *parbé* S I 1772, *srčbě* E 306 LXXX.

б) Именица *noga* има gen. sing. *nogé* E 195, а gen. plur. (дуални облик): *nogù* E 203, E 292 XL, P 313 XCVII, што значи да је акценат у овом падежу *nõgũ* (*Rad* 197, 16).

в) Од именица с дугим првим слогом, то јест именица које у dat.-acc.-voc.-sing. и пот.-acc. plur. у књижевном говору имају пренесен акценат обележен је акценат само именицама: *duša* и *glava*. Прва има знак / на првом слогу gen. sing., а друга и на првом и другом слогу: *dúše* E 228 II, *glávé* E 240 XXIV. Њих треба изговарати: *dúšë*, *glávë*.³)

¹) *Rad* 196, 245. d.

²) *Rad* 197, 23, b).

³) *Rad* 197, 23, b).

г) Gen. plur. забележио сам: *vodā* S I 13, *ženā* E 278 III *strānā* E 188, *grēdā* E 222. У посавском говору ове именице имају у gen. plur. акценат: *vōdā*, *strānā* или *vōdā*, *strānā*. Према акценту две последње именице, ја мислим да ове gen. треба читати: *vōdā*, *ženā*, *strānā*, *grēdā*.¹⁾

д) Од вишесложних има: *dācija* E 215, *prilīčice* E 173, *buda-lāštini* E 188, па *mesārнице* (acc. plur.) E 200. Примере треба читати са ~ (*Rad* 197, 18—23).

ђ) И именице са старим првим наглашеним слогом — тип *slāva* имају у gen. sing. на крајњем слогу знак / као и именице типа *vōda*: *kućé* E 203, *ribé* F 203, E 274 XCII, *muké* E 228 III, E 231 IX, E 233 XII, *gubé* S I 808, *mrižé* P 427 I, *mačké* P 446 V, *jamé* P 459 XI, *viské* E 221, *babé* E 239 XXIII, *skulé* F 174, *biké* (B. *būka*, *būka*, *būka*, *būka*) E 281 XII, *vrané* E 317 II. Наведене примере треба читати са ~ (*Rad* 196, 146—147 и *Rad* 197, 23).

е) У gen. plur. овај тип именица има на првом и другом слогу знак /; на првом слогу знак \ одговара дугом низлазном акценту, а на крајњем дужини иза акцента: *vranā* E 317 II, *ranā* E 231 IX, *jàtā* E 256 LVI, *žabā* P 459 XII, *krāvā* S I 1587 и *krāvā* S I 1589, где је на другом слогу знак / грешком место \. Без означене дужине има *žāba* (са удвојеним *a* под акцентом *žāāba*) E 318 IV.

ж) Са означеном дужином, а без акцента има gen.: *pticā* E 274 XCIII, E 211, E 251 XLVII, P 399 XXI, *brigā* E 194, *skulā* S I 504, *kniḡā* P 349, *prsā* S I 1119, *ribā* P 391 XIV.

з) Именицама овога типа, које иза акцентованог првог слога у ном. sing. имају групу сугласника, у gen. plur. обележена је само дужина, а то је природно, јер Рељковић нема знака за кратки низлазни акценат: *smokāvā* E 182 и *smokāva*, са необележеном дужином на наставку, E 182, *patākā* E 198, *gusākā* E 198.

и) Од вишесложних именица са кратким низлазним акцентом на првом слогу и непокретним акцентом у књижевном говору — тип *pōtreba* забележио сам gen. sing. само: *potribé* E 205, E 221, *okladé* E 206, *božicé* D 183, *iligé* E 195, E 200. И ове gen. треба читати са ~ (*Rad* 197, 23).

ј) У gen. plur. имају обележену дужину на наставку: *godinā* E 185, E 223, *iligā* E 182, E 194.

¹⁾ *Rad* 197, 26.

к) Dat. plur. са акцентом има само од именице *godina: godinám¹⁾* E 180. Знак / у овом случају одговара посавском ~.¹⁾

л) Од тросложних именица са старим средњим наглашеним слогом — тип *báтина, дѣвѣјка* обележен је акценат у gen. sing. знаком /, који одговара посавском ~²⁾, именицама: *košaré* E 187, *krmačé* E 195, E 286 XXIX, *večeré* E 203, *lisicé* E 227 I, *stolicé* S I 1571, E 197, *policé* S I 1572, *loviné* E 223 XII.

љ) Грешком ће бити забележен знак \ место / у примерима: *rabotè* E 213, *stolicè* E 207.

м) У gen. plur. означена је дужина именицама: *divojakà* S I 427, *dtvojàk* S I 306, *polàčà* E 247 XL, *palàčà* P 383 IV. И из овог малог броја примера види се да се код овог типа именица акценат у gen. plur. повлачи, то јест наведене gen. треба читати: *divòjākà* (Rad 197, 20) *pàlāčā* и сл.

н) И вишесложне именице овога типа имају у gen. sing. знак / на наставку: *hařinícé* S I 1518, *prepelicé* P 446 V, *ovčarnicé* E 238 XXII. — Других облика, именица овога типа, са акценатом нема.

њ) Од тросложних именица са кратким узлазним акцентом на средњем слогу — тип *старина* имају знак / на наставку gen. sing. именице: *sramoté* E 193, *stariné* E 180, *teškoćé* E 182, *čistoćé* E 237 XIX, *gospodé* E 206, *dužiné* S I 1698.

о) Тако и вишесложне: *neprijateļicé* P 443 II, *priľubodnicé* P 443 II, *sočivicé* E 194, поред: *bilinè* E 292, *pijuļacè* E 293. Све наведене gen. — у примерима *bilinè*, *pijuļacè* знак \ стоји несумњиво грешком место / — треба читати са ~ (Rad 197, 23).

п) У gen. plur. обележен акценат имају само именице *teškócà* E 192, *sirótà* S I 610, а дужину: *živinà* S I 1263, E 181, E 228 III, *kri-vinà* S I 1264, *hudobà* P 439 IV. У посавском говору овакве именице имају акценат у gen. plur.: *vòdā*, *visinā*, *dasākā* и др. или: *vòdā*, *visinā*, *dasākā*, а гдегде и *vòdā*, *visinā*, *dasākā* (Rad 197, 26).

Основе на — i

а) Од именица типа *ствâр-ствâри*, то јест именица које у књижевном говору у loc. sing., gen.-dat.-instr.-loc. plur. имају акценат на крају забележио сам ове облике акцентоване знаком \,

¹⁾ Rad 197, 17, e.

²⁾ Rad 197, 23.

који одговара ~ у књижевном говору: *stvár* E 183, E 184, E 215, E 220, *stvári* (nom. plur.) E 180 (bis), E 192, E 311, E 218, *stvári* (acc. plur.) E 180, E 193, E 205, E 219, P 350, *stvármí* (instr. plur.) E 191, *stvárma* E 218, *znídi* (nom. plur), P 252, *čúd* E 179, E 181. Instr. plur.: *stvármí* и *stvárma*. Треба читати *stvármí*, *stvárma* (*Rad* 196, 28).

б) Истим знаком акцентоване су и неке именице типа *lāж-lāжи*, то јест именице које у књижевном говору у пот.-acc.-sing. имају ~ акценат, а у осталим падежима " и пренесен акценат у падежима у којима и именице под а): *lāž* S I 1445, E 181, E 222, *část* E 194, E 199, E 200, P 433 V, *nóc* E 230 VIII. Треба читати *lāž* и сл.

в) Од двосложних акценат ` има именица *misao* F 174.

г) Свега три именице типа под б) имају знак ´: *kčér* E 237 XIX, *kčero* (voc. hypokor.) E 237 XIX, *kóst* S I 1199, *zób* S I 182. Али биће да је овде грешком знак ´ место ` , јер Рељковић сам наводи именицу *kóst* у граматици са знаком ` , а Ившић вели да се именица *kčér* говори у Посавини *kčēr*.¹⁾

д) Од вишесложних именица, које у књижевном говору имају на првом слогу кратки низлазни акценат и дужину на другом слогу, са знаком ` на другом слогу наводе се: *oblást* E 213, *radóst* E 217, *žalóst* E 218, *kripóst* P 349, *staróst* P 350, *ugodnóst* E 179. У овим речима знак ` означава дужину иза кратког низлазног акцента (*öblást*).

ђ) Исти тип именица има на другом слогу знак ´ али је то грешком место ` , ако није према instr. sing. у коме је у посавском на наставку ~:*) *oblást* E 184, E 237 XVIII, *mudróst* E 201, E 216, E 222, *milóst* E 183, *pamét* E 236 XVII, E 228 II, *bolést* E 234 XIV, *kripóst* S I 1917, *srčanóst* E 224. У овим случајевима може знак ´ означавати и дужину слога.³⁾

е) Мало је већи број именица са знаком ´ на слогу на коме у књижевном говору имају дуги узлазни акценат непроменљив: *vároš*, *vároši* E 223, P 252, и *vároši* E 181, *od drágosti* E 198, E 227 I, P 350, P 352, *jákosti* E 205, *nárav* P 350, *žubav* P 352, *žútost* (код В. је нема) E 185, *dúžnost* 234 XIV; *nehátност* (код Вука је нема) P 351, *zafálnost* E 223, *pokórnosti* (gen. sing.) E 203, *tvrdokórnost* E 184, *nenávidóst* F 173. Последња именица има три знака

¹⁾ *Rad* 197, § 67.

²⁾ *Rad* 197, 25. β.

³⁾ *Rad* 197, 30.

∕ од којих први одговара ∕ акценту, последњи означава дужину а средњи је знак несумњиво грешка, означава тачку над вокалом *i*. У свим овим именицама знак ∕ треба читати као дуги узлазни акценат у књижевном говору; у посавском говору ове именице имају акценат: *sjājñōst* и *sjājñōst* (*Rad* 197, 30).

Заменице

§ 20. Акценат бележи само у gen.—acc. plur. зам. *jā*: а) знаком ∕: *svaki nās* (gen.) E 230 V, *za nās* E 180, *a nās pusti* E 188, *kod nās* S I 1779, S I 1783, *u nās* S I 1780; *od vās* E 183, E 191, E 234 XIV, *vās pet* S I 1711, *sada vās poznajem* E 223. Наведене примере треба читати са ~ (*Rad* 197, 35, d).

б) Грешком ће бити знак \ место ∕ у примерима: *svrhu nās* E 184, *operi nās* E 194; *kroz vās* S I 1107, *molim vās*, *što vās na put krenu* P 418 VIII, *to vās* S I 1552.

в) Од демонстративних заменица *ōvāj*, *ōnāj* има са акцентом облике: а) *ovò* E 186, *ovè* E 180, *onò* E 193, *onà dila* E 181, *onà* E 193, *oni* E 180, *onè* E 232 X.

г) Са ∕: *ové* E 180, *oné* E 180 *onè* E 180. Ако у последњим примерима није грешком знак ∕ место \ код ових заменица има двојак акценат: *ovò* и *ovè²*).

д) Од заменице *šāj* има *tò* E 199 и *tó* E 183.

ђ) Акцентоване облике заменица има још: *toliké* E 231 IX, *takové* E 186, *kojé* E 180, E 196, *kojéga* E 183³).

Придеви

§ 20. Неодређени вид. — а) Обележен акценат имају: а) од придеви типа *гладан-гладна-гладно*: *glâdan* P 388 XIII, *těžak* E 182, E 213, *tâvan* P 441 I, *gòrak* E 213. Наведене примере треба читати: *glâdan*, *šējак* итд. У посавском говору придеви овога типа имају акценат: *glâdan-glâdno-glâdna* (*Rad* 197, 45, д.). Што се код Релковића налази *glâdna* (nom. sing. ж. рода: *Glâdna sam*) P 459 XII и *drâga* (*osveta nije Bogu drâga*) E 285 XXI, *jâka* (*slabija i ni tako jâka*) S I 1464, *mlâda* (има једна *mlâda* *gospoja*) S I 777 где знак \ стоји место ∕ у књижевном и посавском говору то ће бити према nom. masc. и neut. или према acc. sing. ж. рода *glâdnu*, пошто

¹) *Rad* 194, 41.

²) *Rad* 197, 38. в.

³) Оваквих примера Ившић не наводи.

се акценат у неким падежима мења у посавском говору (*Rad* 197, 43, f.)

Придеви: *мудар-дра-ро* и *ружан-жна-жно* у неодређеном облику имају само знак ´: *múdar* E 179, E 181, *múdrì* (nom. plur. m.) F 175, *rúžan* F 175. Ившић вели да се у Посавини говори: *múdar* и *mūdâr*, *rúžan* и *rūžân* (*Rad* 197, 45).

b) Од придева типа *млâд-млâда-млâдо* забележио сам с акцентом: *mlâd* F 173, *lûd* E 200, што треба читати: *mlâd*, *lûd*.¹⁾

с) Двојак знак имају: *prâzan* E 187 и *prâzan* E 187, *krâtak* и *krâtak* E 213. Тако и *tûžan* и *tûžan* F 175, што треба читати *prâzan* (*prâzan*) или *prâzan*, *krâtak* (*krâtak*) или *krâtak*. Ившић наводи: *prâzan* (Grabarje) и *prâzan* (Živke)²⁾, а за придев *kratak*, помињући у напомени да се код Гопића (N Vj 17, 28.) налази: *krâtak*, *plîtak*, *tûžan* и др. вели да *krâtak* нема у посавском говору.³⁾

§ 22. *Одређени вид.* — а) Од придева *зâо, злâ, злб* има: *zlû* (potuži na svoju *zlû* sriću) E 224. Треба читати *zlû*.⁴⁾

b) Придеви типа *млâд-млâда-млâдо* у одређеној виду имају на првом слогу знак ´, који одговара посавском ~⁵⁾: *drâga* (*drâga* moja) E 191, B 193, *drâgo* (Тако, *drâgo* moj!) E 239 XXIII, *mlâdé* (а они ће њима послати своје *mlâdé* курјачице) E 214, *pústé* (samo da se *pústé* не *nažvóká*) S I 1613, *drâge* (gen. sing. f.) E 180, *drâgi* (moji *drâgi* pajdaši) E 187, *jâki* F 173.

Грешка ће бити што има: *Gospojo drâga* E 192, *moje drâgo* dite E 232 X, јер би требало читати: *drâga*, *drâgo*.

с) Придеви типа *стâр-а-о* имају тако исто знак ´ на првом слогу одређеног облика: *prâve* (ne bi l' *prâve* skule *pačinili*) F 174, *prâvu* (*prâvu* istinu u sebi *uzdržaje*) E 179, *prâvi* P 350, *prâva* mati E 194, *stârije* E 180, *stâri* F 173, *stârih* F 175, и *stâra* vremena P 349, *mâlo* dite E 193. Све ове примере треба читати са ~ (*Rad* 197, 50).

Грешком стоји знак ` место ´ у примерима: *prâvi* E 183, *prâva* E 183 (to je istina *prâva*) S I 1590, *mâlom* E 274 XCIII, *mâli* sinčić E 237 XIX.

d) Придеви типа *глâдан-глâдна-глâдно* најчешће имају обележен акценат знаком ´ (= ~): *glâdna* (ti *glâdna* *živinico*) E 196, *glâdnima* (ukaza ôrlom *glâdnima* *měso*) E 221, *rúžno* (ali ono *rúžno*

¹⁾ Исп. примере са овим акцентом из граматике Рељковићеве у *Radu* 194, 43.

²⁾ *Rad* 197, 45.

³⁾ *Rad* 197, 46, напомена под 2).

⁴⁾ Види шта о акценту овога придева вели Ившић у својој студији (*Rad* 197, 49).

⁵⁾ *Rad* 197, 49.

ugledalo!) F 175, *rúžnoga* E 189, *múdroj* (по својој *múdroj* памети) P 350, *múdroga* P 352, *múdré* E 180, *múdrè* E 180 (*Rad* 197, 50).

е) Од придева *шўжан-жна-жно* има: *túžnu* (поче ју опакo *túžnu* milovati) E 197. Треба читати *tážnu*.

Биће грешком знак \ место / у примерима: *tèškoga* (poradi његова *tèškoga* jezika) E 183, *múдри* E 179.

ф) Од придева на -*ski* са акцентом се налазе: *мордлску* E 180, *мордлској* E 180, *индијанскога* E 180. Наведене примере треба читати са ~ (*Rad* 197, 52. d).

г) Са акцентом се још налазе ови придеви: *od ostálih* E 187 (*ostálih*, *ostáli*, *Rad* 197, 51); *опáка* (опáкa) S I 1471, *вaрошку* E 182, *свирáчев* E 239 XXII.

§ 23. *Бројеви*. — Са акценатским знаком находе се: *двà* E 232 XI, *двi* E 191; *пét* SI 1512, E 195, *šést* SI 1512, *двáнајест* E 222; *drugé* SI 1511, *drugá* E 192, *drugóga* E 187, E 194 поред *drugòму* E 186, *једнóга* E 184, E 233 XII; *обадвóјга* E 179. Примере са \ треба читати с књижевним ~, изузев *drugòму*, где је знак \ грешком, а примере са / треба читати са ~.¹⁾

Прилози

§ 24. — а) Са знаком \, који одговара дугом низлазном акценту у књижевном говору, а тако и у посавском²⁾ има прилоге: *јáко* E 222 X, *скúпо*, *тù* F 175.

б) У примерима: *сутрадàн* (*sùtradān*) E 206,³⁾ *једнàко* (стално) E 201, *sigúrno* E 232 X, *neizmirno* P 349, *упрàво* E 206, *натрàг* E 222, P 427 I знак \ означава дужину слога иза кратког низлазног акцента.

в) Знаком \ акценатовани су и прилози: *на двòр* (Ившић: *падвòр*⁴⁾) (*izajde padvòr*) E 207, *одселè* (В. одселе) E 204, *отрàгу* (*òtrāgu*⁵⁾) (В. острáгу) E 191. У овим случајевима знак \ означава дужину слога иза " .

д) Прилог *òdmāh* има двојак знак: *òdmāh* E 231 VIII, E 234 XIII и *odmāh* E 190. Према томе може се читати *òdmāh* и *òdmāh*.

е) Знаком / обележен је акценат прилозима: *бадавáд* E 231 IX, *озгòре*; *полагáно* E 231 IX, *òндi* F 175, *залúду* E 189, *унúтра* E

¹⁾ Такав је акценат ових бројева у данашњем посавском говору (*Rad* 197, 55—57).

²⁾ Тако у посавском говору (*Rad* 197, 57).

³⁾ *Rad* 197, 58.

⁴⁾ *Rad* 197, 58.

⁵⁾ *Rad* 197, 59.

205, *teāni* E 237 XVIII, *odāvna* F 174, *jadóvno* E 226, *opét* E 195. *nenápravno* E 185, *mogúće* E 221, *náfalice* (*nāfālice*, *Rad* 194, 45) E 189, *takóđer* E 229 IV, *joštére* E 215, *pišícé* F 173, *nepristancé* E 224, *strmoglavcé* E 224, *mlogo pûta* E 194, *jedan pût* E 228 II P 418 VIII, *prvi, drugi, treći pût* E 229 IV, *veće pûta* E 228, *većepûta* E 239 XXIII.

Овај последњи прилог акцентује и знаком \wedge : *jedan pût* E 179, P 350, *opoga pûta* P 351. Једанпут и \backslash : *drugi pût* P 426 I.

Све прилоге под е) акцентоване са \prime , треба читати са \sim^1).

Глаголи

Презенти

§ 25. — а) Од глагола са једносложном основном садашњег времена обележен акценат знаком \backslash имају ова лица глагола *знāти*: *znām* F 173, E 232 X, *znāš* E 210, *ne znāš* F 175, E 194, *znāte* E 195, E 206, а једанпут *znām* E 193. Према знаку треба читати: *znām* ..., *znāto* ... и *znām*. — Од глагола *dati* има: *ne dāš*, што треба читати *ne dāš*.²⁾

б) Од простих и сложених глагола прве врсте — тип *плѣтѣм-плѣтѣмо* означен акценат имају лица: *moré* S I 1863, *pekú* S I 1607, *stekú* S I 1708, *odnesé* E 193, *donesé* E 193, *iznesé* P 350, *uvedé* E 180, *odvedé* E 185, *izvezéš* S I 1809, *ujedé* S I 808, E 298 LIX, *navedé* S I 1468. Акценат у презенту ових глагола према знаку је: *pečētm* ... *pečēto* ... *pekū*.³⁾

в) Истим знаком акцентовани су презенте образовани према 3 л. плу. атематских глагола: *dadéš* E 186 и *dādeš* F 185, *dāde* S I 1593, *ne dāde* E 233 XII, *dādemo* E 189, *znādem* E 186, E 192, *znādeš* S I 1857, F 175, E 190, E 193, *znāde* S I 1594, F 174, E 185, E 190, E 193, *ne znāde* E 216 и *znadé* S I 1815, F 173, *znādé* E 185, *poznādé* E 223, *imādéš* S I 1858, E 186, *imādé* S I 1816, E 214, *imadé* S I 1785, *imādú* E 180, *imadú* E 236 XVII и *imādēmo* E 179, *prodādem* E 185, *prodādeš* E 191, *udādé* E 194, *upāde* E 230 VI, *vaļāde* S I 1551, E 232 XII XII, *vaļāde* S I 1803. Ја мислим да је акценат у изнесеним облицима презенте: *dādeš* ... *dādū* и сл. Што се налази *imadé* S I 895 несумњиво је да је грешком знак \backslash место \prime , а у случајевима: *znāde* S I 1552, *znādu* E 130, као и наведени облик

¹⁾ *Rad* 197, 60.

²⁾ *Rad* 197, 83—84.

³⁾ *Rad* 197, 74.

imàdèmo E 179, знак ` и показује да је акценат *dādēš*¹⁾, јер њим Рељковић бележи дужину иза акцента, па је према томе знаком / обележио у изнесеним примерима дужину испред ~ акцента.

d) Од глагола типа *шр̀а̀жиши-шр̀а̀жѝм* има акцентована лица садашњег времена: *slúžiš* E 193, *sádim* E 193, *kúpiš* E 201, *kúpit* E 186 (bis), E 189, *márim* F 176, *fále* F 184, *pláti* E 186, *kvári* E 188, *báci* E 181, *slúže* E 193, *rúže* F 174, *krívi* F 175, *túži* E 233 XII. Све ове примере треба читати са ~.²⁾

e) Глагол *хр̀аниши-хр̀анѝм* има: *hrániš* SI 1824 и *hrànim* E 233 XII, *hràniš* E 233 XII, *hràni* SI 20, SI 822, *hràne* E 194. — Тако и *шр̀а̀жиши-шр̀а̀жѝм*: *trázim* F 175, E 231 VII и *trážiš* E 193, *tráži* E 217. Има и *rádiš* E 185, E 233 XII. Према знаку наведене примере требало би читати: *hràniš* и *hrànim* и сл. У посавском говору, међутим, акценат је у презенту ових глагола: *gràdim*, *gradim* и *gràdim* (*Rad* 197, 82).

f) Према књижевном *ч̀иниши-ч̀инѝм* има: *číné* E 237 XIX, *držé* SI 1459, *stojé* SI 1559, *gubí* F 173, *zlobí* F 174, *zlobé* E 194, *kudí* F 174, *učé* F 175, *uplašé* SI 1667, *opazé* E 188, *stovaré* E 187, *okladé* E 206, *govoré* E 210. Акценат је у презенту ових глагола, према посавском говору: *držim* . . ., *činim* и сл.³⁾

g) Од глагола типа *сл̀едиши-сл̀едѝм* акцентоване облике презента има: *slidé* E 183, *šútiš* E 239 XXIII, *ne cúte* E 224, *zatáje* E 190, *zabràne* E 231 IX. У посавском глаголи овога типа имају акценат: *slídím* и *slídím*. Ја и мислим да знак / у свим овим примерима, сем првог, означава дужину испред ~.

h) Према књижевном *нав̀алиши-нав̀алѝм* има: *naváli* F 175, *odbáci* E 174, *nakáne* SI 1693, *timáriš* E 193, *tímári* E 193, *dokúči* E 180, *obtúži* E 184, E 185, *ugáse* E 227 I, *profáliš* E 197. Све примере треба читати са ~.⁴⁾

У примерима: *dogàđa* E 193, *timàre* E 194, *povràte* E 218 знак ` стављен је грешком место /.

i) Од глагола типа *д̀авати-д̀а̀јѝм* (*д̀а̀јѝм* и *д̀а̀вѝм*) има: *zadržáješ* E 186, *izprodáje* E 188, *isprodáju* S I 1585, *pridájem* E 185, *dáje* F 175, E 196, *uzdržáje* E 179, *mzdržáju* E 179. Примере треба читати са ~.⁵⁾

¹⁾ *Rad* 197, 74.

²⁾ Такав је акценат најчешћи у посавском говору (*Rad* 197, 83. с).

³⁾ *Rad* 197, 80.

⁴⁾ *Rad* 197, 82.

⁵⁾ Такав је у посавском говору (*Rad* 197, 86. с).

j) Према *плáхати-плáхãм* има: *móram* E 228, *móraš* E 226, *móra* E 173, E 179, E 192, E 233 XIII, *plácaju* E 190, *strka* E 192, *kúra* E 194, *kára* S I 128, F 173, E 198, *rúča* E 208, *sméta* E 208, *spáva* E 231 VIII, *čúva* E 233 XII, *pára* S I 1371, *ráđa* F 283, *vláda* S I 1862, E 182, *náda* P 250, *pítãmo* (= *pítãmo*) E 189, *šéce* E 188, *skáče* E 198, *mášu* E 220, *púše* (од *púhati*) E 180. Наведене примере треба читати са ~.¹⁾

k) Према књижевном *прáштати-òпрáштãм* има: *popúšća* E 191, *opráštãt* E 215, *okápaš* E 194, *okáram* E 193, *oglédate* E 237 XIX, *skračãvam* E 215, *odgovára* S I 127, E 185, E 186, E 189, E 235 XVI, *prigováraš* S I 1826, *razgováram* E 215, *razgováraš* S I 1408, *razgovára* S I 1372, *ukáze* E 179, E 183, E 238 XXI, *dogáďã* E 179, *pomáže* S I 1659. Наведене примере треба читати са ~.¹⁾

l) Од глагола типа *бáцати-бáцãм* има: *bacãš* E 232 XII, *vaľãš* F 175 што треба читати: *bacãš* или *bãcãš*, *vaľãš* или *vãľãš*.²⁾

Забележио сам *imãš* E 232 X и *imãš* E 189, E 190.³⁾

Примере: *oružã* E 277 I, *povracã* S I 727, *počekã* E 183, треба читати са ~.⁴⁾

Од глагола *smijati se* има *smijé* (= *smijé*.⁵⁾

m) Од глагола типа *вѣдети-вѣдѣм* има акцентоване облике презента: *vidé* E 180, *skupé* E 222. Треба читати: *vidě*, *skupě*.

n) Исти знак имају примери: не *vodé* (*вòдити-вòдѣм*) E 197, *pusté* (В. *пúстити-пúстѣм*) E 208.

o) Од глагола *спрѣсѣти-спрѣдѣм* има: *spréděto* S I 1337, што треба читати: *spréděto*.

p) Према књижевном *идѣти-идѣм* има: *iděš* E 224, *idé* E 188, E 195; *отидѣти-отидѣм*: *otidé* S I 1579; *доидѣти-доидѣм*: *dojdé* S I 1742; *сãдѣти-сãдѣм*: *sãjde* P 350 (= *iděš* и *sãjdeš*); *увѣдѣти-увѣдѣм*: *uvúkú* (= *uvãkú*) E 236 XVII; — *свѣдѣти-свѣдѣм*: *svučé* E 234 XIV; *рãстѣти-рãстѣм*: *rãste* (= *rãstě*) E 193.

r) Од глагола *зовѣти-зовѣм* има: *zověš* S I 1477, *zové* S I 1201, E 184, E 202.

И у овим примерима знак ´ треба читати као ~.

¹⁾ Rad 197, 86.

²⁾ Rad 197, 85.

³⁾ Rad 197, 84—85.

⁴⁾ Rad 197, 85, ß.

⁵⁾ Rad 197, 87.

Партицип презента

§ 26. — У својој студији о данашњем посавском говору Ившић вели да је акценат у овом глаголском облику онакав какав је у 3 лицу plur. садашњег времена. То се види из овога малог броја примера код Рељковића: *sādeci* (= *sādeci*) P 350, *bižēci* E 233 XIII, *čutēci* P 353, *smijūci* E 227 I, *šūtēci*. Овај последњи пример треба читати *šūtēci* (*Rad* 197, 105).

У примерима: *nosēc* F 175, *jašēc* F 175, *mogūci* E 232 XII знак ` означава дужину слога иза „

Забележио сам и пример *protivēc* E 175. У посавском *protivēc* (*Rad* 197, 105).

Имперфекат

§ 27. — Само се облик 2 и 3 лица sing. налази с акценатским знаком. У једним примерима знак ´, а у другим ` . Првим знаком обележен је ~ акценат, а другим ~ и дужина иза слога са обележеним или необележеним акценатом.

а) У примерима: *mogāše* E 193, *poznāvaše* P 349, *tajāše* E 224, *podlāgaše* P 349 знак ´ има вредност ~. Акценат ~, дакле, налази се на слогу на коме је у књижевном говору дужина иза акцената онаког какав је у презенту, јер је акценат имперфекта једнак, изузев код неких једносложних основа, акценту презента у књижевном говору, а тако и у посавском уколико у њему овога облика има.¹⁾

б) У примерима: *kāraše* E 232 XI, *hrāñāše* E 296 LII и према овоме *hrāñijaše* E 250 LXVI, *spāvāše* (= *spāvāše*) E 230 VIII, *fāļāše* (= *fāļāše*) E 253 L знак ` стоји место очекиваног ´ (*hrāñāše*).

в) Дужина је означена знаком ` на слогу на коме је и у књижевном говору у облицима: *bijāše* (= *bijāše*) E 182, E 183, *imadijāše* E 232 XI, *ogļēdaše* E 232 XI, *govorāše*²⁾ E 199, E 229 IV, *držāše* E 205, *mišļāše* E 230 VI, *mučāše* E 227 I, *ležāše* E 230 VI, E 234 XIV, *tražāše* E 295 LI, *učāše* P 416 I, *bojāše* E 229 IV, *vaļāše* P 434 XIII, *pasāše* E 321 X.

Императив

§ 28. — Забележио сам ове примере императива са акценатом: *kāži* E 182, E 232 X, *kūpi* E 195, *odstūpi* E 207, *čūti* E 219. Све ове примере треба читати са ´.

¹⁾ *Rad* 197, 61 и 62.

²⁾ Ившић наводи *govorāše* (*Rad* 197, 92).

Инфинитив

§ 29. а) Са акцентом се у главноме находе глаголи који имају дуги узлазни акценат на корену, и кад су прости и сложени: *probùditi* E 179, *dokùčiti* E 179, *poslùžiti* E 180, *zabràniti* E 182, *kùpiti* E 184, E 189, E 204, *šùtiti* E 219, *sahràniti* E 233 XIII, *izpráz-niti* E 235 XVI, *paždášiti* E 236 XVI, *trùbiti* E 289 XXII, *obrániti* E 232 X, *foliti* E 237 XIX, *obtùžiti* E 234 XIV, *nahràniti* S I 1700, *bràniti* S I 1406, *uzvisiti* P 353, *timárit* S I 1594, *zafalit* F 175, *pofalt* F 175, *hràniti* E 300 LXVI, *vládati* E 181, *dogovárati* E 190, *kárati* E 191, E 234 XIV, *gátati* E 196, *vécúti* E 213, *dotrkati* E 221, *spávati* E 231 VIII, *priglédati* S I 873, E 210, *rúčati* E 204, *nahràniti* S I 1700, *dávati* E 197, *izpísati* E 179, *ukázati* F 104, E 180, *kázati* E 182, *podlágati* E 213, *skákati* E 237 I. Све их треба читати с књижевним ´.

б) Неки имају знак \ место ´: *obrániti* S I 300, *razglédati* S I 874, *hràniti* S I 1291, *odgovàrat* S I 816, *odgovàrati* E 216, *krèčati* E 246 XXXVIII, *kázat* S I 1596, *natèzat* S II 3386.

Аорист

§ 30. — Акцентованих аористских облика има врло мало. —

а) Од глагола *íti* сложеног с префиксом има облике: *nájdo* F 175, *sájdo* F 175, *nájdoše* P 350, *prójdoše* P 352. Примере треба читати са ´.¹⁾

б) Од глагола *úklastи* и *úkrastи* има: *uklàde* E 195, *ukràde* (*úkràde*) E 221.²⁾

в) Глагол *drèknuti* има у 3 л. sing. *drèknu* E 232 VIII. Облик треба читати: *drèknu*.³⁾

г) Такав знак има и 3 л. sing. глагола *kupiti*: *kùpi* E 195 (*kùpi*).

д) Глаголима IV врсте обележена је у облику 2 и 3 л. sing. дужина другог слога од краја, што значи да је на првом слогу кратки низлазни акценат: *upùti* E 214, *posàdi* F 173, E 184, *uvràti* S I 1627, *obràti* E 183, *povràti* E 183, *odjàvi* E 239 XXII, *okèsi* E 188, *probùdi* E 231 VIII, *odstùpi* E 208.

е) У примерима: *ukazà* E 221, *povikà* E 298 LVII, *nabrà* E 317 II, *izabrà* E 187, *ugledà* E 243 XXFII, *pogledà* E 198, *pobojà* E 211, *uzdržà* знак \ означава дужину крајњег слога, јер у посавском говору такви глаголи имају обично у 3 лицу sing. аориста кратки

¹⁾ Тако у посавском говору (*Rad* 197, 89.).

²⁾ *Rad* 197, 90. γ.

³⁾ Глаголи II врсте (Лескинове) у посавском говору имају у аористу акценат већином као глаголи IV врсте (*Rad* 197, 89, § 118).

низлазни акценат на првом слогу и дужину на крајњем. Дужина та тумачи се утицајем глагола IV врсте код којих је *i* на крају дуго.¹⁾

Што се у ова три примера: *zapé* P 426 I, *napisá* E 222, *nakupová* E 198 налази знак ´ на крају мислим да је грешком место ~. Иначе и ´ знак у њима означава само дужину крајњег слога.

Глаголски радни придев

§ 31. — а) Глаголи на *-и-* у инфинитивној основи, тј. глаголи код којих је акценат у књижевном говору неповучен имају у глаголском радном придеву знак ´, на првом или другом слогу од почетка, који одговара ´ у књижевном говору, а ~ у данашњем посавском говору²⁾:

а) *kúpio* E 186, E 191, E 200, E 221, *rastúpio* E 191, *povrátio* E 191, *zarúčili* E 191, *usúdio* E 227 I, *narúžio* E 237 XIX, *uvrídio* F 174, *urédio* P 353.

б) Од глагола са вокалом *a* у инфинитиву, а са дугим слогом испред инфинитивног *-ати* обележен акценат имају примери: *spřdao* E 186, *kázali* E 190, *okúpaо* E 192, *okúpali* E 205, *uspávaо* E 192, *ukázao* E 223, *prikázali* E 236 XVII. — Са два знака: *spáváo* E 184, *kázála* E 190. Примере ове треба читати са акцентом ~.

с) Примери: *bojála* E 235 XV, *načinili* F 174 одговарали би Ившићевим: *okopála* и сл. (*Rad* 197, 98, γ).

Погрешке ће бити у примерима: *pitáo* E 189, *imáli* E 204, *rázložio* E 237 XXXIX, *pokáraо* S I 223, *zapóvidio* S II 1684, *hrànila* P 459 XII.

У примеру: *pooráli* S I 1692 знак \ означава дужину слога иза *a*.

О акценту овога глаголског облика види још у одељку о квантитету, јер је кратки низлазни акценат Рељковић обележавао и удвајањем консонаната. Примери под б) могли би се читати: *okúpáli* и сл.

Глаголски шрћни придев

§ 32. а) Свега је ово примера са обележеним акцентом и квантитетом: а) *svézani* (према *svězan-повезан*) E 180, *napláceni* E 183, *urédени* P 351, *urédenu* P 352 и *razdrt* (= *razdrt* или *rázdrt*).

б) *umrļána* E 189, *kuhána*, *kuháno*, *kuháne* E 185 *potišáne* E 180, *svezáni* E 233, *upitán* E 205. Јасно је како наведене примере треба читати: у примерима а) знак ´ одговара посавском ~, а у

¹⁾ *Rad* 197, 90, γ. и 92, d.

²⁾ *Rad* 197, 94—101.

примерима b) знак \ означава дужину иза кратког низлазног акцента.¹⁾

§ 33. *Акценташки знак ^*. — У делима је мало речи с овим знаком, много мање него у граматици. Находи се на слоговима на којима је знак / или \ . Тако: а) на слогу на коме је у књижевном говору дуги узлазни акценат, а тако и у посавском: *više*, P 349, *mīra* (gen. sing.) P 349, на *svītu* P 351, *tūpa* F 174, *žūpi* F 174, *stūpi* F 174. — Знаком ^ бележи акценат и именици *ōrao*, *ōrla*: *ōrao* E 211, *ōrla* E 211, *ōrlom* E 221, *ōrlovi* E 220, *ōrlove* E 220, *ōrlovā* (= орловā) E 230. Облике ове речи треба читати с књижевним / .

b) Има га на слогу на коме је у књижевном говору дуги низлазни акценат, а у посавском ~ или ^ (/): *pūk* P 349, P 350, *pūka* P 353. *trūd* SII 166²⁾, *stól* E 207, *pišem* F 174, *pisao* F 174, *ispisīvat* F 174, *težāk* SII 163, *težāci* SII 167, *jedan pūt* E 179, *opoga pūta* P 351 *mūdrih* P 352, *cērna* F 174.

c) У примерима: *pūtem* F 173, *žūpa(h)* F 174³⁾, *mārvom* S II 2080, *ōkā* S II 1639 знак ^ може, према акценту у данашњем посавском говору, означавати дужину испред ~. Наведени примери, дакле, могу се читати: *pūtēm*, *žūpā*, *mārvōm*, *ōkā*.

Није ми јасно зашто се находи знак ^ на првом слогу облика: *ōpaka* S II 1865. У посавском говору акценат је *opāka*.⁴⁾

Квантитет слогова

§ 34. *Дуги слогови*. — На више начина Рељковић бележи дуге слокове: знаком \ иза слога с дугим или кратким низлазним акцентом, / испред слога на коме је ~ акценат, писменом *h* (према немачком начину обележавања дужине) и у неколико случајева удвајањем вокала. Пошто обележавање дужине слога знаком \ или / стоји у непосредној вези с акцентом то је о њима и говорено у одељку о акценту. У примерима: *jānā* E 256 LVI, *vrānā* E 317 II, *polāčā* E 247 XL знак \ на другом слогу, код прва два примера, а у последњем на другом и трећем означава дужину слога (*vrānā* и *pōlāčā*). Тако у речима: *glāvé* E 240 XXIV, *dūše* E 228 II знак / на првом слогу означава дужину испред ~: *glāvē*, *dūšē* исп. § 18., в. Што се тиче обележавања дужине слога писменом *h*

¹⁾ Rad 197, 101—105.

²⁾ Rad 194, 16—20.

³⁾ Rad 194, 19.

⁴⁾ Rad 194, 43.

ту нема неке сталности, јер га Рељковић пише и онда кад дужину бележи знаком \. Како све употребљава *h* речено је у одељку о графичи.

Примера за удвојен вокал има свега ово: *baal* (*Baal*, *krivi bog*) S II 65, *pasàa* (*Pasàa*) E 265 LXXII, *blee* Pr 639 (41), *zaspee* Pr 639 (41¹).

§ 35. *Кратки слогови.* — Много је важније од бележења дугих бележење кратких слогова. Њих Рељковић обележава удвајањем консонаната. Штета је само што Рељковић не удваја сваки консонант у положају иза кратког слога и што не удваја у подједнакој мери оне које већ удваја. Од консонаната удваја: *l, t, r, n, s, d, p, b, ĺ, m, k, g, f, ŋ*. Од свих ових консонаната најчешће удваја *l*.

§ 36. *Kons. l.* — Удваја га иза слога на коме је у књижевном говору кратки низлазни акценат: а) У именицама мушкога рода: *zalogaj* E 251 XLVI, *pallac* Pr 592 (74), *kollari* S II 3263, *vollova* S I 1659, *golluba* (gen. sing.) E 262 LXVII, *kollovoza* O 520 (14), *spolla* (gen. sing.) S II 203, *pilliće* S II 3407, *pillića* E 268 LXIX, *pilli-ćem* E 294 XVI. — Код ових именица и испред слога на коме је у књижевном говору кратки узлазни акценат: *bollesnik* E 310 XCII, *gollubiće* P 463 VII, *gollubiñaka* P 436 VII, *gollubiñaku* P 436 VII, *lllok* S II 25, *llloku* S II 37. Ја мислим да је у првим примерима *kons. l* удвојен по аналогији, то јест да је у примеру *gollubiće* двоструко *l* према *gollub*, а у *bollesnik* према *bollest*. Што је удвојен консонант *l* у *lllok* то је можда стога што се изговара са кратким низлазним на првом слогу.

б) У именицама средњега рода: *kollo* S I 253, *kolla* S I 311, *salla* S II 164 (реч се јавља више пута и увек са одвојеним *l*), *jillo* E 197, E 200, *jillom* S II 3334, *vrillo* E 259 LX, P 374 VI, *pille* E 283 XVI, *pilleta* E 394 XVII, *pilletu* P 394 XVIII, *dillo* S I 217, N 489, *dilla* S I 447, *dilli* (instr. plur.) S I 999, N 469, *dillih* E 181, *sellih*²) F 174, *dillovañem* T I 675, *dillovañe* S I 870, *dillovaña* S I 904, *millovaña* S I 904, *millosrdje* E 229 (више пута), *millosrdjem* E 272 LXXXVIII³) — Код именица овога рода иза слога на коме је у савременом књижевном говору кратки узлазни акценат: *sello* S I 566, *sellu* S I 137, *telleta* E 345 LVII. У овим примерима удвојен је кон-

¹) У издању удвојени вокали и удвојени сугласници означени су курзивом.

²) О акценту у loc. и instr. plur. именица типа *sèlo, pèro* у посавском в. *Rad* 196, 253, g.

³) Исп. код Вука.

сонант према другим падежима, који имају на првом слогу кратки низлазни акценат.

с) У именицама женскога рода, основа на *a*: *silla* F 173, *sillon* SI 722, *sille* (nom. plur.) F 173, *skellah* S II 14, *skellu* S II 943, *skullu* S I 144, *skulle* (nom. plur. и acc. plur.) S I 23, S II 264, *illiġa* E 182, *illiġe* (gen. sing.) E 183, *pallica* E 284 XVIII, *zdillu* P 432 IV, *zdition* T II 1049, *žillu* S II 2483, *žillice* O 518 (10), *žille* S II 3008, *štalli* S I 351, E 195, O 500 (1), *štallu* S II 753, *polla* (= половина) P 373 V, *bulle* S II 1571, *s bullama* S II 181, *Millica* S II 1170, *villami* O 537 (19), *lalloke*¹⁾ E 182, E 185, E 192.

Код именица овога типа удваја консонант *l* испред слога на коме је у савременом књижевном говору кратки узлазни акценат у речима: *pollovica* P 432 IV, P 435 VI, *pollovici* O 504 (6), *pollovinci* O 504 (6), *okollovština* O 516 (6). И овде мислим да је удвајање према *polla*, *kollo*.

У више речи удваја *l* иза слога на коме је по Вуку кратки узлазни акценат: *fallinga* S I 84, *fallinge* S I 3, *dillaču* E 240 XXIV, *dillačom* P 376 VI, *pollača* P 349, *pollačom* P 353, *pollače* P 455 X, *pčelle* S 277 I, *mulle* S 288 XXX, *gallije* E 298 LVIII. Ако ове именице нису имале кратки низлазни акценат у говору Рељковићеву онда је удвајање, бар код неких, по аналогiji, то јест према *falliti*, *dillati*.

Иза слога на коме је стајао кратки низлазни акценат — у посавском је и данас у многим примерима непренесен — удваја консонант *l* у речима: *kapellu* E 303 LXXIII, *svirallu* E 264 LXX. — Рељковић удваја овај консонант и у речи *budala* и дериватима њеним: *budalla* E 187, 188, *budallu* S I 1436, *budalle* N481, *budallami* N 471, *budallama* N 491, *budallaština* N 491, *budallaštini* N 474, *budallaštinom* N 475.

д) У именицама типа *žalost*: *žallost* S I 358, *žallosti* E 216, E 246, *žallostju* E 241 XXVII, *millost* S I 436, *millosti* S I 518, E 262 LXVII, *bollest* S I 833, E 263 LXIX, *bollesti* S I 832, *bollestju* S I 835, *hollost* E 257 LVI, *hollosti* E 284, *solli* S I 1602.

е) У придевима: *α*) иза слога с кратким низлазним акцентом у књижевном говору: *millu* S I 218, *mille* S I 326, *milla* S I 435, *milloga* S II 1405, *vellikog* S I 756, *velliki* E 187, *vellike* S I 877, *velliko* S I 1898, *žallostan* S I 1367, *žallosna* E 230 VI, *žallosno* E 246, *žallosnu* E 262, *bollestan* E 254 LXIX, *golloj* E 310 XCII, *fallišan*.

¹⁾ Rad 197, 29.

β) Иза слога на коме је у књижевном говору кратки узлазни акценат, а у посавском кратки низлазни (*Rad 197, 47*): *malleno* S I 204, *malleni* S I 275, *mallene* E 193 *mallenom* P 436 VII, *millosrdan* P 350, N 490, *malloumni* O 521 (14), *gollema* E 548 XLII, *gollemoj* E 255 LIV.

Удвојен је и у придеву *zelen*: *zellenim* S I *zellena* S I 14, *zellene* S I 377. У посавском је акценат: *zèlen-zelèno* или *zelèn-zelèno* (*Rad 197, 46. h*).

По аналогiji је удвојен консонант у примерима: *žallosnije* E 300 LXVI, *nemillostivoj* P 455 X, *fallišnija* S I 1209.

У придеву *veseo* консонант је удвојен иза другог слога: *vesello* E 186, E 205, *vesellu* S I 858, S I 1070. Тако и у придеву *debeo*: *debelle* E 185, *debello* E 242 XXIX, *debella* E 241 XXVIII на коме је у посавском кратки узлазни акценат (*Rad 197, 47*).

f) У прилога: *izdalleka* S I 891, *podalleko* E 255 LIV, *odselle* *zallud* S I 419, *zalludu* S I 1589, E 239, *mallo* S I 218 (више пута) *dolli* S I 624, *nafallice* E 189, *pollak* S I 1578.

g) У инфинитиву: *millovati* E 197 (више пута), *falliti* F 174, E 191, *šalliti se* Pr 836 (41).

h) У презенту глагола који повлаче акценат: *vollim* S I 1481, *volliš* S I 1653, *mollim* S I 805, *molliš* S I 827, *mollite* S I 489, *molle* S I 419.

i) У презенту двосложних глагола са старим ' на првом слогу (књижевни "): *balli* S II 1278, *falli* S II 22, *sfalli* P 409 II, *šalle* S I 598, *šalli* S I 768, *žalli* S II 1277.

Удвојен је и у примерима: *polložiti* E 221 XLVI, *vellim* S I 73, *velli* E 260 LXII, *polleti* E 294, P 434 VI.

j) У аористу: *ullize* E 257 LVIII, *ullomi* E 343 LV.

k) У глаголском радном придеву: α) иза слога са кратким низлазним акцентом у књижевном и посавском говору: *spalla* S I 107, *palla* S II 168, *snilla* E 191, *millova* E 249 XLII, *čulli* E 264, *čulla* S II 989, *jilla* E 196¹⁾;

β) иза слога на коме је у посавском обично кратки низлазни акценат — непренесени акценат: *imalla* S I 25, *imalli* S I 505, *imallo* P 451 VIII, *upalla* S I 108, D 275 XCIV, *postalle* S I 239, E 180, *postallo* S II 207, *propalle* S I 240, *propalli* Pr 623, *učille* S I 337, *nastallo* S I 1014, *nastalla* E 289 XXXII, *dodilla* S I 1849, *urodilla* S I 1915, *ostallo* S II 394, E 207, *ostalla* S II 2087, *nestalla* S II 2088,

¹⁾ Тако у посавском говору (*Rad 197, 97*).

prisillo S II 1896, *nosilla* F 173, *pojelli* E 183, *pojilla* E 196, *pojilli* E 201, *napalla* E 199, *popalla* E 199, *nanella* E 252 XLVIII, *sazrillo* E 274, *zapallo* E 309 LXXXIX, *navella* P 418 VII, *ukralle* P 426 I, *hotilla* P 458 X¹).

γ) Иза трећег слога: *zaostalla* S II 260, (*nepristalle* S II 451), *dogodillo* P 425 III²).

δ) У примерима: *ožallostila* E 260 LXIII, *razžallostila* E 264 LXIX консонант је удвојен према *žallost*.

У примерима: *postavilla* F 175, *premorallo* P 452 IX, *pritisnulla* S II 168*, *udarille* E 269 LXXXI, *dollatila* S I 759 и: *lajalla* S I 821, *uzella* E 255 LIV, *skupillo* N S 647 (43) удвојен је *l* према акценту у посавском говору³).

§ 37. — Конс. *t* Рељковић удваја врло често, најчешће после консонанта *l*. Удваја га: а) Иза слога на коме је у књижевном говору кратки низлазни акценат: *matti* S I 46, S I 80, S II 220, S II 568, E 190, *kitti* (3 л. praes.) S I 135, *kitte* (3 л. plur. praes.) S II 8, *pitti* S I 158, S II 1344, E 184, E 333 XXXVI, *pitta* E 204, *pitte* S I 270, *datti* S I 301, E 182, 189 (bis), E 258 XXI P 356, *latti* S I 304, S I 671, S II 440, E 199, *žitto* S I 553, S II 796, *žitta* S I 1654 E 248 XLI, *žittom* S II 792, *bitti* S I 570, S I 699, E 280 IX, *čutti* S I 783, P 352, *hattovä* S I 1018, *hatta* E 221, *hattove* S II 1935, *svatta* (gen. sing.) S I 1053, E 200, *hitti* S I 1162, *hittaju* S II 167*, *hittaše* Pr 589 (68), *litto* S I 1584, *littu* S II 71*, E 284 XX, *fattam* S I 1642, *fatta* N 490, *fattaše* E 237 XX, *znatti* S I 1773, *putti* (gen. sing. од именце *pūt-pūti*) E 189, *ruttava* E 213, *dva katta* S II 70*, *ratte* (= ратове) S II 426, *sitte* S II 1182, E 287 XXVII, *svittuje* S II 1935, *littina* S II 2087, *štettu* E 221, P 399 XXI, *klatti* E 280 IX, *blattu* E 289 XXXIV, *skotti* O 529 (5), O 544 (bis), O 550 (26), *sittari* S II 3263, *kittores* S II 167* (нема код Вука), *lotta* S II 3209, *ottoka* S II 365 V.

б) У примерима: *moritti* R I 88, *oratti* S I 1774, *izbitti* E 198, *poklatti* E 326 XXIV консонант *t* је удвојен иза слога на коме је био кратки низлазни акценат и треба их читати: *morīti*, *orāti* и сл., јер у посавском говору у многим речима акценат је непренесен.

в) Само у *dittici* (детић) E 186 консонант *t* је удвојен иза слога на коме је у савременом говору кратки узлазни акценат.

Нејасно ми је што удваја *t* у речи *pruttje*, јер је у посавском

¹) У посавском је у овим случајевима акценат обично непренесен (*Rad* 197, 98. β).

²) Тако у посавском (*Rad* 197, 98).

³) *Rad* 197, 96.

prüce и *pručë*. — У страниј речи *batalija* (битка): *battaliju* Е 214, *battalije* Е 272, *battilü* Е 343 LV. У посавском *bätalija* (*Rad* 197, 28).

§ 38. — Kops. п. — а) Иза слога са кратким низлазним акцентом: *ranno* S I 552, S II 1218, S II 1484, Е 211, *ranna* S I 908, O 519 (12), *rannu* Е 243 XXXII, O 519 (2), *ranne* O 502 (4), *rannice* O 546 (14), *ranni* (3 л. praes.) S I 1701, *ranniti* Е 285 XXI, *rannio* Е 308 LXXXVII, *rännivši* Е 248 XL, *ganne* S I 1778, N 473, *plennes* S II 122*, *trunne* S II 122*, *trunnući* S II 122*, *trunnu* S II 66, *trunneñe* O 542 (91), O 543 (10), O 549 (23), *lanneta* Е 232 X, *lanne* Е 232 X, *vunna* S II 1006, O 497, *vunni* S I 163*, S II 2327, O 519 (12), *vunnom* O 519 (12), а према овим и *vunnata* гера O 508 (3), *vranne* S II 2076, Е 207, Е 208, *vrannu* Е 207, *vranna* Е 317 II, Е 327 XXV, *sinne* Е 247, *sinnu* Е 247 XXXIX, *sinna* N 486, *Hunni* S II 3213.

б) Иза слога са старим кратким низлазним акцентом: *ispunnio* O 551 (31) *izpunniti* Pr 557, *izpunni* Pr 558, *ispunnimo* Pr 558, *zasinni* S II 167, *podpunna* S II 153, *podpunne* S II 65, *podpunno* S II 789, *napunniti* Е 203, итд. Удвајање сугласвика *n* у овим случајевима је по аналогiji, према *punniti*, *punno* и сл. Тако је и у примерима: *podpunnostima* Pr 564 (10), *nadopunnivati* Pr 558, *obranñiti* (= обрånити) консонант *n* удвојен по аналогiji.

§ 39. Готово у једнаком броју и у истим положајима удваја kops. г. — а) Иза слога са кратким низлазним акцентом у књижевном говору: *gorri* (adv.) S II 14, 1315, 1319, Е 188, *mirrom* S II 68, NS 648 (43), *mirre* S II 3476, *mirri* O 207 (8), *varrañe* S II 208, *varra* S II 430, S II 1062, S II 1068, *korra* Е 317 XXV, *korru* S II 166*, *burra* S II 167*, Е 192, *burre* (gen. sing.) P 357 I, N 483, а према овим и *burrovito* (бурóвито) O 536 (17), *virre* S II 3475, *virra* Е 202, *torre* (може) Е 209, Е 223, *zorru* Е 221, *urre* Е 221, *parru* Е 230 VI, Е 269 LXXX, *parrom* Е 235 XVI, O 540 (5), *parre* O 500 (31), *starre* Е 239 XXIII, *jarre* Е 245 XXXV, *jarretu* Е 245 XXXV, *barra* Е 316 I, *barru* Е 316 I, *birrañu* O 497, *birrañe* O 497.

Није ми јасно зашто удваја *r* у речи (*h*)*arač* и онда када она на другом слогу има знак /: *harráč* Е 213, Е 222 (bis), *harráč* Е 213 и *aráč* Е 213.

б) Према акценту посавског говора удвојен је овај консонант иза кратког низлазног акцента у примерима: *privarri* S II 604, S II 1040, Pr 589 (68), *privarriti* S II 1083, Pr 572 (72), Pr 635 (41), *privarrite* Pr 636 (41), *privarrio* Pr 579 (45), *usparri* S II 167*, *košarre* Е 187, *košarru*, *košarre*, *košarrom* Е 187, *uzmirrite* NS 648 (43) *pu-starre* NS 654 (44), *bukarru* Е 203, *bukarre* (gen. sing.) Е 203.

§ 40. Kops. s удвојен је у овим речима: а) *missu* S I 397, S I 626, *jessen* S I 1742, *lissu* (љѣса) E 220, па и, у gen. plur. *lissā* O 532 (10), *lassice* E 322 XV, *rissa* P 365, *rissu* P 355 V, *sissaju* O 515 (4), *kosse* (bile *kosse*) E 326 XX, E 325 XXII.

б) Иза другог слога на коме је стари кратки низлазни акценат: *odkossa* (откос) S I 879, *orassi* E 333 XXXV, *prokassa* E 239 XXIII, *prisissa* (прѣсисати-прѣсишѣм) O 501 (16), *nebessā* P 385 X.

в) Овај консонант удваја још у примерима: *messare* (acc. plur.) E 202, *spassonošno* N 472 и *interessa* (B. њнтерес и интѣрес) N 483.

§ 41. Kops. p удваја само иза слога на коме је у књижевном говору кратки низлазни акценат: *skuppa* S II 189, S II 1215, *skuppe* S II 187, S II 667, *skuppi* S II 266, S II 1339, *skuppiš* S II 1373, *kuppi sino* S II 105, *kuppiti* NS 629, *luppiš* S II 122*, *luppu* E 268 LXVIII, E 316 I, P 360 I, *sappa* E 282, *zappunu* E 331 XXXII, *kappe* E 336 XLI, *truppot* P 556 X, *rippe* O 516 (6). — Према *kuppiti* има *nakuppi* S II 1902. — Није ми јасно зашто удваја *p* у *opprostio* E 250.

§ 42. Скоро у једнаком броју примера и у истом положају удвојен је kops. d: *raddo* S II 2506, *radda* E 192, *stadde* S II 951, *medda* E 204, *pridda* mnom E 270, *staddo* N 497, O 601, *stadda* O 497, O 530 (6), *staddu* O 497, NS 650 (44), *gadde* O 253 (3), *huddi* O 536 (17), *padde* Pr 503, *joddaŋe* NS 652 (44), *rodde* (gen. sing. од *rōd*) E 207, *hoddi* (3 л. praes.) E 238 XX, *viddi* E 247 XXXIX.

Иза другог слога само у примерима: *neraddo* S II 66, *imadde* E 233 XII, E 234 XIV, E 237 XIX, *posudde* (gen. sing. од *pōsuda*).

§ 43. Још у мањем броју примера удвојени су: *b*, *l*, *g*, *k*, *m*, *n*, *f*.

а) *babbe* E 239 XXIII, *babba* E 239 XXIII, *babbo* S I 1123, *sobbe* S I 1663, 1666, S II 984, S II 2:01, 2104, *sobbu* E 186, E 191, E 208 (више пута), *robbu* E 186, E 257, *žlibbu* E 194, *ribbu* E 203, *žabbom* E 224, E 225, *žabba* E 224, E 225, *slabbe* O 509 (4);

б) *vaŋŋa* S I 552, S I 878, E 194, E 203, *vaŋŋaš* N 487, *voŋŋa* E 214, *voŋŋe* E 215, *moŋŋaše* E 239 XLIV, *želŋa* E 194, *želŋe* E 243 XXXI, *boŋŋe* E 193, E 201, *boŋŋemu* E 232 XI, *raŋŋe* E 230 VI. — Тако и: *napoŋŋe* E 247, *najboŋŋe* и *veselŋe* E XXII;

в) *vlagge* O 600 (2), *vlaggu* O 500 (2), O 503 (6), *pigge* O 518 (9), *sagge* O 501 (2), *saggu* O 502 (4), *sagga* O 503 (6), *šuggu* O 503 (6), *riggajući* Pr 639 (41);

- d) *hukkom* S II 167*, *hukke* П 501 (2), *zrakke* S II 167*, *žakke* E 187, E 220, *jekke* O 507 (2), *sokka* O 501 (2), *vikkom* Pr 639 (41);
- e) *jammom* S I 815, *jamma* O 505 (7), *kommandu* P 866 V, *šumme* O 536 (14), *simmenite žilice* O 518 (11), *simmeštem* O 530 (6);
- f) *jaññeta* E 238 XXII, *jaññe* E 232 XXII, *raññen* P 397 XX, P 434 VI, и *napuññen* Pr 568 (18);
- g) *uffañe* S I 231, S I 1379, *uffati* S I 1318 (више пута), *offurī usne* N 489, *groffa* S II 133*.
-

ДРУГИ ДЕО ФОНЕТИКА

Самогласници

ѡ

§ 44. Рељковић је из онога дела Славоније, западног дела (родно место Давор) у коме се данас говори *икавски*¹⁾. Ившић у својој студији (*Današnji posavski govor, Rad 196*, стр. 162—163) вели да на томе подручју има данас неколико сталних екавизама: *čęsta, jęstręb, kdęren, lęmat, -net* (на пр. *donęt*), *obęcat, đbedvi, ozlędit, vretęno*. Често и *vęce, vęčnik*. Гдегде *železnica* место *želiznica, sęno* поред *sino* (у Мачковцу, Давору). Осим наведених речи говоре гдегде икавци *pre-* место *pri-* (< *prę*): *prearat, prętit, pęjt, prepali se* (Давор), *pręd, pręko* и др. Сталан је екавизам, каже Ившић, и у *dat.* и *loc. sing.* именица основа на *a*, гдегде и основа на *i*: (на) *livade*, (на) *čęste*, (у) *mladoste* и др. Али за *e* у овим последњим примерима мисли да може стајати „poradi *-e* и *ŭ-* deklinaciji i u *konsonantskoj* deklinaciji (staroslov. *svekręve, dęne*).“ Тако је, у овом правцу, према опису Ившићевом, данашње стање у говору Рељковићева краја. Јекавизама, као што се види, у њему данас нема.

§ 45. Код Рељковића међутим, поред икавизама — *икавизам* је главна црта његовога језика и није условљен никаквим нарочитим погодбама; видеће се то из примера које ћу наводити.

¹⁾ У средњем и највећем делу Славоније говори се данас *икавско-јекавски*: у дугим слоговима *ѡ = i*, а у кратким *ѡ = je*. У северноисточном делу и у дугим и у кратким слоговима *ѡ = e*. То је општа констатација, иначе и у одвојеним деловима има мешавине (*Rad 196*, стр. 131 и 162—175). — О пореклу становништва у Славонији и развиту говора у њој исп. Stjepan Pavičić, *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stojeću, Rad 222*, 194—269 и тамо наведену литературу.

ради других особина његовога језика — има доста не само екавских него и *јекавских* облика. Али неки јекавизми који се у његовим делима налазе несумњиво нису црта његовога говора (gen. plur. заменица и придева на *-ije*). Они су код њега књишки, узети из народне поезије или из дела писаца из јужних крајева. Књишког код Рељковића има и изван особине о којој говоримо.

§ 46. Изнећу сада све јекавске и екавске облике који се у његовим делима налазе.

а) *Јекавски облици*. — α) *ѣ* = *ije*: *sijeno* S II 167, E 278 IV, E 258, E 302, O 503, *sijena* E 278 IV, O 503 (више пута) *sijenu* E 258, *sijenom* Г 515 (4) — у граматици: *sijeno* 444, 453 поред *sino* 516 — *dijete* F 173, E 261 LXVI, E 262 (неколико пута) E 321, P 359 I. Чешће се ова реч налази у икавској форми: *dite* S I 171, 177, 190, E 220, P 406, Pr 558, *dicu* S I 299, *ditešce* S II 1030 — у граматици: *dite* 84 — *svijest* N S 645 (43), N S 647 (43), N S 653, N S 658; — *bijele* (po tebi se *bijele* gradovi) S II 13, *bijelo* (Tada svi troje počеше uzdisati čineći veliki plač i suze roneći niz lice *bijelo*) P 438 VIII, *bijeli* (bijeli kao ovce) N S 652 (44)¹⁾. Два прва примера потсећају на стихове из народне поезије. — *dviје* E 182 поред *dvi* E 341. У граматици има *pijetao* (написано *pietao*) 89.

β) Gen. plur. заменица и придева, које смо напред поменули, налазе се са наставком *-ije* (<ѣхъ- заменица тврдых основа) ови: *ovije* fabula E 179, *ovije* događaja E 192, *ovije* ditiča E 249, *našije* neprijateља P 429 IV, *našije* dila N 460, *vašije* E 233, *mlogije* E 194, *dugije* E 199, *mudrije* N 466, P 352, *starije* E 480, E 210, *dobrije* E 226, P 415, N 474, ovaj svit jest *dobrije* pakao a *zlije* raj N 468, *slidečije* E 245, *zlatnije* S II 2313, *najlipšije* E 180, *drugije* E 192, 235, 266, *malenije* P 354, *velikije* P 323. Ни Ившић у својој студији о данашњем посавском говору ни Маретић у својој студији о језику славонских писаца 18 века (*Rad 180*) оваквих облик не износе.

γ) *ѣ* = *je* само у примерима: *zbjegovih* (po *zbjegovih* i štokakvih *lukah*) S II 170, *sjedete* S II 1975, *sjedu* S II 2117. Код овога глагола *ѣ* у презенатској основи стоји према *ѣ* у инфинитивној основи (праслов. *sěsti—sędq*). У граматици има *pjesnikah* V.

б) *Екавски облици*. — а) *obećate* S I 51, *obećao* S II 70*, *obećaње* S II 931, *obeća* P 412 итд. поред *obiće* E 304, *obićaje* N 483 (в. ниже) *obedio* (слаже се са *uredio*) S II 2334, *bedu* (-*redu*) Pr 603, *zameri*

¹⁾ Говорећи о акценту ^ Рељковић у својој граматици поред осталог вели: „Circumflexus... služi nam za rastaviti jednu rič od druge, koje su jednake, na pr. *bio, bila, bilo* — adjectivum, albus, weis, ā *bio bila, bilo* verbum auxiliare.“ Стр. 26.

(-numeri) S II 2260, *primer* E 228 III, Gr 242, *vreteno* S II 1015, *obe* S I 1663, S I 1666, S II 2101, S II 131*, O 506 (8) поред *obidvi* S I 731, *obidve* E 252, P 374 V, P 432 III, O 550 (26) итд. У граматички има: *ren* 400 поред *rin* 442, *lepak* 405, *zenica* 409.

§ 47. Глагол *jesti* и облике од њега пише у екавском и икавском облику: *jesti* E 255 LIV, E 270, E 271 итд., *jisti* S II 1645, E 179, N S 614. Први је облик чешћи. Тако има *jedem* E 287 IV поред *jidem* E 233 XII, *jideš* E 233 XII, *jede* E 278 поред *jide* N 474, N S 623, *jidemo* S II 1647, *jidete* E 194, *jidu* S I 850, *jedući* E 262 поред *jidući* E 201, *jio* S II 1662 поред *jeo* P 328. — Кад је сложен: *pojesti* P 383 IX, P 403, P 408 поред *pojisti* E 183, N S 655, *pojedem* E 284, *pojede* E 270 поред *pojide* E 183, *pojidemo* N S 613, *pojideš* S I 638, *pojedu* S I 1583 поред *pojidu* S I 1019, P 351, *pojidoše* E 183, *pojili* E 201 поред *pojeli* E 183; — *ujesti* E 304, *ujede* S I 321, E 224 итд. поред *ujisti* E 304, *ujideš* E 239, *ujide* S II 483, *ujio* N S 616, *ujila* E 221; — *izisti* E 326 XXIV, *izjide*¹⁾ O 542 (9), *izila* E 311 поред *izjede* E 251, *izjedemo* E 267; — *najide* N 477 поред *najedavši* E 291. — Именице: *jelo* E 339, P 408 I поред *jilo* S II 1662, E 201 итд. *jezbina* E 235 XVI поред *jizbinom* E 196, *jistvinā* N S 655 (44), *jideће* N 470*).

Како поступа с глаголима на *-net* в. § 159.

§ 48. Префикс *pre* (*prě-*) час пише у икавском облику час у екавском; у икавском облику ипак чешће: *prepade* E 183, E 229 IV (више пута), *prepadu se* E 288, *prepasti* E 194, *prepadoše* E 213 поред: *prípade* S II 1837, *prípadoše* S II 1671, *prípao* S II 168**, P 431 III, *prípala* E 304. *prípasti* E 225 XV, N 467, *prípada* Pr 568; — *prenočiti* E 245 поред *prinočiti* P 458 I, P 453 IV, *prinočio* E 310; — *prevari* E 198 (више пута), *prevariti* P 407 XXVI поред: *privari* S II 1038, *privariti* S II 1083, E 256 LIV, *privario* E 188, *privarila* E 227, *privarena* P 362 III; — *prestaneš* S II 3493, *prestati* P 426 I поред: *pristati* P 376, *pristade* E 338; — *presiče* P 388 XIII; — *prevrtati* E 240 поред *privrne* S II 1856, *privrćući* S II 168*, *privrnuti* O 513 (12); — *pregrizem* E 243, *pregrizavši* E 246, *pregristi* поред *prigristi* E 273 XCI, *prebi* P 435, *pribiven* N S 629.

У неким глаголима има само *e*, а у неким *i*: *prekopaše* Б 249, *prekopasmo* E 249, *pregoriti* П 423, *previti* E 287, *prerizati* E 273,

¹⁾ Маретић у својој студији вели: „Ne palazi se (код славонских писаца) ni *izjesti* ni *izjisti*, nego *izisti*, *izidem*, *izili*“ (*Rad* 180, 150).

²⁾ Матић врло често нотира да је Рељковић ове облике најпре писао у екавском облику, па је после исправљао и писао у икавском.

prerizan N S 639, *prekršiti* E 287, *pregibati* E 345, *pregone* P 362, *presilo* S I 1500; — *pristupi* S II 1756, *prigledajući* E 410, *prigledati* E 210, *prigledaše* E 187, *prinemogao* P 442 II, *pristrašeni* S II 167**, *pristrašiti* E 338, *pristraše* E 448, *primetnuti* N 465, *priplivati* P 385, *priokrenuti* P 414 V, *pricipiti* O 541, *prići* (прећи) E 217, *prikrstiti* S I 176, *priporučiti* E 182 итд.

Поменућу овде да у глаголу *primorati* редовно пише *pre-*: *premorаше* E 212, *premorala* P 452 IX, *premorati* P 450 итд.

Неки особити појави

§ 49. а) Рељковић употребљава облике: *prije* (*najprije*), *pri* (*najpri*), *poslije* (*najposlije*), *posli* (*najposli*). Облик *prije* налази се и у стиху и у прози (око 85 пута), *najprije* (и у стиху и у прози) око 20 пута, а *pri* и *najpri* само у стиху — 6-7 пута; облике *posli* и *najposli* употребљава поред *poslije* и *najposlije* и у стиху и у прози (*poslije* око 90 пута, *posli* 70; *najposlije* око 40 пута, а *najposli* 45 пута). — Облици *pri* (*najpri*), *posli* (*najposli*) могу се сматрати за праве икавизме, али и облици *prije* (*najprije*) *poslije* (*najposlije*) нису само јекавизми, него јекавизми и икавизми у исто време, јер ђ испред консонанта *j* у икавском даје вокал *i* као и у јекавском говору. Овде ја прихватам мишљење А. Мусића, који тумачи *prije* и *poslije* у нашем језику на овај начин¹⁾. Он сматра да је *poslě*, *ne* од „adverbijalizirane imenice“, од које би био компаратив *poslěžde*²⁾, још у прасрпскохрватском начињен компаратив **poslěje*, који је сачуван у јекавском и икавском *poslije* (јекавско *pošlje* и икавско *posli* је сачувани позитив). Због истог значења *poslěđь* (-ь) и *poslěje* (по Мусићу) могао се схватити облик **poslěje* и за компаратив од *poslěđь* (-ь). Према схватању облика *poslěje* од *poslěđь* (-ь) и *poslid* могао се образовати компаратив *prěje* од *prěđь* (-ь)³⁾. Тако је и облик *prije* облик и јекавски и икавски као *poslije*. За облике: *prě* и *pri* Мусић вели да су постали по угледу на екавско **posed* и *posle*, икавско **poslid* и *posli*, то јест када је нестало облика **posed* и **poslid* остало је *posle* и *posli*, па је од екавског *prěđ*, икавског *prid* образовано *prě* и *pri* (Дужина је на *ě* и *i* из *prěđ*, *prid* — у јекавском *prijed*). Облици, дакле, *prije*, *prě*, *pri* постали су, по Мусићу, према *poslije*, *posle*, *posli*.

¹⁾ А. Мусић, *Prije i poslije*. ЈФ IV, 151—163.

²⁾ Облик *poslěđь* или *poslěđь* по Мусићу је адвербијализирани облик именице постале од именице *slěđь* или *slěđь*.

³⁾ -đь (-ь) у *prěđь* (-ь) стоји према *poslěđь* (-ь).

b) Речи: *koren* (са етимолошким *e*, али већ у првим споменицима нашим *корѣнь*), *jastreb* (= *јастрабъ*, у јужним говорима *јаструјеб*), *bolest* (са етимолошким *e*, али у икавским говорима често *bolist*) пише редовно у екавском облику: *koren* S II 76, S II 2070, O 553, *ukoreni* S II 2281, *iskorenut* S I 66; — *jastreb* E 409, *jastreba* E 309; — *bolest* O 545, *bolesti* O 508 итд.

с) Речи: *jelen* (праслов. *jelenь*), *jasen* (праслов. *jasenь*) редовно пише у икавској форми: *jelin* E 258, *jelina* E 301 итд., *jasin*, *jasina* E 286'.

d) У стиху има *sreca* (-*treća*) S I 520 иначе редовно *srića*.

e) Именице *treba*, *potreba* пише стално: *triba* S II 1725, E 212, *potriba* S II 1726, а поред *tribuješ* S II 1591, *tribuje* O 493 итд. има *trebuje* E 271, *potrebujem* E 186, E 192.

ф) Забележио сам *primda* S I 64. а другде редовно *premda* S I 275, S II 163, O 508.

g) У граматици, у предговору, има *prim*, а у делима увек *prem* S II 256, P 470, *akoprem* E 218, E 199, *prem* ако S II 163 (руски *прямъ*).

h) Рељковић редовно пише *prez* S I 537, 1510 итд., *prezposlen* S II 1908, *prezgrišan* S II 352 итд., али у *prez* вокал *e* није рефлекс *ѣ*, него је ту *e* према *bez*, који је контаминацијом са *bez* дао *brez*, па после *prez*.

§ 50. Најзад овде морам поменути да је Рељковић у другом издању Сатира унео и познату народну песму „Диоба Јакшића“, која се налази у другој књизи Вукових Народних пјесама, стр. 633—637, са насловом „Јакшићи кушају љубе“. У напомени Вук каже: „Ова је пјесма штампана у Сатиру Рељковића, али сам је слушао у народу нашем, особито од једнога момчета из Ужичке нахије, од кога сам је овамо преписао.“ Код Рељковића се у овој песми налазе и икавизми поред јекавизама, а и у другом понечем не слаже се с Вуковом. Варијанте овде нећу наводити, јер је то учинио М. Murko: *Pramen národní písně „Jakšiči zkoušejí ženy“ ve sbírce Vuka Karadžiće. Sborník prací věnovaných prof. Dru Janu Máchalovi*, стр. 329—335.

Вокали у неким речима

§ 51. У нашим речима. — а) Реч *vrabac* код Рељковића се налази редовно с вокалом *e* у основи: *vrebac* C 319 VI, P 359 I, *vrebca* E 319 VI, P 383 IX, Gr 404, *vrebče* E 319 VI, *vrebci* P 383 IX. Ово је једна од оних речи које се налазе у многим споменицима и дијалектима нашим у којима се место нама данас обичних

вокала налазе други: *гроб-греб, цепел-поцел, красти-крести, расти-рести*. Такве речи данас се сматрају обично за дублете. Код речи *вбрац* имамо *e : a* (*verb- : *vorb- > vre- : vra-). Напомињем овде да Рељковић има: *grob* N 471, *krasti* N S 630, *raste* E 193. У говору Рељковићева краја ово је — употреба облика *vrebac* — несумњиво чакавизам.¹⁾

b) Према књижевном *jadañe, jadajući* има код Рељковића: *jodañe (jodañe i tužni plač Jefremov)* N S 652 (44), *jodajući (s uzdisaњem i jodajući њему odgovori)* E 262 LXVI. Овакви су примери забележени још код два славонска писца, Великановића и Пешталића. Код првога *jodañu*, а код другога *jodaњem* и два пута *jodañu*. У речнику Југославенске академије, где су ови примери наведени, каже се: „*jodañe*, n. jaukañe, kao da je verbalni supstantiv od glagola *jodati*, којему нема потврде и ваља да постаје од *jo*; на њem *iodeln* ne treba pomisliti.“

c) У граматичици има *dano* (= dno) 440 а. Вокал *a* стоји, по моме мишљењу, према деминутиву *dance*.²⁾

d) Прасловенскога је порекла *e* у придевима: *sunčena* O 545 (12) поред *sunčani* O 528 (4), *koporљena* O 511, *zemљeni* E 170, E 220. У граматичици: *pušчени* 428, 552, *sabљeni* 428, *sabљeno* 452, *voščena* (svića) 418, *novčena* 422, *srдčena* 427, *zemљena* 439. За чакавизам треба сматрати и ове облике код Рељковића.³⁾

e) Према књижевном *utvara* има Рељковић *utvora* E 192.

f) Нејасно ми је *o* у прилогу *stobokonce* O 533 (*stlb-вок. *l*).

§ 52. У *шуђим речима*. Њих је мало са измењеним вокалом у основи или наставку, јер их Рељковић најчешће оставља у оном гласовном облику који имају у језику из којег су узете.⁴⁾ Измењен вокал имају ове: *polača* (тал. palazzo лат. palatium) P 349, *polaču* E 247, *polače* P 356, P 453 X поред *palače* P 457 X, *mos* (нем. Maas)—мера O 550, *baguda* (тал. bago и baco)—свилена буба S II 2279, *bogažja* (фр. bagage) P 367 V, *bukara* (тал. boccale) S II 2111, E 203, *škatula* (тал. scatola) P 354, P 367, *skula* (лат. schola) S I 23, S II 264 често, *skular* E 200, *štrof* (die Strafe) IX, *rajtaru*

¹⁾ Ившић вели да се у целој Славонији говори *vrebac* (*Rad* 196, 180). О овој речи (вребач) и речима: *крести, рести* в. М. Rešetar, *Primorski leksionari XV vijeka. Rad* 134, 100. Исп. још А. Vaillant *La langue de Dominko Zlatarić*, стр. 247 и 254.

²⁾ У Посавини се често говори *dano* (*Rad* 196, 175).

³⁾ У Славонији се данас говоре овакви придеви. Ившић наводи: *zemљeni, voštena-srčeniца* (*Rad* 196, 181—182).

⁴⁾ в. на крају „Лексичка грађа“.

(der Reiter) E 353, *remeta* (грч. ῥημίτης) — пустињак P 384 IX, P 398 XX, *obrstar* (нем. Obrst, Obrster) S II 2249, P 410 поред *obrster* S II 135, *obrstera* N S 614, *meštar* (мац. mester, нем. Meister < лат. magister) S I 495, *majur* (мац. major, нем. Meier, Meierhof) E 182, *mandula* (тал. млет. mandola нем. Mandel) E 185, *kopun* (тал. carponne) E 310 VII, *drakun* (тал. dracone) E 289, *duplir* (тал. doppiere) — велика свећа P 350, *tañur* (тал. taliere) S II 3226, P 349, *tišlar* (der Tischler) P 373 V, P 452, *cedula* (лат. schedula, тал. cedola мац. cédula) S II 122, *zobun* (тал. giulbone) S II 1885, *pavun* (тал. pavone) E 283, *ocet* (лат. acetum) E 200, *taľuge* (из алб. tevl'igu') E 201 LXVI, *lotarija* (нем. (фр.) loterie) Pr 579 (45), *korizme* (quaresima) S I 1328.

Непостојано а код предлога и код глаголских предметака.

§ 53. С гледишта порекла дужих облика неких предлога и глаголских предметака очекивали бисмо да се они у нашем језику употребљавају само испред речи у којима је иза почетног консонанта полуглас испао, а краћи у свим другим положајима. Такве консеквентности у употреби ових облика, као што је познато, нема ни у савременом језику — књижевном и народном — ни код наших старих писаца. Краћи се облик употребљава, не у свим случајевима наравно, и тамо где би требало да се употреби дужи облик и обрнуто, или се уз исту реч час употребљава дужи облик час краћи.²⁾ Шта више нашем данашњем језичком осећању изгледа необична употреба неког дужег облика и у положају у коме је по својој пореклу оправдана, а тако исто и краћег облика.

У овој тачки ја ћу изнети све оно што у овој правци претставља необичност и у савременом књижевном говору реткост.

а) Правило је нашег књижевног језика да се облик *ка* употребљава пред речима које се отпочињу гласом *к* или њему сличним: *ка кући*, *ка граду* и сл. — Рељковић има *k Ksantu* E 196, E 201.³⁾

б) Предлог *с* кад се налази испред речи са консонантом *с* у почетку или гласом сличним њему, у колико се у таквом положају не губи — стварно се не губи, већ стапа с идућим консонантом који тим постаје дуг (в. ниже) обично гласи *са*: *са свју страна* P 358, *са свим* E 262, *са страхом* P 359, *са земљом* O 354, *са џабом* E 225 итд.

¹⁾ Х. Барих, *Словенске етимологије. Прил. I*, 231—227.

²⁾ М. Rešetar, *Les semi-voyelles dans les formes à prefixes en slave méridional*. RESI III, 205—220. Исп. још А. Vaillant, оп. с. 172—182.

³⁾ Маретић вели да се код славоњских писаца, а тако и код далматинских 18 века не налази облик *ка* ни испред задњенепчаника (*Rad 180*, 149 и *Rad 209*, 178).

Испред *s*, *š*, *ž* има краћи облик само у примерима: *s svojima* Е 194, *s ženom* S I 1366, *s ždralom* Е 308, *s časti* С 362 III.¹⁾

с) Дужи облик предлога *od* Рељковић је употребно у примерима: *oda sna* S I 1197, Е 184, *oda zla* S I 1406, S II 1724, 1802, 1871, Е 286 XXV, N 456, *oda šta* S II 2434, Е 264 LXX, P 371 III, N S 640 (40^a).

д) Облик *iza* у примерима: *iza šta* (da ništa ne učinimo, *iza šta* ne moremo kakvegod hasne imati) Е 334 XXXVII, *iza sna* (probudivši se kakono *iza sna*) P 370 II.

е) Свега се два пута налази облик *kroza*: *kroza što* Е 202, Pr 560.²⁾

§ 54. У префиксима. — Доста је велики број сложених глагола у којима има вокал *a* у положају у коме га у данашњем књижевном говору нема: *izaklaše* Е 265 LXXII, Е 285 XXIII, Е 287 XXVII, *izaklani* Е 265 LXXII, *izaklavši* га Е 277 I, *izapsovan* бише Е 253 L, *izapraће* О 515 (3), О 515 (4), *sadružuje* Pr 597, *satvorlo* S I 405, *satvori* S I 1195, *obazirajući se* Е 267 поред *obzirajući se* О 516 (6), *salazimo* Е 258 XX, *sadiruju* О 502 (4), *razalije* О 548 (19), *odavi* S I 907, *satare* Е 332 XXXII, *sataru* S II 168.⁴⁾

Примери *izbere* S II 150, *sbija* Pr 602 у књижевном говору су обичнији са вокалом *a*.

Особит је пример *savišje* О 515 (3), *savišjeg* О 542 (8), *savišjoj* О 543 (10^b).

Непостојано *a* развило се прво у затвореном слогу, одакле се преноси и испред свака два сугласника, па из таког положаја и у отворене слоге (в. А. Белић, *О писању с и са у нашем језику*. ЈФ VIII, 142—145).

Контраховани вокали

§ 55. Примера за овај појав нашега језика мало је у језику Рељковићеву.

а) *-ao* > *o*: *došo* S I 467, Е 226 и компаративној свези *kao*: *oni* вјују *ko* i други *vuci*, а орлују *ko* *romatni Turci* S I 307—8, *krajevica*

¹⁾ Овакви су примери чести и код других славонских писаца, а тако и код далматинских писаца 18 века (*Rad 180*, 149 и *Rad 209*, 178).

²⁾ Овакав је облик чест и код других славонских писаца, а тако и код далматинских писаца 18 века (*Rad 180*, 149 и *Rad*, 209, 179).

³⁾ Маретић вели: „Nijedne potvrde nijesam našao za *kroza*, *nada*, *ntza*... (*Rad 180*, 150) — И код далматинских писаца нема облика *kroza* (*Rad 209*, 179).

⁴⁾ Оваких примера има и код других писаца славонских, а тако и код далматинских писаца 18 века (*Rad 180*, 150 и *Rad 209*, 179).

⁵⁾ Код Вука се налази облик *saviше*. Налази се и код Златарића. Исп. А. Vaillant, op. c. 176.

ko sveca slaviti S I 442, *događa se tebi ko i њему* S I 1388, *i nogama ko robiņu gaziš* S I 1412.

b) *-ojo > o: kom se hrani i junak i ptica* S II 70, *s kom si se zakleo* S II 2473.

c) *-oe > o: dvoga* O 522, *obodvo* S I 1240, S I 1652 поред *obodvoje* S I 268, E 200, E 225 итд. Има и оваквих примера: *obodvojga* E 280, *obodvom* O 520 (14). Ја мислим да је вокал *o* у првом слогу (у *obodvo*, *obodvom*) постао после контракције *oe* у другом слогу, да је настао асимилацијом према контрахованом другом вокалу *o*,

d) Рељковић пише: *tojega-moga, tvojega-tvoga, svojega-svoga, kojega-koga, tojemu-motu, tvojemu-tvomu, svojemu-svomu, kojemu-komu* готово у подједнакој мери, али облици: *moga-motu, tvoga-tvomu* итд. не морају бити контраховани, него образовани према *toga-tomu*.

e) Пошто је пропуштен консонант *j* сажета су два *i* у примеру *historice* E 332 XXXII.

f) Овде бележим и овакве примере, који се налазе само у стиху: *u've* S I 70, S II 234, *u'no* S I 1892, S II 160, *na'nom* S I 1328, *na'vom* S II 3272, S II 3492. Ја мислим да и у овим примерима имамо контракцију, а не губљене вокала *o*, и да из оваквих случајева настају примери: *s'vim, s'nim* и сл.¹⁾

Изостављени и скраћени вокали

§ 56. У прози готово нема речи у којима би неки вокал био изостављен док у стиховима има доста примера зато.

a) Вокал *i* изостављен је у облицима императива: *pristan'* S 310, *drž'* S I 730, S II 715, *govor'* S II 2835, *ustan'* S II 3365 *hodmo* S II 1181;

b) У *dat.* и *loc.* заменица *ja, ti, se: men'* S I 568, S II 738, *teb'* S I 636, S I 678, S I 681, S II 1330, *seb'* S I 1518, S II 552, S II 1916, *ne vaļa t'* S I 1335, *što t' se vidi* S I 1634;

c) У речцама: *li, niti, ali (jali)* је *l'* S I 125, *ako l'* S I 1443, је *l' dobro* (проза) S I 62, *vidi l'* S I 47; *nit'* S I 364, S I 528, S II 1491; *al* S I 21, 50, 121 итд.; *jal* S I 1440, 1708, S II 192 итд.

d) У заменици *koji: koj'* S I 770, F 173;

e) У предлога *poradi, zaradi: zarad* S I 655, *porad* Pr 549.

¹⁾ У данашњем посавском говору често се говори: *vāj m. ovaj, vi m. ovi, ni m. oni* (Rad 196, 188) и *s'vim, s'nim* место: *s ovim* и *s onim* (Rad 196, 189).

f) Место *bi* има *b'*: *nešto b'* S II 1008, *činilo b'* se S II 2511. Унутра речи изостављен је вокал *i* у примерима: *vid'li* S I 654, *histor'ja* S I 1890, *b'jena* S I 1530.

g) Вокал *o* изостављен је у речима: *ovak'* S I 630, *kolik'* F 173, *kak'* S I 1358, S II 1754, *sam'* S I 867, *nut* (= *nuto*) S I 971; — *od'nud* S I 317, S I 531, S I 577, S II 1067, S II 1195, *od 'nog* S II 2244, *od 'vud* S II 3160.

h) Вокал *e* у *se*: *što s'* S I 1744.

§ 57. Предлог *među* гласи *med* (*izmed*), а врло ретко *među*: *med žene side* S I 737, *vaļa metnut...* *ñu med kumu* и *med diverušu* S I 1087, *med živine* S I 1363, *med vami* S II 86, *med nami* S II 733, *med sobom* S II 2960, E 183, P 401, Pr 579, *med ñima* E 188, E 244, *med ovce* E 214, *izmed živina* S I 1263, *izmed žena* S II 1022, *izmed ovih* S II 3267, *izmed kameñia* O 602 итд. У два три случаја *među*: *među tobom* S I 1267, *među vami* S II 1588, *među sobom* S II 2985 и увек овако када је у вези са *to*: *međuto* S I 57, S II 3171, N S 638 итд.¹⁾

§ 58. У негативном облицима глагола *imati* често је редуциран вокал *i* у консонант *j*: *nejmaš* S I 96, Pr 587 поред *ne imaš* E 205, P 398, N S 643, *nejma* S I 585, S I 600, Pr 603 (стих), S II 163 (проза), O 534, Pr 574 итд. поред *ne ima* S II VI, S II 163*, E 205 итд. *nejmato* Pr 581, *nejmaju* S II 3194 поред *ne imaju* N S 617. У прози су чешћи примери са нескраћеним вокалом *i*.²⁾

Покрешни гласови

§ 59. Покретност гласова огледа се у нашем језику код прилога, свеза, неким облицима заменица и придева, а у старом језику каткада и у облицима именица и глагола (код дубровачких писаца на пр.: *s molbome*, *veme* (1 л. sing. praes.), *dame* и сл. Данас

¹⁾ За облик *med* проф. Белић сматра да је постао по аналогiji у крајевима где је *među* гласило *теју*, *теј*.

²⁾ Матић у напомени испод текста, стр. 6., вели: „У S I и S II *vidi se* по броју slogova у стиху, да ли *i* од глагола *imati* с negacijom *vaļa* читати као посебан slog или *ne*, па је према читању транскрибирано у овом издању: *nejmate* или *ne imate*, *nejma* или *ne ima* итд. Сам Relković у S I пише увјек *i* (*neima*, *neimade*, *neimam* итд.), а у S II ñегово писање одговара редовно читању, те се пише *i*, гдје се то slovo према стиху има читати као посебан slog, а иначе *j*. У прози, гдје се ни по чем не може одредити број slogova, држао сам се писања Relkovićева и према тому транскрибирао *i* или *j*. У V се редовно пише *i* (и иначе *i* мјесто *j*), а у каснијим дјелима се чеšће нађе *j*.”

се у нашој науци зна да су сви ови појави морфолошке природе.¹⁾ — У савременом језику код неких речи (прилога) готово су у подједнакој употреби и дужи и краћи облици (*кад-а, тад-а*), а код других речи (свеза, заменица, придева — код заменица и придева особито у instr. sing.) дужи се облици осећају као архаизми: *дока, пака, јере, с шиме, с једнине* и сл. Код Рељковића има облика, ове врсте, не само ретких у књижевном говору, него и таквих који се никако у том облику не употребљавају.

а) *Прилози: prija* (слаже се с *Lucija*) S II 1086, *takija*:²⁾ пак га *čovik takija uvridi* (одмах) S II 1755, *Dok on ču, da tu je brat s vojske došao, takija otide k њему* Gr 330 (поред *taki* Gr 240), *smetavša* (место *smetavši*) E 252 LXVI.³⁾

У изнетим примерима *a* стоји према облицима: *sada, tada* и сл. — У стиху се налази: *ond'* S I 264.

Адверб *sasvim* код Рељковића обично гласи *sasvime*: да је *uzorit sasvime* E 192, али му *sasvime* не оprostи E 200, *kada sasvime видише* E 238 итд. — И адверб *već* обично *veće*: *šuti veće* E 193, ја *veće vidim* E 228 III, *zaboravila da je pitala veće* P 402 XXIII, она *veće* nije паша N S 622 (22) итд. — Поред облика *uvik* има и *uvike* S I 81.

б) *Свезе: teke* S II 1892, *pako* (navlastito *pako* od oraņa) S I 1768, *jere* S I 624.

в) *Заменице и придеви.* — а) Наводим најпре instr. sing. са *e* на крају, јер су такви облици, као што је речено, у савременом књижевном говору ретки: *s ovime* E 194, ми *čemo rogan ovime ražijem ubiti* E 239 XXIII, *s onime* E 269, *kime* P 359 I, *s kime* P 404 XXV, *prid kime* N 465, *s jednime* E 191, *za jednime* E 302 LXXI, ми смо *ganuti jednome zlom čudju* P 419 VIII, *jedan prid drugime* E 271, са *zlime* P 430 III. Вокал *e* развијен је у изнетим примерима под утицајем додавања партикуле *ре, р* (< же, жь).⁴⁾

¹⁾ А. Белић, *Прилозици историји словенских језика. Глас LXII*, 199—215.

— У облицима као: *мнџме, шиме* и сл. сматрали су неки да глас *e* настаје од њ на коме је био акценат (А. Белић, *Прилозици, историји словенских језика, Глас LXII*, 199—215).

²⁾ Прилог *takija* говори се и данас у Посавини (*Rad 196*, 189),

³⁾ У данашњем говору пишчева краја говоре се партиципи садашњег времена: *идуца* (м. *idući*), *вадуца* (м. *vadeći*) и партиципи прошлог времена: *рекавша* (м. *rekavši*, *сретавша* (м. *sretavši*) итд. (*Rad 196*, 189).

⁴⁾ *Глас LXII*, 199—215.

b) За *dat.* и *loc. sing.* употребљава и дуже и краће облике (облике без или са вокалом *u* или *e* на крају, § 138): *kom, svakom, velikom, onom, dobrom* и сл.; *velikomu, svomu, tvomu, drugomu* и др.; *svome, tvome, jednome* итд. Покретност вокала *u* (*y*) у овим облицима настала је у оно време (од XIV—XV в.) када је у заменичкој и придевској промени настало мешање *dat.* и *loc.* за мушки род према именичкој промени. Тада су та два падежа добили по два облика, краћи (стари локатив) и дужи (стари датив) на пр. *tomu-tom*. Форма *tom* престављала се као основна, а вокал *u* (*u*) осетио се као покретни вокал. Вокал *e* у овим облицима води порекло од партикуле *pe*, (*рь*), јер се *e* додавало облицима који су се завршавали сугласником.

О облицима заменица и придева за *gen.* и *acc. plur.* в. § 138.

Сугласници

§ 60. У свима делима Рељковићевим не налази се више од две речи са гласом *j* од прасловенског *dj*. Те речи су *gospođa* и *takođe*. Прва се редовно налази са *j*, док се друга чешће јавља са *d*, него са *j*: *gospoja* S I 767, N S 612, *gospoји* S I 771, *gospojo* E 192, P 411 III, *gospoje* E 256, *gospojine* E 192; *takoјer* O 504 (7), Pг 558, N S 648 (43) поред *također* E 192, P 423 итд.

И у савременом говору Рељковићева краја чују се извесне речи са *j* од прасловенског *dj*. Ившић наводи: *mläji* (*Davor* — место у коме се Рељковић родио), *tuји* (*Dolina*), *viјat* (место *vidat-Strizivojna*). Ово је чакавска (и западно кајкавска) црта у тим говорима која се огледа и у језику Рељковићеву. Зато је сигуран пример *takoјer*, и да не узимамо у обзир *gospoја*, која се реч тако говори и у штокавским говорима у којима нема никаквих чакавских црта.¹⁾

Сугласник *h* (*x*)

§ 61. Рељковић је овај глас *знао*²⁾, али га није изговарао. Докази су нам зато ови: 1. што га нема у многим речима и облицима у којима му је место, 2. што га је често писао онде где не треба³⁾. За прво се може навести доста примера: *trbu* S I 167,

¹⁾ Маретић у својој студији о језику славоиских писаца не износи ни један пример са *j*, док из дела далматинских писаца 18 века наводи их повећи број, а за реч *gospođa* каже да увек гласи *gospoја* (*Rad* 209, 190).

²⁾ У својој граматици Рељковић каже: „H, ha ... izgovara se i zlamenuje staro *hir*, to jest: ha, he, hi, ho, hu, na пр.: *kuhač kuha od kruha juhu*“ (*Gr* 12).

³⁾ Матић наводи овакве примере: *hichi* (iči), *griaho* (griјao), *poieho* (poјeo), *iha* (tija = ča), *hroniti* (roniti) итд. Исп. увод, стр. XXXVI.

ladu S I 893, *ladim* S I 57, *siroma* E 264, *rast* S II 3393, *roma* P 395 X, *diañe* O 547, *drtañe* O 548, *sanuti* S II 3008 итд. У 1 лицу sing. аориста и 3 лицу plur. имперфекта нема га готово никада (в. § 158. и 160.). Не налази се често ни у gen. plur. заменица и придева: *takovi* (= *takovih*) S I 1045, *svoji* P 359, *oni prvi* O 535, *lipi* E 193, *drugi* P 366 V итд.

Што се налазе примери: *hoditi* S I 3, *hoće* S I 101, *hañine* S I 283, *grihota* S I 390, *hrane* (3 л. plur. praes.) S I 602, *snaha* S I 703, *ruho* S I 985, *grohotom* E 189, *suho* P 355, *gluhoća* E 226, *kruha* E 248, *uho* E 312, *grah* P 388 XIII; — *hambar* P 371 IV, *duhar* E 227 I, *kuhač* E 239 XXII, *hekser* E 248 XL итд. биће то, што каже Маретић у својој *Istoriji hrvatskoga pravopisa* (стр. 354) „samo pogodeno, kako čovjek u opće iza nekoliko pogrješaka može pogoditi istinu.“¹⁾

§ 62. Група *hv = f* у примерима: *prifati* S I 517, *ufaćeñe* P 365 IV, *pfali* P 366 итд.

§ 63. Група *ht = kt* у примерима: *ktio* S I 69, *ne kti* S I 798, E 199, *ktijući* S II 122*, *ktijaše* E 180, *zaktivañe* E 212, *zaktiva* E 222, *zoktivaš* N S 638 итд.

Сугласник *j*

§ 64. Поменуо сам у § 2. да и Рељковић као и други наши стари писци²⁾ овај глас често није писао у положајима као³⁾: *koī* (= *koji*), *nie* (= *nije*), *poslie* (= *poslije*), и *Slavony* (= и *Slavoniji*), *najmily* (= *najmiliji*) итд. Нема сумње да неписање *j* у оваквим положајима стоји у вези са изговором, тј. са природом нашега *j*. У свима говорима нашим — изузев чакавских у којима се каткада развија једно врло фрикативно, јако *j* — оно је слабо (*i*) тако да се између палаталних вокала а особито испред вокала *i* готово и не чује. Матић је, следејући другима, у наведеним и сличним речима писао *j*. У питање да ли је то оправдано или не ја се овде нећу упуштати. Упућујем читаоца на Решетарову рецензију Керблеоровог издања Гундулићевих дела (*Slavia II*, 138—153), где се говори и о овоме питању.

Примера у којима би овај глас био изостављен у другим положајима код Рељковића нема (сем у случајевима сажимања

¹⁾ Ивишић вели да гласа *h* нема на подручју посавскога говора (*Rad 196*, 198).

²⁾ Маретић, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, 356—357.

³⁾ Примере наводим из нетранскрибованог текста и материјала изнетог у напоменама (в. § 3.).

в. § 5.). Напротив, он га пише у више случајева у којима за њ не зна савремени књижевни језик. Ти су случајеви ови:

а) У компаративу (суперлативу) придева: *jačji* E 269 LXXXI, P 369 II, *jačja* E 302 LXX, *jačje* P 378 VII, *jačjemu* E 240 XXV, *pričja* E 265 LXII, *pričje* Pr 565 (13), *najpričje* E 184, *višje* S I 286, E 183, E 202, *najviše* S I 1085, *povišje* S II 2222, *najvišjega* S II 167**, *višjemu* E 218, *bržje* S I 795, E 217, P 390 XIV, *najbržje* E 217, *najdražja* E 220, *dražje* E 254 LII, *najtežje* Pr 574 (33), *bližje* E 239 XIII, *najbližje* N S 626 (35), *najbližjeg* E 217, *frižje* O 519, *gorji* S I 306, *gorju* E 230.

Овако и *starji* м. *stariji*: *starji* O 512 (10), *starja* S II 2785, *starjemu* S I 6, *najstarji* S II 2222, Pr 582 (51), *najstarjega* P 412 IV, *starje* O 509. Ретко има: *starijega* S II 205, E 291 XXXVII. У свима изнетим примерима Рељковић је изговарао глас *j*¹).

Према изнетим компаративима пише *j* и иза гласа *ć*, где га, без сумње, није изговарао: *večje* S I 68, *večji* E 180, E 232 X, *većju* S II 2772, *večjega* S I 282, E 216, *večjeg* S II 157, *največji* S II 2175, *največjeg* S II 132, *največjim* S II 122*, *največjem* S II 164*, *najvećja* E 235 итд. Примери без *j* много су ређи: *najveći* S II 299, *najvećega* E 211, *najvećemu* S II 164*. — Бележим још ове примере: *češćje* E 219, *najvrucjom* Pr 559, *ditečju* P 460 XI.²)

б) У бројевима: *dvanajest* S I 1895, P 428 II, *dvanajesto* P 356, *jedanajesto* P 356, *jedanajeste* godine и *jedanaeste* O 509 (4), *šesnajest* S II 2221, *trinajesto* P 356, *četnajesto* P 356, *četnajest* P 355, O 538 (8), *dvajest* S I 2625. Без *j* забележио сам: *petnaest* S II 2311.³)

в) Бележим овде и примере: *dvojumeći* P 404 XXIV где *j* стоји према *dvoje*, *strija* (*strije*) O 504 (7) где је *j* развијено у положају *stria* (= *strela*), икавски *striha* — без *h* *stria*, *strija*.

§ 65. Развитак консонанта *j* у примерима које сам изнео *strija*, *dvanajest* и др.) обичан је појав у нашем језику и лако објашњив. Необичнији су примери: *ukojčenom* O 540 (6), *ukojčene* O 551 (31), *puklojsinu* (= пукотина) P 373 IV, P 373 V, *puklojsine* E 374, *parojla* (= обећање) P 379 VII, *letojzina* P 420 VIII, *letojzinu* E 339. Изнети примери су вероватно дошли из кајкавског где су они сасвим обични. Исп. R. Strohal *Osobine današnjega ravnogorskoga narječja*. Rad 162, 45, β) и γ) и V. Rožić, *Kajkavački dijalekat u Pri-gorju*. Rad 115, 92—93.⁴)

¹) У Посавини се и данас говори: *jačji*, *višji*, *težji*, *gorji*, *širji* (Rad 196, 191). — И други славонски писци имају овакве компаративе (Rad 180, 153).

²) И други славонски писци 18 века пишу *j* иза *ć* (Rad 180, 173).

³) И други славонски писци обично пишу *j* у овим бројевима (Rad 180, 154)

⁴) Ивић наводи пример *Gójspa* (Rad 196, 208).

§ 66. У посавском говору наводи се неколико речи са *rj* према некадањем *r̄*: *mōrje, odgovárjat, stvárjat* (*Rad* 196, 190—191). Рељковић има: *zamírjaš* (м. *zamíraš*) S II 921, *namírjenu* (м. *namírenu*) N S 624 (34). Не мислим да је тачно тумачење Ившићево да *rj* у оваквим примерима стоји према итеративним глаголима као: *obnavlátì, pomačlatì* и сл. Таком се тумачењу противи пример *morje*. У наведеним примерима, дакле, *rj* стоји према *r̄* — утицај кајкавског.

§ 67. Присвојни придев од именице *zmija* Рељковић редовно пише без *j*: *zmiskoj, zmiskom* P 387 XI, *zmiske* P 403 XXIV, *zmiskog* O 549 (24). Других примера на *-iski* нисам забележио ни са *j* ни без њега. Код њега овакви придеви имају друкчији наставак.

§ 68. Глас *r*. — Рељковић за овај глас каже (Gr 11): „Koliko god puta *vocalis e* preteče slovo *r* s drugim kojim neglasovijim slovom, kakopo: *rb, rc, rd, rg, rh, rk, rl, rm, rn, rp, rs, rt, rv, rž, rz* etc. pak se na niki način odgrize, da niti visokoga, niti niskoga glasa ima, nego se ona dva *consonanta* protresavši jezikom, kako da ne bi *e* ni bio među njima, izreknu, mora svaki put pokriven biti jednim *circumflexom* (ê) na priliku: *Tércséchega, kěrmka, děrschchucha, běrv, směrt*... Матић (Увод, XXXV) вели да у текстовима има мало *êr = ě*, али где се налази одговара изнетом правилу, јер се *Λ* означавају и дуги и кратки слогови без разлике. Према оваком теориском разлагању Рељковићеву *r* у његовом језику има вокалну службу када је носилац слога. Али је ли *r* вокално и у прошастим придевима као *umro, razdro* и сл.? Рељковић пише *umro* E 260 LXII, E 310 и *razderho*¹⁾ E 298 LX, *proxderho* N S 611 (42), *prosterho* E 332 XXXII, *podaperho* E 217. Свакако ја мислим да у овим случајевима *h* не обележава дужину вокала *o*, то јест да је *r* у овим облицима сугласник, него да њим означаје баш његову вокалност.²⁾

§ 69. У свим Рељковићевим делима налазе се ове речи у којима је консонант *l* задржан на крају речи и на крају слога неизмењен у вокал *o* (нисам узимао у обзир оне речи које су у савременом књижевном говору у употреби с неизмењеним *l* на крају слога³⁾): *pepel* S I 278, *vol* S II 2202, E 241, P 377, *stol* E 207, NS 625 (34), *bivol* E

¹⁾ Матић их је транскрибовао: *razdr'o, proždr'o* и сл.

²⁾ У савременом посавском говору говоре се ови облици и са *r* вокалним (*Rad* 196, 177). — Маретић каже да се код славонских писаца налазе ови облици са *r* консонантским (*Rad* 180, 188).

³⁾ О таквим случајевима исп. А. Vaillant, оп. с. 291—295.

288, E 295, *sokol* P 360, P 364, *dol* P 350, *dil* P 402, *sol* P 356, O 560 (6), Pr 573, *bil*¹⁾ (= бео) P 374 (6), *pol* S I 399, 1217, 1669, S II 70*, S II 132* поред *po* S I 195, *ozdol* O 526 (9), O 550 (27), *pogibil*²⁾ S II 495, E 234, E 260, E 319, E 322 поред *pogibio* S I 590, N 463, N 471, NS 635 (41), *veliku pogibio* NS 641; — *polnoći* E 231, E 254, E 265, P 392 поред *ponoći* S I (9), *poldnevni* O 531, O 533, *poldne* NS 637 поред *podne* S I 11, 477, S II 627, *stolŋe* misto S II 70*, *stolŋoj* varoši P 352, *dolŋe* S II 2324, *dolŋi* O 500 (2), O 504 (6), O 505 (8), *dolŋeg* O 404 (6), *najdolŋe* E 305 (79), *solne vode* O 547 (17), *kolcem* NS 636 (4).

Овде бележим и: *istolmačeŋem* E 180, *istolmačiti* E 181, *tolmač* E 211, *tolmačeci* E 336 XLII итд. Задржавање *l* у овој последњој речи несумњиво је према маџарском *tolmács* (немачки *Dolmetsch*).

Из изнетих се примера види да Релковић *kops. l* задржава најчешће иза вокала *o*. Ово задржавање *l* црта је народног говора лишчева краја³⁾, а у народном говору је несумњиво чакавизам или кајкавизам.

Палатализовање консонаната *l, n*

§ 70. О умекшавању ова два сугласника у речима у којима стоје иза и испред задњенепчаника *k, g* (*gŋista, gŋizdo, haŋgir*) говори се у § 81. Овде ћемо прегледати случајеве друге врсте.

Пред вокалом *i* палатализовани се налазе у овим речима: *razdiŋitelica* S II 104*, *voŋi* (3 л. praes. од гл. *voleti*) O 510 (6), *osoŋile* E 179, *upaŋitel* Gr 454 а, *mŋi* Pr 561 (1).

У савременом народном говору лишчева краја често се ови сугласници у оваком положају умекшавају. Ившић у својој студији наводи много прима: *bŋit* (: *bijeliti, Stupnik*), *dŋit* (: *dijeliti, često*), *dŋetŋina* (: *djetelina, Otok*), *mŋit* (*često*), *navŋit* (*Drežnik*) итд.; *čŋit* (*Banovci*), *začiŋila* (*Dolina*), *divŋit* (*Orubica*) итд. *Rad* 196, 191 и 193³⁾.

Према овоме сасвим су разумљиви и ови примери код Рел-

¹⁾ Маретић вели: „Тако они (славонски писци) svagda pišu *bio* (tj. *bijel*) *cio dio, pogibio*“ (*Rad* 180, 150).

²⁾ У савременом посавском говору у неким речима не прелази *l* у вокал *o* (*Rad* 196, 190, с.). — И други славонски писци имају речи са неизмењеним *l* (*Rad* 180, 150—151). — Код далматинских писаца ретки су примери у којима је *l* задржано (*Rad* 209, 192—193).

³⁾ И Решетар наводи примере: *guŋiti, guŋikoža* (*Der štok. dialekt*, 126—127). — Умекшавање ових сугласника у говорима источне Србије: -*љују, пољуше, помбљи, поклоњи, побуњило* и сл. А. Белић тумачи аналогijом: *ључим: разључим, наваљила: наваљам, љују: пољевам* и сл. (*Дијалекти источне Србије*, стр. 222—3).

ковића: *podije* S I 1116, *mołba* S I 595, E 293, *mołbu* S I 637, E 260, *mołbom* S I 676, *mołbe* E 198 поред *molbu* NS 627 (36)¹⁾, *poļa* (crna krvca *poļa*) S I 66, *poļаше* me suze S I 292, P 454 X, NS 649 (44), *pokloñe* E 205, E 305 LXXX, *nasloñe* N 483, *pokloñ* E 194, E 304 LXXVII.

Засебно наводим примере: *obaļana* (*obaļana* четирим водама) S I 4, sedlo *obaļano* S II 49. У речнику Југославенске академије у Загребу за ову реч вели се: „*obaļati*, *obaļam*, рf. gl. нејасна постања. Само у једној књижи на два места (у Сатиру Рељковићеву од 1779): Slavonijo, zemļo plemenita... nakićena zelenim gorama, *obaļana* четирим водама (= oblita). Други је примјер из народне pjesme, коју је писац ипео у своју књигу; у истој pjesmi на str. 146 каже се: i joštere sedlo *okovano*.“ — По моме мишљењу *obaļano* је глаг. придев начињен према глаг. **obaļati* који је опет начињен од *obaļiti*.

Реч *strela* (*strijela*) код Рељковића редовно гласи *striļa*: *striļu* E 241 XXVII, *striļe* P 370 II, *striļom* P 453 IX. Консонант *ļ* у овој речи може бити према глаголу *streļati*.²⁾

§ 71. Место књижевног наставка *-ñstvo*, *-ñski* Рељковић често има *-nstvo*, *-nski* у речима: *sužanstva* E 227 I, *ditinstva* P 364 IV, *sužanstvo* N 466, *izvanskima* E 240 XXIV, *izvansku* E 264 LXIX.³⁾

Према L' *Espagne* пише редовно: *spañsku* O 506 (1), *spañskom* O 506, *spañske* O 507, *spañskih* O 520.

§ 72. Матић у своме уводу (стр. XXXIII) вели: Samo se katkada, i to ponajраче у vink. rkp., nađe uz pravilno pisañe i ovakvih primjera: *priatel*, *priatelstvo*, *povolno*, *polski*, *zemalski* — а veoma често је управо у таквим случајевима у vink. rkp. *l* касније поправљено у *ly*. S obzirom na to pisao sam u ovom izdañu *ļ*, а у бијеškама ispod teksta sam u ispravљenom dijelu vink. rkp. upozorio na nekoliko takvih (osobito поправљених riječi), no nijesam smatrao potrebnim, da se i даје svuda registruju у бијеškама.“ По моме мишљењу Матић је у овоме погрешно што није све ове случајеве истакао, јер се и код других славонских писаца у овим речима наводи *l* место *ļ*. Маретић наводи: *pobolšaña*⁴⁾, *zadovolština*, *prijatelски*, *zemalskomu* итд. Међу ове примере наводи и презиме *Relković* (*Rad* 180, 154). То ће бити

¹⁾ Ившић наводи уз *mołba* и *diļba* (*Rad* 196, 191). — Маретић вели да сви славонски писци имају само *mołba* (*Rad* 180, 154).

²⁾ У овом облику наводи ову реч и Ившић и тумачи *ļ* на исти начин (*Rad* 196, 191).

³⁾ И други славонски писци 18 века, а тако и далматински имају често овако (*Rad* 180, 155 и 209, 195).

⁴⁾ Међу далматинским писцима 18 века Терзић пише: *pobolšati* (*Rad* 209, 193).

утицај кајкавских дијалеката — јављање затвореног (високог) *l* место *ļ*, исто онако као што се и пред *i* јавља затвореније *l* него у другим говорима; оно и даје у горњим примерима *ļ*; обрнуто томе у *brblivico* Е 341 имамо такође то високо *l*.

§ 73. Консонанте *k*, *g*, *h* Рељковић оставља неизмењене у *dat.* и *loc. sing.* именица основа на *a* (изузетак чини *loc. prilici* Е 311 XCV, Р 355): *k majki* Е 261 LXV, *k jednoj riki* Е 311 XCV, *u riki* Е 323 XVI, *priliki* Е 212, Е 260 LXII, Е 340 XLIX, *neslogi* Е 232 XI, Е 233 XI, *vlagi* О 535 (15), *svrhi* Pr 597 (83), О 523 (3), *u tugi* S I 1408, Е 218, Е 263 LXVIII, Е 288 XXX, NS 652 (44), *na ruki* Е 206, Р 424 X, Pr 592 (73), *u ruki* Е 206, Е 207, Р 381 VIII, *u slogi* Е 233, *odluki* Р 376 VI, Р 393 XVI, *u muki* Р 427 I, *u knigi* О 507, О 514 (3), О 514 (1), *u snagi* О 512 (9), *po razliki* О 533 (12), *na prostirki* О 537 (19), *u kašiki* О 546 (13).¹⁾

Задржавање ових консонаната у *dat.* и *loc.* несумњиво је према другим падежима. — Примера где би се они задржавали и у *pot. plur.* именица основа на *-o* нема; у том положају увек су измењени у сибиланте *c*, *z*, *s*.²⁾

§ 74. *Грвне -stj- -skj-*. — Ове две прасловенске консонантске групе, као и групе *-zdj-*, *-zgj-*, неједнако су заступљене у нашим дијалектима. У чакавским говорима групама *-stj-*, *-skj-* одговара група *šč* (прва, прасловенска измена групе *-stj-* дала је *šč* а група *-skj-* групу *šč̇ > šč̇ > šć*) и тако у великој мери у штокавским икавским говорима (западној Босни, Далмацији, Славонији), а у штокавским екавским и јекавским говорима група *št*. Али, као што је познато, у штокавским екавским и јекавским говорима стара група *št* (од *-stj-*) у многим облицима речи замењена је обновљеним јотовањем групом *šč̇*: у имперфекту, компаративу, придеву пасивном и итеративима тако да данас има мало примера и у штокавским екавским и јекавским говорима где би се у имперфекту и компаративу задржавала група *št*.³⁾ У језику Рељковићеву групе *-stj-*,

¹⁾ Ивишић вели да у данашњем посавском говору *kons. k* и *g* обично не прелазе у *c* и *z* у *dat.* и *loc. sing.* именица основа на *a* (*Rad* 196, 200). — И други славонски писци, а тако и далматински 18 века често остављају ове консонанте неизмењене у оваком положају (*Rad* 180, 165 и 209, 217).

²⁾ У савременом посавском говору чују се *pot. plur.*: *jastuki*, *opanki* и сл. (*Rad* 196, 200). — У чакавском су овакви *pot.* обични.

Код других славонских писаца има *pot. plur.* са неизмењеним задњенепчаником (*Rad* 180, 159—160).

³⁾ О групама *-stj-*, *-skj-*, *-zdj-*, *-zgj-* в. А. Белић, *Прилози историји словенских језика* (III. Из морфолошких промена гласовних појава у српском језику) *ЈФ* IV, 20—24.

-*skj*- заступљени су обично групом *šč* и у оним речима у којима се у штокавским екавским и јекавским говорима чува старо *št*: *taščom* E 292 XLII, E 343 LV, *tašču* E 310 XCIII, *tašća* E 317 II, *tašće* N 488, Pr 569 (20), *zapuščenu* S II 217, *zapuščeno* O 545 (13), *pušća* E 215, *pušćate* E 310 IX, *zapuščena* O 502 (2), *spuščati* O 506 (8), *spuščaju* O 511 (8), *podpušća* O 516 (6), *pušćane* O 545 (12), *pušćenoga* O 521 (14), *spuščane* Pr 567 (18), *spuščanu* O 567 (18), *spuščanjem* Pr 568 (18), *pripušća* Pr 588 (66) *dopušća* Pr 584 (55), *dopušćeno* Pr 586 (60), *odpušćato* NS 657 (44), *neoprošćen* NS 643, *oprašćam* NS 657 (44), *oprašćato* NS 657, *oprašćаш* NS 657, *ponamišća* NS 630 (37), *namišćаше* S II 133*, *narašćaj* O 509 (4), O 512 (10), *navišćeње* Pr 561 (3); — *zaišće* S I 7726, E 296, Pr 562, *zaišćeto* N 468, *išću* E 316 (више пута), *išće* P 382 VIII (више пута), *išćete* P 445 IV, *išćeš* P 458 XI, N 472, *išćem* Pr 586 (60), NS 637 (41), *sidališće* N 473, *brodišće* NS 616 (17), *polašćice* E 288 XXX поред *polaštice* E 277 I и *polašćice* E 288.

У граматичи (речнику) има: *prišč* 427 б, *priščureње* 427, *ščucati* 412 б, *ščucaње* 428 б, *plašč* 432а.¹⁾

Ретко има у оваквим примерима *št*: *ištem* E 214, *s prošteњem* S II 75, *dopušteња* S II 122*, *dopušteњem* E 212, *oprošteње* P 381 VIII.

§ 75. Јотованье (ново). — У писању Рељковић није разликовао старо *ļ* од групе *lj* и старо *ń* од групе *nj*, па због тога и не можемо поуздано знати како је изговарао речи изведене на *-je* (*-ње*): *veselje* или *veseļe*, *oranje* или *oraње* и сл.²⁾ Ипак има више разлога на основу којих можемо тврдити да су ове две групе у његовом говору биле измењене. Ту је први разлог сам факат што не прави речену разлику, а други је разлог тај што у данашњем посавском говору нема примера у којима би се оне чувале неизмењене. Најзад и познато нам је да је претварање настало најраније код ових двеју група у говорима у којима се ново јотованье врши.³⁾

§ 76. Консонантске групе: *-tj-*, *-dj-*, *-stj-*, *-zdj-* (< *-tђj-*, *-dђj-*, *-stђj-*, *-zdђj-*) налазе се, изузевши малог броја случајева, неизмењене.

¹⁾ У данашњем посавском говору обично се говори *šč* у речима у којима се у штокавским екавским и јекавским говорима налази *št* (*Rad* 196, 197 и 200—201) Други славонски писци имају и *št* и *šč* (*Rad* 180, 156).— Како су ове групе заступљене у језику далматинских писаца 18 века исп. А. Белић: *T. Maretić, Jezik dalmatinskih pisaca XVIII v. (Rad* 209 и 211) *JФ* II, 143—154.

²⁾ Матија Дивковић, писац почетка XVIII века пише старо *љ* са *ћл*: *земља* и сл., а у случајевима: *робие* (= робје), *гробие* (= гробје) и сл. пише *ј*. И дубровачки писци су такође разликовали старо *љ* од *лј* све до 18 века.

³⁾ О овим групама Маретић ништа не говори у својој студији о језику славонских писаца 18 века, вероватно зато што се на исти начин пишу.

а) Код изведених именица на *-је (-ње)*: *prutje* E 233 XI, *okotrenutje* E 252 XLVIII, *uzdignutje* E 324 XVIII, Pr 572 (27), *pritisnutja* E 314 XVIII, P 414 V, P 445 IV, *cvitje* P 351, *zadobitju* P 365, *rasutje* P 384 IX, *rasutju* S II 150, *listje* S II 2947, P 395 XVIII, *podignutje* N 489, *pridobitja* N 493, *uzdignutju* O 501, *prolitje* S II 71*, O 501 (2), O 523 (2), *napuhnutje* O 501 (2), *prignutje* N 468, Pr 559, *pitja* O 508 (2), *nagnutje* O 515 (3), *pramalitja* O 518 (10), *pramalitje* O 530 (6), *obiknutjem* S II 3307, *svanutja* NS 650 (44), *uskrsnutja* NS 628 (36), *pitje* S II 1945, S II 2075; — *milosrdje* E 229 V, E 246 XXXVII, P 356 (bis), *milosrdja* P 411 III, *milosrdjem* E 228 III итд. *gvozdje* E 243 XXX, *gvozdja* P 356, *gvozdju* E 260 LXIII, *očigledjem* NS 617.

Од оваквих речи забележио сам само ове примере где место *tj* има *ć*: *lišće* E 234, *piće* E 364 IV.

б) У instr. sing. на *-ју (-њу)*: *smrtju* S I 37, S II 113, E 217, E 225, *pametju* неколико пута, *čeladju* S II 157, S II 168*, *s bolestju* S I 835, O 543 (10), *radostju* S II 132, *naglostju* S II 166, *mudrostju* E 184, *oblastju* E 212, *svitlostju* E 220, *žalostju* E 241, *nenavidostju* E 297 LVI, *poniznostju* E 251, *jakostju* E 241 XXVIII, *holostju* E 320 VIII, *trulostju* P 350, *goručnostju* P 416, *nezafalnostju* P 430 III, *vridnostju* N 478, *žubežtvostju* P 430 II, *kripostju* N 484, *zadovolnostju* O 507, *častju* O 522 (1), *mastju* O 542 (8), *sigurnostju* O 551 (31), *dužnostju* Pr 558, *starostju* Pr 598 (86) итд.

в) У другим положајима: *bratjo* S II 1842, *bratji* S II 2599, *bratja* S II 2595, *krstjanski* (консекв.) S I 10, *Egipťjani* E 221.

Неколико пута има *braćo* S 487, E 265 LXXI, *braća* P 364 IV.

§ 77. Кад је реч о овој особини Рељковићева језика треба на овом месту потсетити читаоца на напред изнету *Opomeni* (§ 8.) у којој Рељковић даје објашњење својим читаоцима зашто пише неизмењене изнете групе. На први поглед изгледа да их пише из етимолошких разлога, а да су у ствари оне у његовом говору биле измењене. Ја ипак мислим да његово разлагање треба овако разумети. У народном говору његова времена било је *pitje* и, како он сам вели, *piće*. Налазећи више оправдања, према своје етимологисању, у изговору облика као *pitje*, *bratja* и сл. он је и тако и писао, а несумњиво и изговарао. Да је немењање ових сугласничких група говорна особина Рељковићева језика потврђује нам и то што се и у данашњем посавском говору, после више од сто година од његовога живота и рада говоре гдегде ове групе неизмењене.¹⁾

¹⁾ Rad 196, 197.

Уосталом и да у савременом говору пишчева краја нема таквог изговарања, може се с доста сигурности тврдити да га је било у време Рељковићево, јер је познато да главни део појава новог јотовања долази у непосредно време пред његовим књижевним радом — крај 17 и почетак 18 века.

§ 78. Сугласничке групе: *-bj-, -pj-, -vj-* (< *-bъj-, -pъj-, -vъj-*) гласе само тако: *grobje* E 268 LXVIII, *grobja* E 210, *snopje* S II 3411, *kopje* P 410 III, *zdravje* S II 132, E 213, E 234 итд., *zdravja* Pr 572 (28), *zdravju* E 259 LXI, N 472, *drvje* S II 167*, P 350, *drvju* S II 167*, E 223, *drvja* E 256 LVI, *poglavje* P 367 V, *kravju* S II 3098, *kravjim* O 515 (14), *љubavju* P 419 VIII, P 453 IX, Pr 565 (13), *divji* E 189, *divje* E 181, E 248, E 326, *divja* E 208, *divjeg* E 262, *divjega* E 305, *podivja* E 198, *divjak* E 244, *divjaka* E 240 XXVI. У свима наведеним речима Рељковић је вероватно изговарао: *bj, pj, vj* а не *bļ, pļ, vļ*. Оне се и у данашњем говору задржавају гдегде без измене.¹⁾

§ 79. Групе *-jt-, -jd-*.²⁾ — Инфинитив глагола *iti* кад је сложен гласи двојако (кад је прост гласи само *ići*, никада нема *iti*³⁾: *naći* S I 362, E 186, E 249, P 354, N S 634 итд., *doći* S I 1373, S II 1769, E 291 XXXIX, N S 625, N S 637 итд., *poći* S I 728, *proći* S I 1100, N S 632 (39) итд. према овима *unići* E 183 и *najti* Pr 558, *izajti* O 517 (8), *obaјti* O 528 (3). Од примера првих има много, а од других само изнесене.⁴⁾

§ 80. У облицима овога глагола међутим групе *-jt-, -jd-* увек су неизмењене: *doјde* S I 35, 737, S II 445, E 185 итд., *poјde* S I 36, S I 1038, S I 1166, P 397 итд., *proјde* S I 1341, E 216, *proјdi* E 189, *proјdoše* E 187, *proјдите se* S I 487, *preјde* P 408 II, *najde* S I 673, *najdoše* P 350, *sajde* S II 62, *sajdo* F 175, *sajdoše* E 226 I, *izajde* E 248, P 357, *izajdo* P 435, *uzajdi* E 210, *razajde* O 545 (13), N S 629 (40) итд.⁵⁾

¹⁾ *Rad* 196, 195 b. — Све ове групе пишу највише овако и други славонски писци (*Rad* 180, 152—154). — Како у писању ових група поступају далматински писци 18 века исп. *Rad* 209, § 17, § 19, § 21, § 10.

²⁾ О овим групама у нашем језику исп. А. Белић, *Српско-хрватске гласовне групе -jt-, -jd- и прасловенске -kti-, -gti- и -hti-*. ЈФ II, 217—226.

³⁾ Код других славонских писаца 18 века, а тако и код далматинских находи се (ретко) и инфинитив *iti* (*Rad* 180, 195 и *Rad* 211, 21).

⁴⁾ Маретић каже да се код славонских писаца налазе и једни и други инфинитиви (налазе се и контаминовани облици: *najći, doјći*), али не вели који су облици обичнији (*Rad* 180, 195). — Код далматинских писаца 18 века обичнији су инфинитиви са *ć* (*Rad* 211, 21).

⁵⁾ Код других славонских писаца налазе се ови облици и са *d*, а тако и код далматинских писаца (*Rad* 180, 195 и *Rad* 211, 21).

Навешћу овде и аорист *ođe* који је код Рељковића необичан стога што нема облика *dođe*, *prođe* и сл. према којима би био начињен.¹⁾

Како се и у данашњем посавском говору чују инфинитиви: *dōjt*, *nājt*, *obājt* (*Rad* 196, 196), то изнети инфинитиви: *paći*, *doći* и др. код Рељковића претстављају паралелне облике других околних штокавских говора.

Једначење сугласника

§ 81. Овај одељак чини саставни део одељка о ортографији, јер су у њему наведени примери у којима је једначење консонаната ефективно извршено, само што није и графички претстављено. Овде ће се навести примери где је асимилација сугласника графички претстављена, а поред тога и примери једначења друге врсте, не само по звучности.

а) По звучности, у реченици: *z dragim* S I 385, *z drugima* E 240 XXV, *z drugim* E 340, P 357, P 428, *z duge* N 471, *z Bogom* E 391, P 358, P 405, *z glave* P 382. Пише, наравно, и *s* пред звучним консонантима: *s dragim* S 840 и другде.

б) По начину образовања. — Пред облицима заменице *on* (*ona*), који се почињу палаталом *ń* час пише *š*, час *s*: *š ěim* S I 1801, *š ěom* S I 936, *š ěime* S I 598, E 198, P 362 II, *š ěome* S I 1541, P 428 итд.; — *s ěime* S I 3, E 281, P 354 итд.

Консонант *n* прелази у носно уснени сугласник *m* у речи *himba* (*hinba*) E 294 TLVII, Pr 577 (42). — Обрнуто горњем случају једначење се врши у примерима: *upanti* S I 141, E 218, P 384 IX, *zapantio* S II 122*, P 433 IV, *upantiti* O 512 (10), *zanku* E 273 XCI, *zanka* P 359 I, *hunku* P 445 IV.

Рељковић готово редовно пише: *ľubezľiv* P 426 I, Gr 457 б, *ľubezľivo* E 201, *bojazľiv* Gr 461а, поред *bojažľiv* Gr 456.

с) Једначење по месту образовања. — Иза задњенепчаника *g* консонант *n* прелази у палатал *ń* у речима: *gńilo* S I 848, *gńizdo* S II 3196, E 314, P 360 I *gńizda* P 361 II, P 370 III, *zgńesti* S I 1269, *gńista* Gr 408.²⁾

Навешћу овде и примере: *vańkuš* Gr 447, *hańgir* Gr 406 поред *hangir* Gr 445.³⁾

¹⁾ Ившић вели да се у Посавини говори и *ođem* (*Rad* 196, 196 — напомена ⁵⁾).

²⁾ У Посавини се данас обично говори: *gńizdo*, *gńista* (*Rad* 196, 192—193). Код других славоначких писаца: *gńizdo*, *gńiv*, *gńivi*(se) *Rad* 180, 155.

³⁾ У Славонији се говори (гдегде): *bańka* (: banka), *sańka*, *bitańga* (*Rad* 196, 193).

Дисимилација

§ 82. а) У непосредном додиру. — Група *mn* > *ml* у речима: *mlogih* S I 46, *mlogo* E 204 итд., *mloštvo* E 317, *mložstvom* N S 647, *uzmložati* S II 1921, *uzmložao* S II 2318, *uzmložava* S II 163*, *uzmložaће* O 500.¹⁾

Иста група (*mn*) прелази у *vn* у речима: *tavno* S II 102, *tavnoj* S I 346, E 236, *tavnost* S II 167*, *potavni* E 220, *stavni* E 225; према овима и *tavan* (*taman* -adj.) P 441; — *tavnica* E 192, *tavnice* P 416 VI.²⁾

Група *mñ* > *mļ* у речима: *sumļiti* S II 92, E 217, *sumļi* E 181, *sumļe* (3 л. praes.) E 213, *sumļim* P 391 XIV итд., *pomļa* E 260, *pomļom* E 194, *peromļa* E 204 поред *potñā* Pr 566, *posumñati* Pr 571 (26).³⁾

б) У различитим слоговима. Консонанти *n—m* дисимилирани су у *l—m* у речима: *zlateће* E 204, *zlamenuju* E 253 L, *zlamenujte* NS 633 (40), *Jerolim* S II 125.⁴⁾

У свима наведеним примерима извршен је прелаз једнога од два по артикулацији иста или слична гласа у други који је по артикулацији даљи, а образује се на истом месту.

Дисимилација се огледа у губљењу гласа *l* у речи *blagoslov*, која код Рељковића редовно гласи *blagosov*: *blagosova* S I 20, P 430 III, *blagosovi* S I 27, *blagosoviv* P 390 XIV, *blagosove* P 400 XII итд.

§ 83. Навешћу овде и глаголске именице: *poželeће* E 299 LXI, E 310 XCI N 463, *poželeña* E 381 XXXII, *truneће* O 544 (11), *plodeће* П 497, O 500, *plodeћu* O 497, *godeће* O 498, *radeћа* Pr 558. *naplodeће* O 500, *slideћu* O 500 (2), *razbodeће* O 500 (2), *nahodeћu* O 542. — Рељковић пише и *misleће* E 213, P 391, P 356, N S 615, *misleña* E 302, *misleћem* P 355 поред *mišļeћu* O 515 (4), *čisteће* O 515 (4), *propustaће* Pr 577, *pričesteћа* N S 642 (42), *pripusteћа* N S

¹⁾ Сви писци славонски, вели Маретић, пишу *mlogi*, *mlogo*, *mloštvo*, а само се код неких налази по који пример са *n* место *l* (*Rad* 180, 154). — Далматински писци имају *ml* место *mn* каткада само у глаголу *mniti* (*młiti*) *Rad* 209, 193.

²⁾ У Посавини се и данас често говори *tavno* место *tamno* (*Rad* 196, 204). И други славонски писци редовно имају *tavno*, *tavnica* (*Rad* 180, 156).

³⁾ Речи *potñā*, *sumñā* и сл. гласе *potļa*, *sumļa* и код других славонских писаца (*Rad* 180, 154). — Од далматинских писаца 18 века тројица ове речи редовно пишу са *ļ*, а неки и са *l* и *ñ* (*Rad* 209, 194).

⁴⁾ Маретић оваквих примера не наводи (*Rad* 180).

656 (44). Исп. о овима именицама у одељку „Лексичка грађа“¹⁾. Последњи примери наводе нас на мисао да у торе изнесем примерима стварно и не постоји дисимилација палаталних сугласника, већ образовање према инфинитиву и другим облицима, а не од трпног придева како је правилно да се од ових глагола овакве именице у нашем језику граде.²⁾

§ 84. Наводим још ова два примера у којима је извршена дисимилација консонатата: *nijakvi* (hotijase da postanem *nijakvi* svirač) Е 239 XII, *nijakvo* (nego još *nijakvo* vesele i naslađivaње u tome imaše) Е 243 XXII.

§ 85. Реч *mogućstvo* налази се више пута у делима Рељковићевим и обично без консонанта *ć* испред *s*: *mogustvo* Е 271, Е 281 X, Е 285 XXI, Р 401 II, *mogustva* Р 370 II, *mogustvom* Р 446 IV, *nemogustvo* Е 208 XXX, N 385 поред *mogućstvo* Рг 599 (88) итд.

Како је ово један од врло ретких, ако не и једини случај када се *ć* у оваквом положају у нашем језику губи показују на овоме месту, да би се дало фонетско објашњење овоме појаву, у каквом се облику ова реч и сличне њој наводи код писаца којих је ортографију испитао Маретић у својој *Istoriji hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*.

Дајући преглед консонантских комбинација свакога писца понаособ Маретић је показао и како је сваки од њих — они, наравно, код којих је нашао речи са овом групом — писао групу *ćst* у речима: *mogućstvo*, *pokućstvo*, *umićstvo* (наводим речи које Маретић износи), *zlosrićstvo*, *gorućstvo* и сл. — Велика већина писаца — њих 38, међу којима 10 Славонаца — пишу само *ćst* у наведеним речима. Остали имају овако: Басил Градић (Дубровчанин, 1567): *mogućstvo* (2), *mogućstva* (2), *svemogućstvo* (3); — Арканђео Гучетић (Дубровчанин, 1595): *svemogućstvo*, *mogućstvo* поред *svemogućstvo* — Франо Главинић (Чаковац, 1628): *svemogućstvo* поред *mogućstvo*, *mogućstvom*; — Антун Бачић (Бошњак, 1732): *mogustvo* (5), *mogustvom* (5), *mogustva* (3); — Антун Јосип Кнезовић (Славонац, 1759): *mogustvo* (5), *mogustva* (5), *mogustvom*; — Филип Ластрић (Бошњак, 1766): *mogustvo* (2), *mogustva*, *mogustvom* (2); — Антун Иваношић

¹⁾ Ове именице пишу овако врло често и други славонски писци, а тако и далматински 18 века (*Rad* 180, 156—157 и *Rad* 209, 203—204). — Говоре се овако често и данас у дијалекту пишчева краја. Ившић наводи: *moleње*, *voleње*, *kudeње*, *šuteње*, *sramoteње* (*Rad* 196, 204—205).

²⁾ Маретић, а тако и Ившић, види у овим случајевима дисимилацију (*Rad* 180, 156—157 и *Rad* 209, 203—204).

⟨Чакавац, 1788): *mogučtva* поред: *mogučstvo*, *svemogučstvo*, *svemogučstva*; — Бернардин Леаковић (Славонац, 1795): *mogustvo* (3), *svemogustvo* (2), *svemogustva* али *pokučstvo*; — Гргур Варешанин (Бошњак, 1799): *mogujstva*, *mogujstvu*, *mogustvom*, *svemogujstva* (2), *svemogujstvu*; — Грга Чеваковић (Славонац, 1820): *svemogučtvo*¹⁾.

Изнете примере, по моме мишљењу треба тумачити овако. Облик *mogučstvo* > *mogučtvo* > *mogujctvo* (исп. *nošca* — *pojca*) > *mogujstvo* (< *mogujtstvo*). Облик *mogustvo* < **moguts'tvo* > *mogucstvo* > *mogustvo* (< *mogutsstvo*). Форма *svemogučtvo* < **svemoguts's'tvo* > *svemogučtvo*.

§ 86. У групи *-čsk-* испуштен је консонант *s* у примеру *moro-вићку* S I 1489. У оваквом положају сугласник *s* чешће се губи у нашем језику.

§ 87. Испред речи која се почиње консонантом *s* Рељковић често не пише предлог *s*, али у том случају нема право губљења предлога *s*, него се ту предлог *s* слива с идућим гласом тако да он постаје дуг²⁾: *Budući se dakle ksantus svojima skulari zadosta napio i najio* E 196, *pribivaše (lav) svojim dvorom u šumi . . .* P 397 XX, *Ja sam vidio gospoju slugom spavati.* P 423, *Ali ona (riba) . . . pokaja se što nije otišla svojom drugaricom . . .* P 392 XV, *kada je čovik svojim prijateljom . . .* P 357 I, *On živlāše u svojoj insuli svojim sinom* P 365 V, *Niste mi ništa sobom donesli* Gr 493, *povedite moga brata sobom u crkvu* Gr 360³⁾.

Наводим овде још пример *svuču* (= *svuč ću*) S I 1489.

Губљење и скраћивање консонаната

§ 88. О гласу *h* говорено је у § 61., о гласу *j* у § 64., а у овој ћу тачци изнети све остале случајеве губљења и скраћивања сугласника (у односу, наравно, према стању које влада у савременом књижевном језику).

§ 89. Консонантске групе: *pt-*, *tk-*, *pš-*, *kč-*, *pč-* добро чува у почетку речи: *ptica* S I 20, *tko* (редовно тако), *pšenica* S I 19, *kči*⁴⁾

¹⁾ Број у заградама означава колико пута дотични облик Маретић наводи.

²⁾ А. Vaillant нема право што сматра да се *s* у оваквом положају губи. Исп. -ор. с. 344.

³⁾ Из данашњег говора пишчева краја Ившић наводи: *ide sviĥama* (mjesto *ide sa sviĥama*), ропеві *sobom* (*Rad* 197, 120). — И други славонски писци 18 века, а тако и далматински често не пишу предлог *s* испред речи које се почињу консонантима: *s*, *z* *ž* (*Rad* 108, 149 и *Rad* 209, 178—179).

⁴⁾ Матић у напомени вели: ¹⁾ *„kchi*; по чини се да је првобитно било *chi*. —

²⁾ *kčeri* — чини се да је првобитно било *cheri** P 421.

Р 421, N S 626, *pčela* Р 351 итд. — Само у једном примеру испустио је глас *p*: *šenično* Е 332 XXXIV.¹⁾

§ 90. У именицама типа *dužnost*, *dažd* редовно пише дентале на крају.

§ 91. Испред наставка *-stvo* консонант *t* и *d* обично не пише у речима: *bogastvo* S I 328, *bogastva* Р 370 II, *gospostvo* Е 201, Р 368 I, *gospostvu* Р 389 XIII поред: *bogatstvo* N S 659 (44), *gospodstvo* N S 613 (8). — Овде можемо навести и пример *pritobomje* (= *pred tobom je*) S II 119 (напомена испод текста).

§ 92. Реч *jaghe* Рељковић час пише са *g* час без њега: *jahe* S I 647, Е 238 XXII, *jañeta* Е 238 XXII, Е 242 XXIX, *jañešce* О 510 (6) *jaghe* О 521 (14). У оваквим случајевима консонант *g* губи се због мерења границе слога.²⁾

§ 93. Консонант *v* изоставља у речима: *crļenim* S II 167, *zacrļeni* F 201, *crļena* О 501 (2), О 550 (25), *crļene pige* О 518 (9), *crļenkastih* О 508 (3), *zacrļeniti* N S 619 (23) поред *zacrveni* Е 257 LVII; — *kraļestvu* S I 4, Е 313 *kraļestvo* S II 30 17, Е 216, *kraļestva* Е 217, *kraļestvom* Е 306 поред *kraļevstvu* Р 410 III.

У речи *kraļevstvo* губљење *v* могло би се тумачити и дисимилијацијом — због *v* у другом слогу, али то не мора бити. О облику *crļen* према *crven* исп. А. Vaillant, оп с. 325—326.

Уметање сугласника

§ 94. Испред консонанта *b* унесен је сугл. *m* у речима: *žumboriti* S II 166, *tambahe* О 529 (5), *tambor* (tur. *tabor*) Gr 447. — Из данашњег говора пишчева краја Ившић наводи примере: *kolombaru* (место *konombaru* < *konobaru*), *stūmbōl*, *prāmded*, *štundīrat*, *špancir* (м. *špacir*). Исп. *Rad* 196, 208.³⁾

§ 95. Из предлога који су се некада завршавали консонантом *n* (*сън*, *вън*) ушло је то *n*, још врло давно, у речи: *unišao*

¹⁾ У данашњем говору пишчева краја говори се често: *tica*, *ko*, *šenica*, *čela*, *či* (*Rad* 196, 206).

²⁾ На страни 238, у напомени ³⁾ Матић о писању ове речи вели: „У овој се *fabuli* riječ „jahe“ piše redovno „jannye“, no još se razabire, da je prvobitno mjesto prvoga *n* bilo napisano *g*: *jagnye*. U vink. rkp. ima i inače dosta slučajeva, gdje je *gn(y)* = *n*, a upravo u takim slučajevima je veoma često poslije poprav[en] *gn(y)* u *ny*. Isp. zbog izgovora također S I, stih 647: *janye*, zatim E 115: *jagncze*. Naprotiv, u kasnijim djelima (S II, O) piše R. konsekventno *jagnje*, *jagnjiche*, *jagnjenje* itd. . .“

³⁾ Решетар бележи: *komprcati se*, *dumbrava* (*Der štok. dialekt*, 125—127) а Матетић поред *tāmbor* и: *čēmpres* (cupressus), *ambis* (lat. abyssus грч. ἄβυσσος), *ārantos* грч. ἀραντός), *kōmendija* (lat. comoedia). Исп. *Gram. i stil.* 85—86.

S I 62, *unide* S II 3047, *unići* E 183, *unišavši* E 210, E 226, E 336, *unišla* P 351, *snišavši* E 269, *unikodeći* Pr 597, *nutarńe* Pr 564, *nutarńa* O 500 (2), *nuglovi* Gr 436 6.¹⁾

Примери под а) гласовне су природе, а примери под б) морфолошке.

§ 96. Навешћу још две речи у којима је унесен глас *r*. То су: *oputra* (*oputru*) P 434 VI и *iznebruha* (место *iznebuha* = *iznebušice*) E 231, E 331. Оба две ове речи налазе се са *r* у RJA. За прву се вели да се налази у једној славонској басни (*Zbornik za narodni život*, 7, 155), а за другу, код *nebruh*, да ју је забележио најпре Фрања Курелац с назнаком да ју је чуо у Срему око Бешенова. Налази се још код два славонска писца J. Маревнића и K. Павића. У првога *iznebrua*, а другога *iznebruva*. Речи су, без сумње, кајкавске и *r* је у њима према народној етимологији.

§ 97. *Метатеза*. — Са извршеним премештајем гласова, у непосредном додиру, има речи: *žličňak* (*Löffelkraut*) O 544 (11), *žlica* Gr 439 a, *sav* S II 1234 поред *vas* E 201, E 214, E 279 IV итд., *tko* (< кџто) редовно тако, *caklenu* S II 71, *caklenom* S II 168, *cakleni* čađa O 544 (11²⁾).

Речи у којима би био извршен премештај гласова даљних слогова нема.³⁾

Консонанти у страним речима

§ 98. а) Немачком *b* одговара глас *p* у речима: *paur* (*der Bauer*) S II 163 (употребио ју је више пута и увек у изнетом облику), *piltaur*, *piltaura* E 257, *pilthauere* (*der Bildhauer*) E 299 LX поред *bilthaora* E 240.

б) Консонанту *v* консонант *b* у речима: *birtshaus* (*der Wirtshaus*) E 270, *birmajte*, *birmance* (*werben*) N S 633.

в) Гласу *f* одговара глас *p* у речима: *pranča* (*die Franze*) P 353, *pacijan* (маџ. *fácán*) Gr 403. — Обрнуто има *f* место обичног *p* у речи *kanaf* (тал. сапаре, рум. кџперџ) S II 61. Према немачком *die Seife* пише: *sajuna* S II 1005, *safungija* S II 1002.

д) Немачке речи *der Moler*, *mahlen* пише: *mařar*, *mařara* P 417, *namařati* E 247, *namařat* E 248, *namařan* E 318.

¹⁾ Ившић наводи *nuz* (*nuz orguře*, Gradište) и тумачи га аналогичном предлога *niz* (*Rad 196*, 208).

²⁾ О речи *staklo—cklo* исп. A. Vaillant, оп. с. § 333.

³⁾ Из данашњег говора у Посавини Ившић наводи више речи у којима је извршен премештај гласова истога и различних слогова (*Rad 196*, 205).

е) Према млетачком изговору пише *š*, *ž* (место *s*, *z*) у речима: *šenat* E 214, *šenatu* E 213, *šenatom* E 233 итд., *intereseš* (тал. interesse) N 491, *dišput* N 475, *mužikaš* E 189 порео *musikus*, *musike* E 343, 339, *Oštrogoti*, *Vižigoti* S II 3209–10, *žakama* (Sack) S I 65; *žaka* P 430 II, *žačica* P 431 II, *damašak* S II 1101, *damaške* S II 1091 (Damascus, Damasco), *krištal* (лат. *crystallus*, нем. *krystall*, тал. *cristello*) E 183, *ušur* (лат. *usura*) Pr 585.

ф) Рељковић пише: *spański* (Франјски) O 497, *spańska* O 506, *spańske* O 507 (редовно), *svedsko* O 506, *svedsku* O 500, али је несумњиво изговарао *špański*, *švedski*. Поред *spiļa*, *spiļe*, *spiļi* има *špiļa* P 353 (писано *spilja* *špilya* и *shpilja*, *špilya*).

г) Према тал. *palizzata* (фр. *palissade*, нем. *die Palisade*) има *palisata*, *palisate* E 247. Тако и *kamerata* (тал. *camerata*, фр. *camerade*, нем. *Kamerad*) — другога E 280 IX, *komorata* (= друга) E 328 XXVI поред *kamerad* E 257.

h) Двојачко пише и речи: *falinga* S I 84, P 397, *falinke* S II 139 (тал. *fallire* нем. *fehlen*, *fälen*), *meger* (тур. *mégér*) S II 2335, E 197 поред *meder* N S 619 итд., *јapunđe* E 191, *јapunče*, *јapunču* E 300 (тур. *јapunđa* *јapunđy*), *panča* E 269, ро *panča* E 269, *panđa* P 458, *panđe* E 299 LXI (тур. из перс. *penđe*, *penče*), *penčer* (тур. *penğere*, а то из перс. *penčere*) E 255 LIII поред *penğeri* S I 1558, 1568 итд.

и) Турску реч *qatčy* редовним пише: *kančije* E 245, *kančiju* P 413.

ј) Редовно пише: *evangeļe* S I 474, *evangeļu* Pr 602, *evangeliumskom* NS 913, *angeo* P 356.

к) Према латинском редовно пише *Macedonija*.

§ 99. На крају овога одељка наводим два примера у којима Рељковић има *đ* мест *dž*: *hođa* (jedan derviša iliti Turski *hođa*) P 415, *inđeniri* (on sam vlada i sam inđeniri) S II 2932. Ја мислим да и у другом примеру *đ* стоји према *dž* (*inđeniri*), јер се у народу често говори *инџињер* (инџињир). Рељковић, додуше, на једном месту има *inžinijer* P 351. Примера у којима би био глас *ć* место *č* нисам нашао. На основу самог примера *hođa* не може се још тврдити да је ово црта Рељковићева говора. Ившић у својој студији вели да се у североисточном делу посавског говора *đ* и *ć* говори место *dž* и *č*: *ćića* (= *čića*), *ćitat* (= *čitati*), *věčer* (= *večer*), *đep*, *kandija*, *săđak* и др. (*Rad* 196, 203),¹⁾ тако да је он отуд тај пример — могао добити.

¹⁾ О изговору *ћ* и *ђ* место *ч* и *џ* Исп. М. Rešetar, *Der štok. dialekt*, 131–132.